

Gróf

BATTHYÁNY LAJOS
ÉLET és JELLEMRAJZA

Irta

VAHOT IMRE.

KIADTA VAHOT GYULA

Teselszky József
7/II

GRÓF

BATTHYÁNY LAJOS

ÉLET- ÉS JELLEMRAJZA,

S AZ 1848/49-iki MAGYAR SZABADSÁGHARCZ KIFEJLŐDÉSÉNEK

TÖRTÉNETI VÁZLATA.

IRTA

VAHOT IMRE.

Kiadta Vahot Gyula.

BUDAPEST, 1873.

Kunosy és Réthy könyv- és kőnyomdája (Pest, séta-utcza 9. sz.)

GRÓF
BATTHYÁNY LAJOS,

AZ

ELSŐ MAGYAR MINISTERELNÖK

ÉLET- ÉS JELLEMRAJZA,

mely a dicső emlékezetü 1848- és 49-iki magyar szabadságharcz kifejlődése oknyomozó történetének alapját, hü vázlatát is magában foglalja, s mely egyszersmind kimeritő és hü magyarázója a Batthyány emlékére Halász István által kiadott s országszerte elterjedt remek műlapnak.

A leghitelesebb eredeti források

s részint saját tapasztalásai s eddig még nagyrészt ismeretlen uj adatok nyomán összeállitá és megirta:

VAHOT IMRE.

Kiadta Vahot Gyula.

BUDAPEST, 1873.

Kunosy és Réthy könyv- és könyomdája

(Pest, séta-utcza 9. sz.)

NAGYMÉLTÓSÁGU

GRÓF ZICHY KÁROLY URNAK,

MINT A DICSŐÜLT VÉRTANU DERÉK IPJÁNAK, LEGŐREGEBB ROKONÁNAK,

ÉS

NAGYMÉLTÓSÁGU

GRÓF KÁROLYI ISTVÁN URNAK,

MINT A DICSŐÜLT VÉRTANU VOLT FOGOLYTÁRSÁNAK,

A SZABAD ALKOTMÁNYOS SZELLEMŰ MAGYAR TETT-HAZAFIAK E KÉT ÉRDEMDUS NESZTORÁNAK,

MÉLY TISZTELETÖK JELÉÜL

AJÁNLJÁK:

a szerző és kiadó.

ELŐSZÓ.

Az első magyar miniszterelnök élete, halála- és országos temetéséről irt több rendbeli munka megjelenése után a versenytérre lépni leginkább az okból bátorkodtam, mert mint régi magyar iró a dicsőült nagy férfiu- és vezéri társa-, Kossuth Lajossal — bár kisebb és szerényebb körben — ama viharos nagy napokban, a szó, a tett s az irodalom terén magam is résztvevőleg szerepeltem, s ama mozgalmas kor kitünőbb embereinek legtöbbjével baráti viszonyban, közelebbi érintkezésben állván, mint az események nyilt és titkos forrásainál müködött élő szemtanunak alkalmam volt Klióm táblájára sok oly dolgot följegyezgetni, mikről az ujabb nemzedéknek tudomása sem lehet, s mik talán még legrégibb irótársaim előtt is kétes homály leplével voltak elboritva.

És hogy munkám minél inkább megfeleljen a történeti való és igazság jogos kivánatainak, s művem hősének viselt dolgai a lehető legtisztább fényben legyenek földeritve, számos kérdést intéztem a dicsőült vértanú közelebbi rokonai- s barátaihoz; s örömmel mondhatom, hogy igen sok érdekes, tanulságos felvilágositást, utbaigazitást nyertem tőlük.

S miután igy többszörös alkalmam nyilt arra nézve, hogy munkámat a leghitelesebb eredeti kút-

fők, még eddig nagy részben nem ismert adatok nyomán, minden pártszenvedélyen felülemelkedő részrehajlatlan önállósággal, s felszabadult sajtónk védszárnyai alatt a legszabadabb szellemben dolgozhassam ki: — azt hiszem, hogy művemben nem csupán Batthyány Lajos életrajza, hanem az ő léte- és közreműködésével legszorosabb kapcsolatban állott dicső emlékezetü 1848- és 49-iki magyar szabadságharcz kifejlődése oknyomozó történetének alapja, lehetőleg hű vázlata is ben van foglalva.

S ha különösen a Batthyány és Kossuth közt létezett, s még legjelesb történetiróink által is nem a legigazságosabban felfogott s megitélt benső vezértársi viszony történelmi egyensúlyát, a megczáfolhatlan tények okszerü összeállitásával helyreállitanom sikerült; — úgy mint honunk történetének egy tiszta szándékú jegyzője elértem magasabb czélomat, s irodalmunk terén, hol a legkomolyabb dolgok fölött is oly könnyedén törnek pálczát s még az avatlanok is oly egyoldalu, felületes felfogással s oly fitymáló cynizmussal biráskodnak, — nem épen hasztalan munkát vittem végbe.

Főkép azok, kik a tevékeny s ügyes tapintatu Halász István ur által kiadott Batthyány-féle remek emlékműlapot megszerezték, s kegyeletes hazafiui érzelemből szent ereklye gyanánt őrzik azt házuk oltárán, — művemet, mint azon nagyszerü kép hű magyarázóját, még nagyobb érdekeltséggel fogják olvasni, és talán méltányolni is.

A szerző.

 hét magyar vezér egyike, a nemzet sorsa, jövője felett sasszemekkel őrködött Örs nemzetségi törzságából leszármazó Batthyány-őscsalád dicső ivadéka, szemefénye, az első magyar ministerelnök gróf Batthyány Lajos született Pozsonyban 1809-ben, augustus 15-én. Dédatyja Zsigmond, nagyatyja Miksa, atyja József Sándor volt. Ez korán elhunyván, s anyja, Skerlecz Borbála könnyelmű s pazarló lévén, első növelése nagy mértékben el volt hanyagolva.

Atyjától öröklött szabad szelleme, eleven vére, szilaj természete nem tűrvén az iskolai élet nyűgeit s korlátolt szűk körét, már igen fiatal korában katonává lett, nagyúrilag költött és élvezett.

Szerencsére a lagunák pompás városa, a tudomány, költészet és művészet remekeiben oly gazdag, mondhatni, tulhalmozott Velencze közelében állomásozván lovas százada, ez és az enyhe déli éghajlat, a természet szépsége, nem kis befolyással volt az ifju grófnak minden nagy, nemes, szép és magasztos iránt fogékony lelkére. Érezve első növelése hiányait, ő maga adott irányt magának, az önképzés e czélra legbiztosabb eszközével.

Daczára annak, hogy idegenszerü, külföldies és ferde növelésben részesült, már ifju korában föl-

gerjedt szivében a honszeretet, a honvágy nemes szikrája, 21 éves korában kilépett a katonaságból, s a kedves Olaszországot elhagyva, visszatért még kedvesebb honába.

Itt a nép iránti szeretetét, demokratikus hajlamát, emberbaráti érzelmét és elszánt bátorságát először is azzal tanusitá, hogy a nálunk iszonyuan dühöngött choleravész alkalmával, midőn egész családok kivándoroltak, s maguk az orvosok is menekültek a veszedelem elől, az ifju gróf ősei székhelyére, Ikervárra ment, gyógyszereket hozatott, maga járt el a betegekhöz, ápolta, dörzsölte őket, s jótévő, vigasztaló őrangyala lett a gyámoltalan népnek.

A gyermekei növelését elhanyagolt s folyton nagy fényüzést vitt anyja mint pazarló ellen pert inditott, s meg is nyerte azt, anyját tékozlónak, őt pedig nagykorúnak nyilváníták, s mint ilyen nagyterjelmű jószágainak birtokába jövén, rendezni kezdte azokat, tisztjei iránt szigorú volt, s a gazdag s független ifju mágnás gyakran érezteté főrendi büszkeségét, szeszélyeit.

A katonai pályán, s az előkelő világ termeiben szerzett ügyes társalgási modoránál fogva kitünő szerepet vitt a magasabb körökben; de mindez csak üres csillogó külsőség volt, s jól érezte ő azt, hogy a magasabb értelmi müveltség hiányát nem képes az eltakarni.

Ekkor ismerkedett meg a nagy tudományú és müveltségű Neurohr tanárral, ki észtehetsége s izlése kiképzésében irányadó befolyással volt reá.

Megismerteté vele a német és franczia irodalom remekműveit, s bevezeté a történelmi tanulmá-

nyokba. S igy ismereteinek köre mindinkább tágulván, s értelme, önálló itélete mindinkább fejlődvén, nagyratörő lelkével a katonai pálya helyett egy ujat, s olyat keresett magának, hol tehetségét, tanulmányait érvényre emelheti, sokkal több hasznot szerezhet a közjónak s egyszersmind nevet is vivhat ki és dicsőséget.

Neurohr felismerve az ifju gróf hivatását, arra ösztönzé, hogy lépjen a politikai pályára s képezze ki magát szónokká, államférfiúvá. Hallgatott reá, s egész szenvedélylyel, valódi lángoló lelkesültséggel lépett uj pályájára, politikai, történelmi, államtudományi, nemzetgazdászati könyveket szerzett, s bámulandó szorgalom- és kitartással tanult, eljárt a megyei gyülésekre, s részt kezdett venni a közügyekben. A nyilvános élet terén először azon megyei küldöttségben jelent meg, melynek feladata volt fölkérni a királyt az elnyomott lengyelek segélyére.

1830—34 között sokat utazott Svajczban, Olasz-, Német-, Görögországban, s gazdag tapasztalással s gyakorlati ismeretekkel gyarapodva tért onnan vissza. — 1833-ban decemberben Törökországba akarván utazni, előbb Pozsonyban lakó barátait ohajtá meglátogatni; ekkor itt ismerkedett meg a szép lelkü gróf Zichy Antónia-, a nemcsak anyagilag, de lelkileg is gazdag, derék tetthazafi, gróf Zichy Károly egyik leányával, kit erre egy év mulva nőül vett, kivel Európa legnagyobb részét beutazta, s ki utóbb két lelkes leánynyal, Emanuela, (gróf Batthyány Gézáné) és Ilona, (gróf Keglevich Béláné) és egy fiúval, a jeles képzettségű s hazafias szellemü Elemérrel ajándékozá őt meg.

Bevégezvén nagy utazását, mely nem csupán kéjre, hanem komolyabb czélokra is volt számitva,

mint akkor legtöbb főuraink, ő is Bécsben vette lakását, a nyarat pedig pazar fénynyel földiszitett ikervári kastélyában tölté. Hogy nem hiába fordult meg a nagy világ előkelő köreiben s közhelyein, tanusitja az, miszerint pompás, kényelmes házi életében, az általa adott mulatságokban a keleti fény angol comforttal s franczia izléssel párosult, s a hazafias szellemű, politikai szinezet sem hiányzott abból, bár még akkor ily főuri termeinkben csak ugy elvétve, nagy ritkán lehetett magyar szót hallani.

Ámde a mi lánglelkü fiatal grófunk nemesebb hajlamait, magasabb szellemi vágyait nem tompitá el, nem ölte meg az érzéki gyönyörök egyoldalu hajhászata. Ő mint erős akaratú, szilárd jellemű fiatal férfiu tudott uralkodni szenvedélyein, s nem ő lévén oka annak, hogy egészen idegen, németes, franczias növelést kapott, a magyar nyelvet, épen akkor a müvelés izzó kohójában ujjáidomitott, szép és erőteljes hazai nyelvét, alaposan kezdé tanulmányozni, — s különösen nagy reformátorunk, gróf Széchenyi Istvánnak a politikai s közgazdászati dolgokban vezéri szövétnekül világitott müveit mély figyelem- és rokonszenvvel olvasgatá, de azért jelesebb szépirodalmi termékeink élvezetét sem mellőzte el.

1838-ban a megyei élet küzdterén már befolyást gyakorolt a szabadelvü követek megválasztására; s az 1839-iki országgyülésen a főrendek tábláján ő maga is megjelent, s a csekély számu szabadelvü mágnások közt a házon kivül is ellenzéki kört alakitott. Ellenzéki szellemben tartott első beszéde nagy hatást idézett elő s egyszerre a felsőházi ellenzék vezérévé avatta őt, mely szerepét mint a

pártszervezés s fegyelmezés jó tapintatu mestere, egész 1848-ig hiven megtartá s végre is a legfényesebb diadalra vitte.

A magyar nyelvben, a szabatos szónoki előadásban mindinkább előre haladván, a kormány által elkövetett törvénytelen, jogtalan tetteknek nem volt nálánál sujtóbb ostora a felsőházban. S habár a nagy többség makacsan ellene szegült, s rideg zsarnoki vétójával legtöbbször leszavazta őt, s kis, de lelkes, értelmes s határozott jellemü pártját; azonban erélyes közreműködése már akkor is kivivta az erkölcsi győzelmet s nagy befolyása volt arra, hogy a kormány végre is sokban engedett az ellenzék jogos kivánatainak, sőt utóbb a reformkérdéseknek ő maga akart zászlóvivője lenni.

Az ellenzék látva, hogy máskép nem boldogul, jó taktikával élt, s mindaddig a királyi előadások (propositiók) tárgyalásába nem bocsátkozott, mig a szólásszabadságon ejtett sérelmet az átalános amnestia által nem orvosolták. A kormány ebbeli engedékenysége, valamint az örökváltság s a hitelbank nélkül kissé korán behozott hiteltörvények szentesitése, s a nemzeti nyelvnek illő helyére történt fölemelése, szebb reményekre jogositák a nemzetet.

Batthyány gróf a magyar nemzettel együtt majdnem egyszerre ébredvén föl álmából, szellemi, anyagi ereje-, tehetsége- s hatalmának világos öntudatára emelkedett saját ösztönéből; s a haladó kor s a nemzet géniuszának intő és felhivó szózatát ő is megértve, az országgyülés bevégeztével, Bécsben tartott téli szállását a magyar fővárosival cserélte föl, végkép visszatért ápoló édes anyja, a hon kebe-

lére, hogy hű fiuhoz illőleg meghálálja jótéteit, s nagyban lerója neki hazafiui tartozását.

Valamint már elébb hazánk nyelvét, irodalmát, történelmét, törvényeit, ugy ujabban ismét gazdászati, kereskedelmi, iparos viszonyait, szükségeit, hiányait kezdé a nemes gróf mélyebben tanulmányozni, s teljes erejéből iparkodott nagy bajain gyökeres orvoslással, nagylelkü tetemes áltozatok- s önmegtagadással segiteni. S igy a külföld legelőkelőbb köreiben megfordult, annak minden finomitott gyönyörét s élveit kimeritett közönbös világfiból egyszerre magyar tetthazafi lett, a szó legnemesebb értelmében.

Batthyány büszke önérzetét fokozta az, hogy az egymás ellenében oly nagy tüzzel harczolt politikai pártok mindenike ügyekezett magának megnyerni őt. Maga, a fővezéri szerepet vitt s a pártok kicsinyes tusáin felülemelkedett, a magasabb szinvonalról oly mélyen alánéző gróf Széchenyi István is látva azt, hogy itt Batthyányban nem csupán egy gazdag, hatalmas dynaszta, hanem egy értelmes és lovagias, szilárd jellemü hazafinak fényes jövendője kezd felhajnallani; minden lehetőt elkövetett, hogy vele egy rangban és diszpolczon álló vezéri társát a maga közvetitő s középuton járó politikájának megnyerje. De más részről az ellenzék is szemes és körültekintő vala, s nem ok nélkül, de nem is ügyetlenül vetette ki reá gyöngébbnek látszott, de azért még is eléggé erős hálóját.

Az ujabbkori műszónoklat páratlan remeklő példányképe, az aranyszájú Kossuth Lajos 1841-ben inditá meg roppant hatású politikai hirlapját, de mivel a szükkeblü, eszmegyilkos cenzura

felsőbb utasitás folytán legjobb vezérczikkeit széttépte, agyonmarczangolta; a társadalmi téren kezdett izgatni, és szerencsésen megalakitván az első magyar iparegyletet; az ő inditványára Batthyányt választák meg elnökévé, mi főkép az iparosok s kereskedők közt fölöttébb emelte a gróf népszerüségét. S bár eleintén ez is mint Széchenyi nyiltan roszalá Kossuth modorát, de ennek radikál demokrata elveihez mégis inkább szított mint a kormánypártiakéhoz. Kossuth sejtve Batthyány nagy jövőjét, mindent elkövetett, hogy hozzá közeledhessék, s bizalmát megnyerje, mi iparegyleti érintkézésök- s összeköttetésöknél fogva sikerült is neki.

Majd ismét az országos iparvédegylet elnökévé a felsőházi ellenzék egy tekintélyes tagját, gróf Batthyány Kázmért, a rendithetlen hűségü, s lovagias jellemü hazafit választatá meg, s a két Batthyány-elnök nemcsak az ipar- és védegylet, hanem az ezzel kapcsolatban állt iparműkiállitások, a szerencsétlen kereskedelmi és gyáralapitó társulat, az iparműtár s több ily vállalatok anyagi, szellemi érdekeinek hathatós előmozditója, bőkezü és nagylelkü segélyezője volt, s egyes gyárosok, iparosok fölemelésére is sokat tettek, áldoztak, s ezzel a hazai ipar s anyagi érdekeink gyarapitását eszközölték, valamint az emlitett egyletek által a radikális ellenzéki párt is tetemesen erősödött, a honi ipar pedig épen a bekövetkezett nagy politikai mozgalmak miatt nem fejlődhetett ki jobban.

Tagadhatlan, hogy a társadalmi téren egyesülve az oly nagy népszerüséggel biró Kossuthtal, a nálunk annyira elhanyagolt hazai ipar emelésére nem kis befolyással volt országos ipar- és védegy-

let leghatalmasabb gyámolitója, ugyszólván éltető lelke Batthyány Lajos vala. És hogy az annyi családot tönkre tett tulságos fényüzés mételye ellen is hathatós gyógyszer volt a védegylet, tanusitá az, hogy a magasabb aristokracia legvagyonosabb urnői is, mint Batthyány Lajos és Károlyi György derék nejei, a honleányi erényekben is oly gazdag gróf Zichy-nővérek, a legdiszesebb estélyeken is egyszerü karton-ruhában jelentek meg, jó példát mutatva ezzel azoknak, kik szegényebb sorsuak lévén, még is a tehetősebbeket erőködnek utánozni s ez által sokszor végromlásukat eszközlik.

Az is való, hogy polgári rendünk, különösen a még akkor nagyobbára idegen ajku és szellemü fővárosi iparos osztályunk, még inkább magyarosodott az ipar- és védegylet befolyása által, s erősen kezdett omladozni azon chinai választófal, mely a polgárt és nemest azelőtt oly távol, s gyülölködő elszigeteltségben tartá egymástól.

Batthyány azelőtt elhanyagolt uradalmait, nagy terjelmü jószágait, az okszerü gazdálkodás behozatala által emelte virágzó állapotra; s az ipart is meghonositá birtokaiban, különösen Ikervárott czukorgyárat épittetett és Széchenyi példájára 50 ezer darab eperfát ültettek el parancsára, s oly szenvedélylyel karolta fel ez üzletet, hogy midőn a legfontosabb időszak beállt a selyemtenyésztés körül, órákat, napokat töltött a selyembogaraknál s éjeken átvirrasztott a czukorgyári munkálatok körül. A pálinkaégetést egyik jószágán sem akarta megengedni, gazdatisztjei tanácsa ellenére sem, mert attól tartott és méltán, hogy ha a nép a pálinkaiváshoz szokik, elbutul, ellomhul és elaljasodik. Vajha tör-

ványhozásunk is figyelembe venné ezen, a dicsőült által oly gyakorlatilag felfogott igazságot.

Az 1848-iki országgyülésen Batthyány mint a főrendi ellenzék tekintélyes vezére még inkább tündökölt s maga a nádor, József főherczeg is becsülte őt értelmessége s lovagias modora miatt. Ámde az alsóházban az adózás elleni izgatások folytán Deák Ferencz nem jelenvén meg, itt az ellenzéki vezér hiányát nagyon megérezték. Mindazáltal leginkább Batthyány erélyes föllépése s Kossuth hirlapi és megyei működése folytán több üdvös törvényt alkottak, nemzeti nyelvünket a maga természetes jogaiba helyezték, a vegyes házasságok kérdését ugy a hogy a conservativpárt makacssága miatt lehetett, elintézték, s a növelés- s közlekedési ügyben maga a kormány tett némi reformokat.

Az erélyes és bátor uj kancellár az administratori rendszer behozatala által a közigazgatást szigoru ellenőrzéssel akarván javitani, a főispánságot egészen a kormánytól függő eszközzé tette, s ez által az ellenzéki párt kedélyét annyira fölingerlé, hogy majd minden megye erélyesen nyilatkozott az ellen. Az ország ingerült hangulatát Pest megye küldöttség által akarta ő Felségénél kifejezni, melynek Batthyány is tagja volt, mint ki a gyülésen legélesebben kelt ki az uj rendszer ellen; — e küldöttséget azonban nem fogadták el Bécsben, mi még inkább olaj volt a tüzre.

A conservativ kormánypárt mindent mozgásba hozott a végett, hogy a kivánt reformokat minden erősebb rázkódás nélkül, a maga szelleme- és modorában vigye keresztül, és Széchenyi jóslatát, hogy t. i. Kossuth és pártja a forradalom veszélyes ör-

vényébe hagyja sodorni hazánkat, — ideje korán megelőzze.

A budai conservativ klubbal szemben, melynek elnöke gróf Keglevich Gábor, lelke gróf Dessewffy Emil vala, — Batthyány Lajos erélyes közreműködésével s elnöksége alatt ellenzéki kört alakitottak Pesten, mely a szabadelvü radikaldemokrata párt minden elemét magában foglalá.

Az élet-halálra harczoló két ellenséges párt kiadván a maga politikai programmját, Batthyány, csakhogy a gyülölt administratori rendszert a következő országgyülésen megbuktassa, — elnyomva a különféle surlódások által kifejlett személyes ellenkezést, — barátjai- és számos párthiveivel egyesülten elhatározá, hogy Pestmegyében Kossuth Lajost lépteti fel országgyülési követnek.

A kormány és a conservativ párt, megdöbbenve e váratlan esemény fölött, összeszedte minden erejét s a végső erőfeszitéssel minden lehetőt elkövetett, hogy e terv kivitelét meggátolja. A pestmegyei nemességet leginkább azzal akarták Kossuthtól elidegeniteni, hogy ő nem pestmegyei származású, nem birtokos, a katholikusok és kálvinisták előtt, hogy lutheránus, hogy tulzásaival veszélybe döntendi a hazát, s több efféle. Az ő követjelöltjeik rokonai, barátai, s a kormány s a kath. papság igen sok pénzt költött Kossuth megbuktatására.

Ámde Kossuth részére sokkal jobb és hatalmasabb kortesek támadtak a fővárosban és a vidéken, a pesti ellenzéki körből a legjobb, leghatalmasabb népszónokok mentek ki mindenfelé apostolkodni, sziveket hóditani. A két Batthyány vezetése alatt, a Pestmegyében oly nagy népszerűséggel

birt gróf **Ráday Gedeon**, a fővárosi értelmiség legkitűnőbb bajnokai, a hon elsőrendű capacitásai, majd mind az ellenzéki zászló körül sorakoztak, s még a vidéki köznemességet, mely Kossuth hazafiui egyéniségét különben is bálványozta, sem kellett igen capacitálni, vagy épen vesztegetni, s az egész hadi műtétel sokkal többe került a kormány-, mint az ellenzéki pártnak. — Mert itt döntő befolyással volt, mint mondók, Kossuth rendkivüli népszerűsége, és azon körülmény, miszerint már akkor az úgynevezett honoratiorok, az értelmiség napszámosai is birtak Pestmegyében szavazati joggal, s ezek legnagyobb része Kossuthra voksolt, s mivel ezek az ország különféle vidékéről származtak ide, méltán mondhatni, hogy akkor Kossuthot nem csupán Pestmegye, hanem a mindenfelől képviselt egész haza választá meg országgyülési követnek.

1847. october 17-ikén volt a választás nagy napja; Kossuth roppant többséggel győzött, s ez a haza sorsára eldöntő hatással volt. Valódi diadalünnepe és menete vala ez a magyar alkotmány gyökeres reformja-, átalakulásának, a radikál szabad elveknek, a tiszta, megvesztegethetlen demokratiának. Az ellenzéki kör által rendezett diszmenet a református templomból indult ki s a téres országúton át ment a megyeházig. Batthyány Lajos és Kázmér, mint a diadalmas csata vezérei, mintha csak délczeg személyökben, nemes, lovagias alakjokban egy új honfoglaló Álmos és Árpád kelt volna ki sírjából, egy jobb kor bekövetkezését jósló, prófétai ihlettségű arczczal, nagy munkájuk büszke önérzetével, a demokratikus tényhez illőleg a legszebb népies magyar öltönyben, az aristokratiát kigúnyoló gú-

nyában, veres tollas, szalagos pörge kalappal, fekete selyem fürtös gubában, telivér arab méneken lovagoltak elől barátaikkal együtt, mig az ellenzéki kör háromszinű zászlójának legelől vitelét e történelmi rajznak még akkor ifju férfikora virágában volt irójára, a radikál, tősgyökeres magyar szellemű iróra bizták, jeléül annak, hogy itt az értelmiség, s nem a nyers erő harczol, ki szintén népies magyar öltönyben s délczeg paripán ülve haladt előre, a különféle rangú és osztályú választók ezreinek, s a legjobb magyar zenebandák kiséretében, az utczákon tolongott nép öröm- és éljenriadozásai közt.

Batthyány és Kossuth több dologra nézve eltérő véleménynyel voltak egymás ellenében; de azért amaz hazafiui kötelmének tartá, most midőn megjöttnek érezé a legéletbevágóbb reformok létrehozásának idejét, a legnagyobb ellenzéki izgatót és a leghatásosabb szónokot az országgyülésbe vinni az alsó tábla ellenzéki vezérévé, hogy igy aztán mindkét helyen összhangzólag működhessenek közre. — Mily nagy horderejü volt e választás az epochális 1847—48-diki országgyülés ügyeinek kifejlődésére, bizonyitja az, hogy gróf Széchenyi István, az előbbi korszak nagy izgatója s Kossuth határozott ellenpártosa, most már tartva az ő kárhoztatott politikája bekövetkezhető veszélyeitől, — csakhogy egyenlő téren állhasson ki vele a síkra, s hathatós ellensúlyozója legyen, Mosony megyéből választatta meg magát képviselővé s a követi táblán foglalt helyet, s a két oroszlán bátran szembe nézett egymással. Az ellenzék vezére az alsóházban, annyival is inkább, mert Deák ismét elmaradt Zalából, természetesen Kossuth lett vala, mig a főrendi táblán

Batthyány volt a megerősödött ellenzéki párt vezére, tehát egyszerre két nagy Lajos, mint dicső emlékezetü nagy Lajos királyunk két méltó utóda, vezéri névrokona, a nép bálványa.

1847. november 12-én nyitá meg az országgyülést V. Ferdinand király — a habsburgházi magyar királyok részéről századok lefolyása után most először nemzeti nyelvünkön, mi még az ó conservativ öreg urak szemébe is örömkönyüt idézett elő. Királyunk a pozsonyi primatiális terem trónján a következő beszéddel nyitá meg ezen uj korszakot képező országgyülést:

„Hiv magyar nemzetemnek szivemből ohajtom boldogságát, mert abban találom föl a magamét is. A mit tehát ennek elérésére tőlem kivánt, nemcsak teljesitettem, hanem királyi szavammal erősitve, ezennel által is adom neked kedves öcsém, s általad az egész nemzetnek, ugymint a kinek hűségében leli szivem legfőbb vigasztalását s boldogságát."

Leirhatlan lelkesedés tört ki a fejedelem e szivélyes szavaira, s István nádor csengő érczhangjával a következő választ adá:

„Nagyobb örömmel nem tölthette volna el Fölséged hiv magyarjait, mint hogy ezen örökre emlékezetes országgyülés berekesztésére körünkben megjelenni méltóztatott. Egy boldogitott, háladatos nép környezi itt Fölséged királyi székét; s a nemzet szive soha forróbb szeretettel, több hűséggel nem dobogott fejedelme iránt, mint dobog most Fölségedért, ki a jelen törvények szentesitése által honunk ujjá alkotója lett. Szegény a nyelv, hogy ezért Fölségednek illő köszönetet mondhasson; hálánkat tetteink fogják bizonyithatni. Mert valamint uj, életerős alapra fektettetett ezen törvények által a magyar alkotmány, ugy biztosabb alapot nyert általuk azon szent frigy is, mely e hazát Fölségedhez s királyi házához

édes kapocscsal köti. Legyen isten áldása Fölségeden, koszorúzza hir és szerencse Fölséged fejét, — ezt ohajtjuk szivünk mélyéből, s magunkat és édes hazánkat Fölséged királyi kegyelmébe hódolattal ajánljuk.“

József főherczeg, Magyarország félszázados nádora, még 1847 elején elhúnyván, a nemzet annak fiát, a népszerü István főherczeget választá meg közakarattal az ő helyére. A fiatal főherczeg már ezelőtt kir. helytartóvá lévén kinevezve, s Pestmegye főispánjává mostani királyunk ő Felsége, az akkor még 17 éves Ferencz József által a legszebb magyar szónoklatok közt beigtatva, — körutat tett az országban, mi valódi diadalmenet vala. Nógrádban különösen korán elhunyt palócz költönk, Lisznyay Kálmán, az aranyszájú toast-ivó, ugy köszönté őt fel mint a nép emberét, ki a magyar parasztgyermekek közt játszadozva növekedett fel, s kit a porban azok már akkor is „Palatinus Pistának“ neveztek.

Helyén van itt megemlítenünk, hogy e sorok irója 1848-ban a szabadsajtó szárnyai alatt censurai törlések nélkül megjelent „Országgyülési Emlékkönyvében“ következőleg jellemzé az uj nádort, mint a főrendiház elnökét és szónokát:

„Nádorunk országgyülési elnökletét, a pártszenvedélyeken felülemelkedő részrehajlatlanság, jó tapintat s független férfias önállóság jellemzi, mely utóbbinak leghathatósabb bizonyságát az átalakulás legnehezebb napjaiban, különösen az első felelős magyar ministerium kivivása körül tett erélyes föllépésével adá. Átalán véve nádorunk elnöki észrevételei, irányadó beszédei, és a felsőházi határozatoknak általa történő kijelentése, józan felfogást, szép lelki tehetséget, s kellő tárgy- és körülmény-ismeretet tanusitanak. István nádor szónoki

előadása nemes, nyomatékos, sőt ünnepélyesb beszédeinél igen lelkes, méltóságteljes és hatékony, mi vele született szónoki tehetségének, különösen megrenditöleg erős, férfias hangjával s a hatalmában levő müvelt magyar nyelvvel való ügyes bánásmódjának, több oldalu képzettsége-, s tiszta hazafias szellemének tulajdonitható."

Batthyány mint felsőházi pártvezér, s utóbb mint ministerelnök őszinte tisztelettel s rokonszenvvel csatlakozott az ifju nádorhoz, s meg is nyerte teljes bizalmát. Nagy hatást idézett elő annak különösen a Kossuth által szerkesztett válaszfelirat mellett december 7-én tartott alapos és velős beszéde. Az ősiségi törvény vitatásához is nyomatékosan szólott, s legbátrabban és legbölcsebb tapintattal az 1848-iki február 4-iki ülésben, midőn a magyar nyelv és nemzetiség, a horvát követeknek ehhez való viszonya tárgyában ellenzéki társaiénál szabadabb szellemben nyilatkozván, azt kivánta, hogy ezek a magyar országgyülésen a holt latin helyett saját anyanyelvöket, a horvátot használhassák, mi által sok baj- és viszálynak eleje lett volna véve, kivált ha még a horvátok egyéb kivánatait is kielégitik.

Ugyancsak általam az 1848-ban kiadott és szerkesztett, s később a császári rendőrség által lefoglalt és megsemmitett „Országgyülési emlék" czimű évkönyvben magától a szerkesztőtül ezeket olvashattuk gróf Batthyány Lajos, mint hazafi és mint szónok felől:

„Ki ne ismerné e derék férfiú alapos müveltségét, szabad gondolkozását, önállású itéletét, s tántorithatlan hazafiúi hűségét? Ki ne ismerné és mél-

tányolná honunk boldogitására czélzott fáradozásait, nem kis áldozatokkal járó, sokoldalu tevékenységét?

Ő mint hazánk egyik legvagyonosabb polgára, nemcsak fölötte lelkiismeretesen teljesité eddig állásához mért hazafiúi kötelességét, hanem e tekintetben még sokkal többet tett, mint mennyit tőle követelni feljogositva vagyunk.

És leginkább ebben áll a hazafiúi nagylelküség. Mig hason-rangu és sorsu társai közül többen a külföld idegen ölén hasztalan gyönyörökre tékozlák a szülőföldükből huzott nagy jövedelmeket, avagy nagyravágyásuk s önzésük gyakran még a haza legszentebb érdekei ellen is fegyvert adott kezeikbe; Batthyány Lajos hűtelen elszakadás helyett még erősebben ragaszkodva a hon édes anyai kebeléhöz, nem folytonos érzéki kéjélvezet, hanem inkább hasznos hazafiui, emberbaráti munkásság közepett él, és vagyona nagy részét a hazával osztja meg, ennek javát, üdvét, anyagi, szellemi érdekeit a legnagyobb buzgalommal ügyekezvén előmozditani.

A nemes gróf mint ellenzéki pártfőnök több ideig a legnagyobb fontosságu szerepet vivé, s olykor már-már csüggedezett és széledezni kezdett pártját a főrendi házban folytonosan kitartó erélylyel buzditgatá, bátoritá, s összetartásra birá.

Szónoklatát illetőleg meg kell jegyeznem, hogy hangja ugyan éles, metszően átható, de nem eléggé terjelmes; előadása imposant, mondhatni parancsoló, de olykor szaggatott és nem épen gördülékeny folyású; e hiányt azonban tetemesen pótolja azon, minden vész- és akadálylyal bátran szembeszálló szabad szellem, igazságszeretet és nemes irány, mely beszédeit változatlan épségben lengi át, — az éles

itélet, mélyebben taglaló ész, mely azokat a legszebb fényben világitja ki, a lelkesült érzelem, a szellemi fensőbbség, — s a renditbetlen bátor lélek, a velős rövidségü, a nemes tüzü, csinos előadas, mely beszédeit a mindennapiság köréből kiemelve oly hatályossá teszi. és átalán véve állásának azon fényköre, mely kegyeletes tiszteletet költ bennünk azok iránt, kik mint ő, nem csak anyagilag, de szellemileg is gazdagok, kik oly független és tevékeny polgárai a hatalmas támoszlopokat kivált 48 előtt annyira igénylett szegény magyar hazának!"

A már emlitett s Kossuth által készitett válaszfelirat, mely a legkorszerübb, leggyökeresebb reformok életbehozásán kivül az eddigi sérelmek, különösen az administrátori rendszer megszüntetését sürgeté, a felsőházban hat napig tartott heves vitára adott alkalmat. s végre is győzvén a kormánypárt, a főrendi vétó, mint minden haladásnak legkeményebb gátköve, az alsóház azzal állott boszút, hogy az egész feliratot mellőzte — s mintha csak előre megérezte volna a világrázkódtató események s ezzel együtt saját igaz ügye győzelmének bekövetkezését, — egy hajszálnyit sem tágitott, s legkisebb változtatásba sem akart bocsátkozni.

Ez államcsinyszerü dolog megdöbbenté a kormányt és pártját. mig az ellenzék a sérelmek, különösen az administrátori rendszer törvénytelenségének kimutatását határozta el, s a munkálat kidolgozásával Kossuthot bizta meg.

E nagyfontosságu jogi kérdések gordiusi csomóját azonban egyszerre ketté vágta a párisi februári forradalom kiütésének villanyozó hatásu hire, mely mintha csak épen a magyar ügyek ilyképen

történt fenakadása sulyos gátkövének elmozditása, s 48-iki alkotmányunk és törvényeink megteremtése végett érkezett volna körünkbe.

Kossuth országgyülési követté lett megválasztásának legfőbb tényezője Batthyány lévén, nagy részben ennek, de még inkább az 1848 elején kitört párisi és bécsi forradalomnak köszönheté azt, hogy hosszas, megfeszitett, de keves sikerü küzdelmeit a politikai. törvényhozási téren, az annyira konok és megkövesült főrendi táblán végre valahára teljes diadal koszoruzta,· sőt Kosuthtal együtt vállvetve sokkal többet vivtak ki e váratlan fordulat segélyével. mint a mennyit maguk csak távolról is reméltek, s a deczemberi válaszfeliratban még csak elburkolt czélzással kivántak.

Most már Kossuth is vérszemet kapott, deczemberi feliratának homályos vázlatát szépen kidomborítá. sőt a legragyogóbb, legrózsásabb szinekkel, teljesen és nyiltan illustrálta. Az alsóházban általa marcius 3-án előterjesztett feliráti javaslatot rendkivüli lelkesedéssel, a megrettent kormánypárt minden ellenmondása nélkül egyhangulag elfogadták. A főrendi tábla is meg volt ütődve, de azért az udvar régi gárdája még sem akarta magát oly könnyen megadni. Az ellenzéki kisebbség ott is lelkesedve fogadá azt, de a conservativ többség a legnagyobb zavarban volt teendője s miheztartása iránt, ugy hogy a nádor kénytelen vala Bécsbe menni utasitásokért.

A márczius 13-ki bécsi forradalom diadalma folytán Metternich herczeg 40 éves rendszerével együtt kénytelen volt lemondani, visszavonulni; de azért a háttérben mégis csak folytatta ő a népek

felszabadulásának elnyomására czélzott működését, s épen az volt a baj, hogy utódai és az udvar legtöbb tagja szentirásként hallgattak az ő tanácsaira.

István nádor visszaérkezvén Bécsből, a főrendi gyülést végre megtartották. A kis terem fulladásig tömve volt s még a termen kivül is a kiváncsiak sokasága hemzsegett. A Kossuth által szerkesztett s az 1848-iki reformtörvények alapját képező alsóházi felirat felolvastatván, maga a nádor ajánlá annak egész terjedelmében való elfogadását. Szavait élénk helyeslés, megrenditő örömriadás, hosszas dörgő éljenzés követé. S miután a hallgatag főrendek közt csak egy szó sem mert emelkedni a nemzet demokratikus szelleme kivánatainak teljesitése ellen, az azokat magában foglaló föliratot a főrendek is egyhangulag elfogadták, az ellenzék részéről önként, a kormánypártiak részéről a körülmények hatalmának hódolva aláirták saját halálos itéletöket, melyből a nemzet uj élete, ujjászületése származott.

Mindkét táblán megválasztták az országos küldöttséget, mely a feliratot fogja átnyujtani a királynak, s mely több országgyülési tag s nagyszámu ifjuság által kisérve, gőzhajón utazott fel Pozsonyból Bécsbe, s melynek élén maga a nádor állott, s melynek a felirat készitője, éltető lelke, maga Kossuth is tagja volt. Megjegyzendő, hogy az elindulás előtti nap estvéjén, márczius 14-én az országgyülési ifjuság Kossuthot fáklyás-zenével tisztelvén meg, ez mintegy jóslói, irányadó hatással nem habozott a jobbján álló Batthyány Lajost, mint első magyar minister-elnököt bemutatni az ezt örömriadással fogadott közönségnek.

Az országos küldöttség márczius 15-én — te-

hát ugyanazon nap, midőn a pesti fiatalság is egy, utóbb márcziusi forradalomnak nevezett kis sajtókrawalt csinált, — a nádor vezérlete alatt jelent meg a királynál, s nyujtotta át a feliratot. A bécsi nép leirhatlan lelkesültséggel fogadá a magyar küldöttséget, s különösen a nép embere, Kossuth megjelenése villanyozó és varázshatással volt a kedélyekre, s mint később nyilvánitá, valóban kezében volt ekkor a dynastia sorsa.

A kedvező válasz kivivásában, a királyi család s más udvarok ellenvetéseinek megczáfolásában — mint Kossuth később maga megvallá — legtöbb érdeme volt a nádornak és Batthyány Lajosnak, mig másrészről az örökös tartományokban mindenütt nyilatkozó mozgalom, forrongás és nyugtalanság s kivált a székváros Bécs magatartása nem engedett az udvarnak időt a hosszas fontolgatásra. Az uralkodó ház legnagyobb befolyású tagjai azonnal családi tanácskozmányt tartottak, s leginkább a nádor rábeszélése folytán mindnyájan beleegyeztek abba, hogy a magyar nemzet kivánatait teljesiteni kell.

Végre valahára diadalmi siker koronázta a megfeszitette törekvéseket. A királyi leirat, mely válaszul volt adva a feliratra, a nemzet legfőbb vágyai- s kivánatainak tökéletesen megfelelt. Az ország független kormányzata, melynek föltéte alatt hivta meg a nemzet a Habsburg-családot mint szövetséges társát a királyi trónra, s melyért a hitöket megszegő királyok kényuralmi törekvései miatt szabadságunk bajnokai három század lefolyása alatt oly sokszor fölkeltek s annyi vért ontottak, valahára békésen, a törvény és jog utján, a törvényes formák szigoru korlátai közt — ki lőn víva.

Visszaérkezvén a küldöttség, a nádor, most már mint királyi helytartó, a király és családja helybenhagyásával, gróf Batthyány Lajost, az országos ellenzék fejét, még az napon ministerelnökké nevezte ki s mint ilyent mutatta be az országos rendeknek, s az első független felelős magyar ministerium megalakitásával bizta meg.

A lázasan ingerült kedélyek ez által teljesen meg lőnek nyugtatva. — A ministerelnöknek nem csekély feladata volt oly közügyérséget összeállitani, melynek tagjai a nemzet bizalmát már is birják, s bölcs és erélyes közreműködésök által később még inkább ki fogják azt érdemelni. E czélból a legkitünőbb tehetségü, legtisztább hazafi-jellemü, s legnépszerűbb s már is edzett publicistákat, államférfiakat szemelte ki, kik nagyobbára már évek óta a reformviták, az ellenzéki küzdelmek próbált és ünnepelt előharczosai voltak. A szerepeket is igen jól osztotta ki, midőn az igazságszeretet megtestesült példányképét, Deák Ferenczet igazságügyérré, gróf Széchenyi Istvánt közmunka- és közlekedés-, Kossuth Lajost pénz-, báró Eötvös Józsefet közoktatás-, Szemere Bertalant belügy-, Klauzál Gábort földmivelési s kereskedelmi ministerré ajánlotta. Herczeg Eszterházy Pált a király személye mellé rendelt külügyministerré azon igen fontos indokból ajánlá, mert már csak rangja- s vagyoni állásánál fogva is leginkább közelithet a királyhoz, s mert élete nagyobb részét a külföldi udvaroknál mint az osztrák birodalom nagykövete töltvén el, a diplomatia avatott embere volt; — Mészáros Lázár akkori huszárezredesre pedig azért bizta a

hadügyi tárczát, mert ugy ismerte őt mint tudományos képzettségü katonát s egyszersmind tiszta, rendíthetlen jellemü hazafit.

Kossuth ugyan jobb szerette volna a belmint a pénzügyi tárczát elfoglalni, de annak is megvolt a maga oka: miért nem tartá tanácsosnak épen az ő kezébe adni a közigazgatás gyeplőjét, s miért épen őt, a legtüzesebb vérü és képzelmü hazafit, a rideg számok, a hideg számitás körébe szoritá, még akkor nem is álmodván, mily derék financier, az ország részére mily hűséges jó gazda növi ki majd magát azon kis prókátorból, kit mostani ministertársai egyike azzal gyanusitott, hogy az árvák pénzeit elköltötte, — de mint igazolásából kitünt, — helyre is pótolta ám! — Még csak pár hónappal ezelőtt ki hitte volna azt, hogy a két legnagyobb ellenség, Széchenyi és Kossuth, mint ministerek, a kormány élén együtt, egy süveg alatt igazgassák, vezessék majd az ország ügyeit. Egészen egy-öntetü, egy-szinezetü, egy-irányu ministeriumot alkotni, kivált azon válságos időszakban, a legjobb akarattal sem lehetett volna. Batthyány czélját érte; igy alkotott ministeriuma iránt a legnagyobb bizalommal volt a nemzet, s a közjó előmozditására nézve a legtisztább szándékot s erős akaratot várhatá tőlük. A királyi válasz, mely Batthyány fölterjesztésére feltünő halogatás után végre megérkezett, valódi visszahuzása vala az előbbi királyi leiratnak; kétségenkivüli dolog, hogy Bécsben már megbánták volt azt a mit igértek, sőt meg is adtak; természetesen, a pénz- és hadügy különválasztásában lelték a legnagyobb nehézséget.

Batthyány a nádort hatályos közbejárásra szólitá fel, miszerint ő felsége adott szavát váltsa be; meg is igérte ezt, sőt ünnepélyesen kijelenté a nádor, hogy valamint a ministerelnök, ugy ő is ettől teszi függővé állását, mit a legzajosabb tetszésnyilvánitással fogadtak. A nádor embere lett szavának s már másnap márczius 31-én meghozta az uj leiratot, mely a felküldött törvényjavaslat lényegét egészen megerősité.

Most már könnyebbült szivvel láttak az uj törvények alakitásához. Azok főbb pontjai a legrövidebb kivonatban következők:

„A király személye szent és sérthetlen; ő Felsége, s az ő távollétében a nádor királyi helytartó, az országban a független magyar ministerium által gyakorolják a végrehajtó hatalmat; rendeleteik csak ugy érvényesek, ha a Budapesten székelő ministerek egyike által is alá vannak irva.

A ministerek egyike folyvást ő Felségének személye körül lesz, s mindazon viszonyokba, melyek a hazát az örökös tartományokkal közösen illetik, befoly s az országot azokban felelőség mellett képviseli.

A ministerek minden tettökért feleletre vonhatók, sőt a kijelölt esetekben meg is büntethetők.

Országgyülés a jövőben évenkint Pesten fog tartatni. A képviselőket 3 évi ülésszakra választják meg, s a választó képesség majd minden 20 éves, önálló lakosra, különösen az értelmiségre ki van terjesztve. A képviselők összes száma, ide értve Erdélyt, Horvátországot s a határvidéket, 446.

Erdély kormányzati s törvényhozási egyesülését Magyarországgal kötelessége a ministeriumnak minden törvényes módon valósitani.

A közterheket az ország és kapcsolt részeinek minden lakosa különbség nélkül és aránylagosan viselik. Az adózási kulcsot az országgyülés határozza meg.

Az urbér és azt pótló szerződések alapján eddig gya-

korlatban volt szolgálatok s adózások, a robot és dézsma örökre megszüntetvék.

A papi tized, melyről a papság kárpótlás nélkül mondott le, örökre el van törölve. Az alpapságról, a mennyiben ez által kárt szenvedne, az állam fog gondoskodni.

Egy földhitel-intézet alkotása van megrendelve.

Az ősiség teljesen eltöröltetvén, a kormány egy uj polgári törvénykönyvet fog a jövő országgyülés elé terjeszteni.

A megyeszerkezet, mint az alkotmány ősi védbástyája, lényegében fentartatván, a jövő országgyül s által a népképviselet alapján lesz ujjászervezve. A megyei hatóságot addig is a közgyülés által választandó állandó bizottmányok fogják a tisztikar közbejöttével gyakorolni.

Az elöleges könyvvizsgálat eltöröltetvén, a sajtó szabaddá van téve. A sajtóvétségek fölött, az alkotott törvények szerint, esküdtszék itél.

A tanulás és tanitás szabadsága, a közoktatás uj szervezéseig, elvileg meg van állapitva.

A törvényesen bevett vallások teljes jogegyenlőséggel és viszonyossággal vannak felruházva Minden, törvényesen bevett vallási felekezetek egyházi és iskolai szükségleteit az állam fedezi.

A személy- és birtokbátorság biztositása s a belső béke és rend fentartása végett nemzetőrség lesz alkotva.

Egy uj községi rendszer kidolgozása, s a közlekedési eszközök jobb karba állitása meg van rendelve; mi végett a közmunka-ministernek azonnal 10 millió forintnyi hitel van nyitva stb.“

Ezek, a legszabadabb s demokratikusabb alapokra fektetett magyar uj alkotmány lényegesb, főbb pontjai, ezek a hazánk történetében uj korszakot képező világhirü 1848-iki törvények.

April 11-ike volt a nagy nap, midőn a király, a fönebbi, általa megszentesitett törvények kihirdetése után Ferencz Károly főherczeg és ennek fia, Feren z József és a nádor kiséretében az 1847/8-iki

örökké emlékezetes utolsó pozsonyi országgyülést személyesen bezárta.

Az országgyülés eloszlása után a nádor és a magyar kormány a szentesitett törvényekkel, a sok baj és akadály közt végre is dicsőségesen kivívott uj alkotmánynyal, a nép határtalan lelkesedése és bizalma élénk kifejezései közt, kijelölt székhelyére, Budapestre költözött, s nemcsak a központban, de vidéken is mindenütt rendkivüli erélylyel kezdék meg szervezkedés nagy munkáját.

Első gondja volt a ministerelnöknek körlevelet intézni az ország összes törvényhatóságaihoz, melyekben azokat a haza nevében kötelességeik pontos és lelkiismeretes teljesitésére hivja fel, és különösen lelkökre köti, hogy a népben a bizalmat a király jóakaratában erősitsék meg, és őrködjenek a béke és rend föntartása fölött, nehogy a nemzeti kormány a kezdetnek természetéből folyó átmeneti nehezségeken kivül még az időelőtti követelések és a türelmetlenek kicsapongásai ellen kénytelenittessék küzdeni.

S mind a mellett hogy nemzeti kormányunknak az udvari reactio s az ezzel egyesült bukott bürokratia, továbbá a hivatalhajhászók túlsokasága, tolakodása, egynémely hirlapszerkesztő és iró vakmerő és szemtelen megtámadásai, a minden tekintélyt aláásni, minden kegyeletet kiirtani törekvő szájhősek, nyeglék piszkolódásai s a zavarosban halászni akaró önzők és csalók által a népnek különféle irányban történt felizgatásaival, s egyéb ezer baj-, akadály és nehézséggel kellett szembeszállnia; erélyes, határozott föllépése, bölcs, ott a hol kellett engedékeny politikája, a szervező tehetségek kellő

felhasználása, a nép józanabb részének őszinte támogatása által szilárd alapu állást biztositott magának.

A megyei bizottmányok s városi képviselők közgyülései mindenben segédkezet nyujtottak a kormánynak, mely a földbirtokosok érdekében hitelbank, s az ipar, kereskedelem emelését eszközlendő kereskedelmi s iparkamrák felállitásáról is intézkedett.

A nép hálával fogadá felszabadulását. Volt ugyan néhány község, mely izgatók által tévutra vezetve, kihágásokat tett, azonban a többi mind elismerte s köszönettel vevé a nemesség áldozatát, s a nagyobb földeken, hol most a munkaerő egyszerre megszünt, sokan a volt jobbágyok közül ingyen ajánlák fel szolgálatukat.

Az iparszabadság s az élénk hadi szervezés a szegényebb sorsu iparosoknak bő keresetet nyujtott, s hallgatva a józan ész intésére, csakhamar felhagytak izraelita polgártársaink igaztalan üldözésével.

A nemzetőrség felállitását és szervezését a ministerelnök igen jó sikerrel eszközlé, s nemcsak a városi, hanem még a falusi nép is a legnagyobb készséggel karolta fel az uj intézményt, mely alapjául szolgált a honvédség gyors felállitása- és szervezésének, s az akkor gyakran megzavart rend, személy- és vagyonbátorság hasznos és hű őre volt, s az ellenünk fellázitott szerbek és horvátok megfékezésére is jó szolgálatokat tett.

A tanuló ifjuság az uj rendszer behozatalát s a rosz tanárok elmozditását, az alpapság pedig sorsának javitását kivánván, ezt a kormány figyelembe vette, s ügyekezett bajaikon segiteni.

Az erdélyi unio létrejöttét az oláh és szász izga-

tások sem voltak képesek megakadályozni, s ez ügy a Kolozsvártt tartott országgyülésen a legnagyobb lelkesültséggel ünneplé diadalát.

A mi könnyenhivő, vérmes reményü, olykor nagyon rövidlátó magyarságunk nagy tömege egy szebb és boldogabb jövő rózsás hajnalát látta egén felderülni; mig a higgadtabb vérüek, a messzelátók kisebb része, ugyanazon láthatáron aggódva vette észre a sűrű, vészterhes felhők tornyosulását.

A szelid, beteges Nándor király, öcsese, a magyar nádorral együtt jót akart nekünk; de az elsőben nem volt önállóság, s a dynastia körülte levő tagjaiban nem volt őszinteség irányunkban. Sőt az udvari reactio, párosulva a bukott bürokratiával, melynek nyomása alatt nyögtek az uj bécsi ministeriumok is, — a kétalakunak magára nézve is veszélyes szerepét kezdé mindjárt uj törvényeink s alkotmányunk szentesitése után játszani. Egyik fejével a magyar felé fordulva, jóindulatu, biztató, éltető mosolylyal tekintett reánk; mig másik fejével haragot, boszut és halált lehelt és mennydörgött a magyarra és közös ujszülöttjük-, a fiatal szép szabadságra, majd ismét az iránta is ellenséges indulatu panszlávokkal, majd a német birodalmi frankfurti parlamenttel kaczérkodott, hol épen akkor nyilt legjobb alkalma a nagy német egység állandó és dönthetlen fejévé felküzdenie magát.

Nem akarjuk mi elfogultan, egyoldaluan megitélni a dolgot, és netalán szépiteni magunkat, mert bizony nálunk is történt elég hiba, — kivált ha az elhamarkodásaink- és elkéséseinkből eredt bajok és veszélyek hosszu rovatát végig tekintjük; — hanem annyi igaz, hogy az alattomos reactio a magyar trón

háta mögött, oly bonyolódott, visszás, finom és durva cselszövényekkel teljes, furcsánál furcsább tragikomédiát, alkotmányosdit és katonásdit játszott és játszatott velünk, komoly, öreg, de mégis ifju és vitéz népfajjal, a minőt a legnagyobb drámaköltő, Shakespeare apánk még álmodni sem mert volna, a minőt még nem látott, nem hallott a világ, s a minek katastrófját, jó vagy balkimenetelét még most is alig lehet tudni: vajjon házasság-e és vig lakodalom, avagy halál és gyászos temetés lesz-é a vége? Mi az elsőt kivánjuk és reméljük; s akkor aztán nyugodt lélekkel megbocsáthatunk egymásnak.

De lássuk a tényeket.

Hogy a 48-iki törvények kijátszása, az uj alkotmányok lassankénti megsemmisitése, a régi kényuralom helyreállitása volt a reactio törekvéseinek legfőbb czélja, kitünik abból, miszerint az uj bécsi ministerium élére Metternich leghübb tanitványát, Kolowratot s nemsokára ismét a szláv rokonszenvü Fiquelmontot tették, mig utóbb a szabadelvünek tartott Pillersdorf is egészen reactionális szellemben müködött.

Ferencz Károly főherczeg volt az udvari párt feje, a kiben Batthyány leginkább azért bizott, mivel a pozsonyi országgyülés bezárásán nagyreményü fiával együtt megjelent s az uj törvények szentesitesét jóváhagyta.

Az udvari párt hihetőleg csak próbára akarta tenni a magyar ministeriumot, miként fog élni nyert hatalmával, s a mint észrevette, hogy a törvény világos értelmében a nemzetőrséget fölfegyverzi, s Kossuth az üresen kapott pénzügyi tárczát paszuly helyett valódi értékkel biró pénzmaggal kezdi meg-

tölteni, s financiális lángeszével s az akkori nagyeszü államtitkár, Lónyay Menyhért hathatós segélyével, uj meg uj jövedelmi forrásokat képes teremteni; meghökkent ezen nem szolgai gép- és bábként használható, hanem önálló kormányférfiak életrevalóságán, minden uton módon beléjök kötött, s félve attól, hogy oly két hatalmas fegyvert adott kezeikbe, melyeket még majd ellene is fordithat, eleintén szép módjával, csellel, hizelgő hitegetéssel, majd később fenyegetéssel, utóvégre nyilt erőszakkal akará azokat visszavenni, kezökből kicsikarni.

A ministerelnök azonban nem azon ember volt, ki a komoly, szent ügyből játékot engedett volna űzni; hanem oly lovagias jellemü, bátor és nyilt szivü férfiu, ki a bécsi ministerium jogtalan beavatkozásait nem türte, sőt férfiasan visszautasitá, a nélkül, hogy a törvényesség teréről csak egy lépésnyire is letért volna. Kossuth a pénzügyér még kevésbé értette a tréfát, s mindjárt kezdetben gondoskodott a Wertheim-féle elvihetlen és feltörhetlen szekrényről, az ország méltán félthetett s nagy keservesen szerzett kincsének számára, mely nélkül nem lehetett volna oly szép kis honvédsereget kiteremteni, a sikra állítani.

Az volt a baj, hogy Budapesten máskép magyarázták uj törvényeinket mint Bécsben, s itt pedig, hogy ugy mondjam, máskép németezték vagyis értelmezték a magyar törvényt mint amott. Ha pénz- és fegyverről volt a szó, — mindkettő süket volt egymás kiáltására, s kezünkben lévén a szentesitett törvény, mi nem vakon, sem vakmerően, hanem inkább szemesen és némán folytattuk a komoly játékot, t. i. a fegyver- és pénz-szerzést, de csak a

saját magunkéból és emberségéből, mig a jogtalan jogkövetelők ismét a mienkből akartak gazdálkodni.

A kinevezett és megerősitett magyar hadügyért, a jó öreg Mészáros Lázárt, volt esze a német hadi kormánynak, jó ideig haza nem bocsátani az olasz táborból; de viszont az elnökministernek is volt annyi házi esze, hogy ezen betöltetlen, nagy fontosságu, s életbevágó hivatalt a maga nyomatékos személyével töltse be. A jó kollégák ugy szoktak szépen segiteni egymás baján, szükség esetén ugy pótolják ki egymás hiányát, csak azért, hogy ne quid detrimenti respublica capiat.

Sőt a szájhősek által félénknek és habozónak nevezett ministerelnök még tovább is mert menni, midőn april 16-án rendeletet küldött a Magyarországon lévő főhadi kormányszékekhöz az iránt, hogy a törvények értelmében a rendeleteket ezentúl nem Bécsből, hanem kizárólag tőle veendik. A bécsi reactio és a főhadi kormányszék pedig rájuk parancsolt, hogy a magyar kormánytól semmiféle rendeletet ne fogadjanak el, s nagyon természetes, hogy a régi. megkövesült osztrák-magyar főtisztek erre aztán kutyába se vették a magyar ministerium parancsait.

A szabadelvü, (?) alkotmányos szellemü (??) osztrák bécsi ministerium törvényeink szentesitése után is rendeletet bocsátott ki, hogy arany-, ezüst- és rézbányáink termékeit ezentúl is Bécsbe szállitsák s ne valahogy Budapestre; Kossuth elgondolván azt, hogy magyar pénzügyér nem létezhetik magyar pénz, s kivált valódi értékü arany s ezüst pénz nélkül, a Bécs felé inditott kincses szekereket történetesen Pest felé fordittatá, s kirakatta tartal-

mukat az ország pénztárába. Hogy ne csináljunk oly nagy füstöt, s ne füstölhessünk az orruk alá, mindenféle cselfogással a dohányt is ki akarták Kossuth kezéből ragadni, de itt is utjokat állta, s jófajta füstölőinket az ország magazinumába rakatta le, a miért aztán utonállónak nevezték.

Hevert akkor a budai fegyvertárban mintegy 14 ezer darab mangaléta, s ez a mi szegény nemzetőreinknek igen jól a kezök ügyére esett volna; és mennyi baj- és huzalkodásba került, mig a budai parancsnok a vérontással megboszult macskazene fülrepesztő nyávogásaira is alig akarta azt kiszolgáltatni.

Ministerelnökünk még Pozsonyból irt a bécsi ministeriumhoz, rendelné meg haladék nélkül, hogy a külföldön levő magyar katonaság egy fölösleges része, a rend és béke fentartása végett jőjjön vissza az országba; a császár képviselője és a bécsi ministerektől kapott ugyan ez iránt elég igéretet, de eredményt nem. Sőt ellenkezőleg, a külföldön lévő magyar ezredek parancsnokainak Bécsből meg volt hagyva, hogy a magyar kormány rendeleteit ne teljesitsék, s a katonaságot, ha netalán lázitó kiáltványok által el lennének csábitva, s haza akarnának jönni, erőszakkal is tartóztassák vissza.

A mit a gyenge király a magyar ministerium kivánatára nyiltan rendelt, azt az udvari reactio titkon azonnal visszavonta, meghiusitá. S igy a magyar király és m. ministerium tekintélyét szándékosan akarták csúffá tenni.

Az ily jogsértő surlódások, összeütközések napi renden voltak akkor, s a tárgy komolysága ellenére az ily tragikomikus jelenetekről nehéz dolog volna szatirát nem irni.

Az udvari párt március 28-án a magyar ministerium tudtán s akaratán kivül, sőt ellenére, az illyr-horvát párt kiszemelt vezérét, a reactio leghivebb támaszát, Jelasics ezredest nevezte ki Horvátország bánjává. Batthyány békés uton akarván e dolgot kiegyenliteni, a nélkül, hogy ez ujabb kihivó jogsértés miatt bárkinek is szemrehányást tett volna, a magyar és horvát nemzet közti kölcsönös bizodalom s egyetértés biztositására vonatkozó némely kérdések felderitése végett szükségesnek tartá a bánnal személyesen értekezni, minél fogva Pestre egész tisztelettel meghivta őt a m. ministerium nevében.

Egészen más, ennél nagyobbszerü tervei voltak a ravasz eszü bánnak, hogysem ő akár a magyar, akár a horvát nemzet érdekében akart volna tenni valamit; ő egyedül a békés uton kivivott magyar törvények s az önálló magyar kormány fegyver által leendő erőszakos megsemmitése, a kényuralom s Austria bomladozó egysége helyreállitására vállalkozott, s engedé magát a reactió által vak eszközül felhasználtatni; kormányunk meghivását még csak válaszra sem méltatá, sőt az engedelmességet nyiltan felmondva, valódi hadi készületeket tett.

A horvát néptömeget — valamint a velök egyesült szerbeket — álnok izgatóik, leginkább papjaik azzal ámiták, fanatizálták, hogy nem a magyar nemzet, hanem a horvát és szerb küldöttség vivta ki részökre az uj szabadságokat, hogy a magyar kormány csak bitorolja a hatalmat s fegyveres vad csapatait a végből fogja ellenök küldeni, hogy elvegyék nyert szabadságaikat, azután gyermekeiket leöldösik, leányaikat, nejeiket meggyalázzák, papjaikat elüzik, s kálvinista és lutheránus papokat hoz-

nak majd a nyakukra; nem lesz szabad többé anyanyelvökön beszélniök, hanem kényszeritve lesznek mindnyájan csakis azon a kutya magyar nyelven ugatni.

Természetesen, hogy e nagy veszélynek idejekorán elejét vegyék, ők kezdték meg magyar népünkön a leggyalázatosabb rablást, gyilkolást és szabadságaink elvenniakarását, csakhogy aztán ők maguk keriték magukat a hálóba, nagy visszaverést szenvedtek és iszonyu kudarczot vallottak, s késő volt a megbánás.

Jelasics fölebb előadott szándokát illetőleg, ott rejlik a bibi a hol kijelöltük. És hiába vádolják történetiróink Batthyányt és a m. ministeriumot azzal, hogy erélyesebb föllépés, szigorubb rendszabályok alkalmazása által elejét lehetett volna venni a szerb és horvát fölkelésnek, vagy hogy szelidebb, engedékenyebb bánásmóddal, nemzetségi igényeik teljes kielégitésével meg lehetett volna őket nyerni; hiába vádolják különösen Kossuthot azzal, hogy ő kicsinylőleg nyilatkozott a horvát nemzetről, s erőszakosan akarta a magyarságot rájuk tukmálni, s hogy a nemzetiségek kérdésének tényleges törvény általi megoldásával nem siettek.

A horvátok és szerbek egy távolabbi, messzeható panszlavisztikus, orosz propaganda és izgatás következtében, melynek tűzhelye Prága, s czélja nem a demokratiai egyenlőség, hanem a fajuralom, a déli szláv birodalom, a cseh-illyr császárság megállapitása volt Ausztria s különösen Magyarország romjain, — két, egymással ellenkező irányban működtek, s az udvari reactio és hivatalbeli, katonai pártja, a maga absolutisztikus czéljainak kivitelére vak és

szánandó eszközül felhasználta, bolonddá tette, titkon kinevette, mint a kicsavart czitromot eldobta és mint valami nyomorult, buta féreghalmazt eltiporta lábaival. Itt a szláv és az osztrák-német reactionális párt egymást akarta rászedni, s győzött az okosabb, az t. i., ki nem harczolt önmaga ellen.

Megunván Batthyány a bécsi ministeriummal folytatott sikertelen alkudozásait, tiltakozásait, sürgetéseit, s látva azt, hogy a horvát és szerb hadi készület mindinkább veszélyes mérvben növekszik, annak elnyomására pedig csekély katonai erővel rendelkezhetik; — a ministerium határozatából a nádor és az elnök május elején Bécsbe utaztak oly czélból, hogy az udvarnál a fenforgó összeütközések, viszályok békés utoni kiegyenlitését eszközöljék.

Bátor és nyilt föllépésök következése az volt, hogy a királylyal május 6-án két rendeletet irattak alá. Az elsőben arra inti Jellasicsot, hogy az általa kinevezett magyar királyi helytartó, a nádor parancsainak, és a m. ministerium rendeleteinek a kormányzás minden ágában engedelmeskedjék. A másodikban felszólitja a nádort, hogy miután Horvátországban elkülönzési törekvések merülnek fel, szükség esetében kir. biztost küldjön Horvátországba, ki erélyesen lépjen föl s nyomja el a merényletet. A harmadikban utasitja a király a még mindig Olaszhonban táborzó Mészáros Lázár huszárezredest, hogy eddigi hivatalát letéve, magyar hadügyministeri állását elfoglalni siessen. A negyedik királyi rendelet, a reactio egyik főhőse, Jelasics titkos pártfogója, segélyezője, gróf Latour osztrák hadügyminiszterhez szólt, melyben ez legfelsőbb utasitást kap az iránt, hogy minden, az összes had-

seregre vonatkozó rendeletre nézve, a magyar uj törvény értelmében tegye magát előleges értekezésbe a magyar ministeriummal, különösen pedig a magyar hadügyérrel; miután minden ily rendelkezés csupán a magyar hadügyérség utján adható ki minden magyar főhadi parancsnoknak, kik a magyar katonai ügyek kormányzására nézve egyébként is csupán a magyar ministerium alatt állnak. Ugyanily utasitást kapott a főherczeg nádor is. s azokon kivül még három királyi kézirat jött ki a horvát ügyeket illetőleg.

A nemzet azt hitte, hogy most már ezen, a magyar kormány önállóságát elismerő, életbevágó királyi rendeletek által az eddigi viszályok szépen ki lesznek egyenlitve, nem is gyanitván azt, hogy azok közül a reactio ellenhatása miatt egyiknek sem leend sikere, mert még a hadügyér is sokkal későbben foglalá el állomását mint kellett volna.

Mily komédiát űztek ezen királyi rendeletekkel, leginkább bizonyitja az, miszerint Jelasics a nádor és ministerium által hozzáküldött királyi rendeleteket felbontatlanul visszaküldte, miután még april közepén az udvari reactio azon utasitásával távozott Bécsből, hogy a beteg király erkölcsileg kényszeritett rabja lévén a magyar ministerium- és a nádornak, mindezektől semmiféle parancsot ne fogadjon el, s tovább is folytassa erélylyel a hadi szervezést.

A nádor május 14-én az általa Horvátországba kinevezett királyi biztost, báró Hrabovszky János altábornagyot és Pétervárad parancsnokát felhivta, hogy a királyi ügyek igazgatójával Zágrábba menvén az engedetlen Jelasicsot azonnal hűtlenségi és honárulási perbe fogassa, a bánt hivatalától s katonai

tisztségétől függeszsze föl, s a rendet helyreállitsa, a horvátokat és határőrvidékieket nyelvök és vallásuk iránt biztositsa, s minden lehető kedvezményekben részesitse; s mindezek végrehajtására mind a várban, mind az egész őrvidéken s kapcsolt részekben lévő sorkatonaság és nemzetőrség a kir. biztos parancsai alá volt helyezve.

Nem tudni mi okból, a később hazafiui hűségét s bátorságát többszörösen tanusitott királyi biztos, a helyett, hogy e rendeleteket elégséges haderő élén maga vitte volna be s hirdetendé ki Horvátországban, — csak irásban küldte meg azokat az illető hatóságoknak. Zágráb város eziránt május 15-én közgyülést tartván, a kir. biztos levelét felolvasták, s az ez által fölingerült nép a királyi rendeletekkel együtt nyilvánosan a piaczon akarta azt elégetni; ezt azonban többen mégis ellenezvén, estve a nádor és a magyar ministerek arczképeit macskazene és szitkok közt elégették.

Most már nyiltan kiüté Jelasics a pártütés zászlaját, s intézkedett, hogy a rendes sorkatonaságon kivül az önkéntesek, a nemzetőrök s ha kell az egész nép, tömegesen az első felszólitásra összegyüljön s táborba szálljon. A községeket, melyek a ki nem hirdetett pozsonyi törvényekről még tudomással sem birtak, pecsétes oklevelekkel ámitá el, hogy t. i. azokat a robot és földesuri adózások alól, ő mint bán saját jó szántából és hatalmánál fogva örökre fölmenti. Mindazokat pedig, kik nem tartottak vele, vagy legkisebb rokonszenvet is mutattak a magyar ügy iránt, kegyetlenül üldözte, erőszakosan besorozta, vagyonuktól megfosztá. A császári ház megmentésének

örve alatt ily tragikomédiákat vitt végbe a pártfogói és hivei által lovagiasnak nevezett bán.

Hrabovszky, a királyi biztos, mint már láttuk, nem mert ellene katonai erővel föllépni, mert talán nem is bizhatott kivált a bánhoz szító határőrökben, de azért mégis módját ejté, hogy Jelasicscsal személyesen találkozzék. Ez alkalommal, mint állitják, a bán többek közt oly iratokat mutatott elő a dynastia főbb tagjaitól, melyekben a Magyarország elleni fölkelés szervezésével egyenesen megbizzák őt, s meghagyják neki, hogy bármily parancs érkezzék hozzá a kedélybeteg királytól, azt tegye félre s ne teljesitse.

Hrabovszky látván hányat ütött az óra, nem hogy erélyesebb szabályokról gondoskodott volna, hanem inkább kérte a magyar kormányt, hogy csak mielőbb mentse őt fel biztosi hivatalától, sőt hálát adott a gondviselésnek, hogy a hivatalától felfüggesztendő bán, ki a királyok- és császárokkal csak ugy játszik mint gyermek a bábokkal, — őt nem függesztette föl. — Lám-e, hogy ennél alkalmasabb tárgy egy bohózatos vigjátékhoz, vagy egy szomoru intriguedrámához még soha a világon nem fordult elő.

Ugyanazon nap, május 15-én, midőn Zágrábban a nádor és a magyar ministerek arczképeit elégették, Bécsben az orosz propaganda s a prágai cseh bizottmány által szított forradalmi láng a szerepöket ügyesen vitt szlávok vezetése alatt kiütött, s ez nem volt egyéb mint a cseh szlávság diadala az osztrák németség fölött. A democratia, a szabadság ürügye alatt különösen a bécsi egyetemet, aulát és a szegény munkásosztályt felhasználták czéljok kivitelére, mi valódilag nem volt más mint a déli

szláv birodalom, a cseh-illyr császárság megállapitása, — melynek, csakugy mint egykor Szvatoplug ebbeli törekvésének, leginkább a magyar faj tiszta szabadságérzete s értelmisége volt képes ellentállani.

A csehek azt hitték, hogy az udvart e mozgalom által Prágába csalják, s az ifju Ferencz József főherczeget a cseh-illyr birodalom császárjává fogják kikiáltani. — Az udvari pártnak azonban felnyiltak valahára szemei; — Prágának egész az éjszaki colossig kiterjedt ölelő jeges karjaitól alattomos hizelgése- s csábjaitól még jobban tartott, mint a magyar főváros őszinte és nyilt kebelétől, s egyik vendégszerető ölébe sem akarván omolni, Prága és Budapest helyett — noha ez utóbbinak szives meghivását lett volna legtanácsosabb elfogadnia, — a császár személye és fényköre iránt még legbuzgóbb kegyelettel viseltetett hű és vallásos tiróliak havas hegyszikláinak védbástyái közé Innsbruckba menekült. — És ezáltal a csehek, a panszlávok uj birodalom alapitási terveinek finom hálózata egyszerre szét lőn tépve.

Az igy kudarczot vallott orosz-cseh mozgalmak vezetőivel szoros viszonyban állottak azon felsőmagyarországi evangelikus tót lelkészek is, mint Stúr, Hodsa, Hurbán, kik a betódult cseh és morva izgatók segélyével a magyarországi tótokat ámitásaikkal a törvényes kormánytól elidegeniteni, sőt az ellen föllázitani ügyekeztek.

Ámde a mi kormányunk rögtönitélő biróság kihirdetése s tisztviselőinek hazafias hangulata által csakhamar szétriasztá az izgatókat, sőt maga az értelmes s alkotmányos érzelmü tót-magyar nép kikergette őket községeiből. Ezzel a máj. 31-én Prá-

gában tartott átalános szláv nemzeti gyülés elveszté egyik támaszát, s még inkább azzal, hogy a gallicziai lengyelek sem vettek abban részt, miután a magyar kormány külügyérünk, Eszterházy herczeg által felszólitá a bécsi ministériumot, hogy Galliczia jogos követelését az összes birodalom érdekében teljesitse, nyerjenek ők is önálló nemzeti kormányt, földjük, személyük legyen szabad, s igy aztán nem fognak kivánataik kivivása végett más szláv fajokkal szövetkezni.

Ez igen jó politikája volt a magyar kormánynak; azonban a szabadelvünek hiresztelt bécsi miniszterelnök, Pillersdorf sokkal kevésbbé volt barátja a népszabadságnak, és a dynastia érdekei ellenére sokkal inkább kaczérkodott az orosz-csehek irányával, semhogy a magyar kormány jó tanácsát figyelembe vette volna.

A magyar kormánynak a német birodalmi kérdésben is sokkal józanabb s tisztább politikája volt mint a bécsinek. Mindent elkövetett a végből, hogy Ausztria a Németbirodalommal tényleg egyesüljön, s Magyarországnak ez uj államban hű szövetségest nyerjen. E czélból a nádor és az elnökminister az 1848. május hó folytán megnyitandó frankfurti parlamentbe két követet küldött, Pázmándy Dénest és Szalay Lászlót, e két jeles publicistát, kiket az 50-es gyülés nagy öröm- és rokonszenvvel fogadott, s kik hivatva voltak nem csupán Magyarország, hanem az összes osztrák birodalom érdekeit kellően képviselni, kivivni, de később az udvari reactió rosz tapintata, s oktalan politikája a méltán táplált szép reményeket itt is meghiusitá.

A május 15-iki bécsi forradalom ellenében, annak

kitüntetéseül, hogy a magyar fővárosban, nem ugy mint Bécsben, béke, rend és törvényesség uralkodik, s hogy a magyar nemzet teljes bizalommal ragaszkodik uj kormányához; — május 18-án a nép ezrei tömeges diszmenetben vonultak el a ministerelnök lakása előtt, éltetve őt és az összes magyar kormányt, s a küldöttség által bizalmi emlékiratot nyujtottak neki.

Tudni kell, hogy Batthyány lakása, hol a legfontosabb ministeri tanácsokat tarták, az ó conservativ Cziráky grófok hatvani utczában lévő házának első emeletén volt, hol elfogatása után rendesen osztrák tábornokok szállásoltak, s mely aztán a nemzeti casinó helyisége lett. Hogy el ne feledjük, helyén van itt megemliteni, miként Batthyány ugy mint ministerelnök fővárosi szállása pompásan butorzott termeiben fényes, de egyszersmind igazán demokratikus szellemü estélyeket adott, hol a társadalom minden osztálya, s kiválóan a polgári iparos elem is jó tapintattal öszpontositva volt, hol mi, az irodalom és müvészet napszámosai is, mindig szép számmal valánk képviselve, hol a szellem- és kellemdús háziasszony, gróf Zichy Antónia és nővére Karolina, finom müveltségü, nemesen egyszerü, fesztelen, s igen kedves társalgási modorukkal az egésznek jó, vidám és népszerü hangulatára irányadó befolyással voltak.

Ezen örökké emlékezetes ministerelnöki estélyek egyikén történt az, hogy a sok eredetiséggel birt, geniális gróf Széchenyi István megpillantván a Márczius 15-ike szerkesztőjét, kiről azt tartá, hogy a reactió zsoldjában áll s azért üldözi folyton a magyar ministeriumot, a mint az szemüvegen át me-

phistói gunyos arczczal fixirozta a társaskör vendégeit, jupiteri szemöldjeinek haragos felborzogatása közt éles átható tekintetével tetőtül talpig kezdé őt méregetni, s egyszerre csak ezen szavakkal förmed reá: „Ön csak rontani tud, de épiteni nem!“ Erre szintén megkönnyebbedett szivvel hagyta ott a faképnél ellenét, kire e rövid, de őszinte birálat nyers kimondása villámcsapásként hathatott, habár szokott cynismusával nyugalmat szinlelt.

Azt sem érdektelen tudni, hogy ezen estélyekre az irókat és müvészeket a gróf régi titkára, most irodaigazgatója, az egykor oly ékes tollu beszélyiró, Kuthy Lajos szemelte ki s ajánlotta meghivás végett, ki Batthyány erőszakos halála után, mintha csak vele, az ő nagy és tiszta szellemével együtt költözött volna el józan esze, szive és lelkének jobb része, egyszerre a legiszonyubb schwarzgelb, az egységes Ausztria germanizáló törekvéseinek szolgai eszköze, lelketlen bürokrata, a legdühösebb Bach-huszár, nemzete, hazája s önmagának hűtelen megtagadója, fényes irói multjának önmagát őrjöngve üldöző és agyonmarczangló árnyéka, beteg, túlcsigázott képzelmének s nagyravágyásának szánandó áldozata lett. Ámde e sötét képtől térjünk a dologra, hol szintén nem sok derültet fogunk találni.

Tudva lévő az, hogy az előbbi ausztriai kormányoknak régi hagyományos, de végre is önmagát megboszuló politikája volt: a birodalomba összeszorult különféle népfajok, nemzetiségek, vallásfelekezetek alsóbb osztályait a legármányosabb, legmesterkéltebb izgatások által egymás ellen huszitani, kivált veszély idején, midőn a kényuralom zsarnok pálczáját akarják kezéből kicsikarni, min-

denféle kigondolható ámitással a könnyen fanatizálható, buta tömegeket a szabadabb szellemüek ellen fölingerelni, lázitani s ez által valóságos irtó belharczokat idézni elő.

1848-ban is igy történt. A békés uton kivivott uj törvények visszavétele, az önálló magyar kormány elnyomása végett a reactio mindent mozgásba tett mi ellenünk, a magyar nemesség részéről hozott legnemesebb áldozatokat, mi által minden népfajnak, minden vallásfelekezetnek megadta a maga egyenlő jogát, szabadságát, csufos elferditéssel másoknak tulajdonitá, bün gyanánt vette azt üldözőbe csak azért, mert a kormányzás hatalmát az uj törvény szerint meg kellett osztania a magyarral.

A horvátok, szerbek, erdélyi oláhok nagy tömegét különféle ármányos cselfogásokkal, igéretekkel könnyü volt eltántoritani; — ámde a felszabaditott magyar nép, az iparos és földmivelő németség, a tótság, a bunyevácz és sokácz renditlhetlen sziklaként tömörült a szabadság áldozatokat hozott bajnokai, a magyar értelmiség képviselői, ezek kifolyása: a független nemzeti kormány körül, s az egész czivilizált világ, s különösen az ausztriai örökös tartományok népeinek nagyobb része, őszinte rokonszenvvel pártolá a mi igaz ügyünket.

A folyton váltakozó bécsi ministerium, mint az udvari reactio uszályvivője, eleintén csak titkon szitá a nemzetiségi mozgalmak mindinkább lobogó lángját; később azonban, ráfogva a magyar kormányra és nemzetre, hogy Ausztriától el akar szakadni, nyiltan tette azt, szövetségbe lépett a lázadókkal, sőt nyilt és hathatós gyámolitása által csak olajat öntött a tüzre.

A magyar kormány, noha már kezdetben minden jogától s hatáskörétől meg akarták fosztani, s folyvást boszantották az egymást érő jogsértésekkel; igazi férfias nyugalommal, a szélsőségig vitt bölcs mérséklet- s engedékenységgel, a nemzet nagyobb része által kárhoztatott alkudozó, kiegyenlitő politikával, olykor szándékos elkéséssel, a provokáló elbizakodottság, szemtelen követelések előli eszélyes, majdnem önmegalázó kitérésekkel igyekezett elkerülni minden összeütközést és viszályt, s a király által szentesitett uj alkotmány védpaizsa alatt a törvényesség teréről egy pillanatra sem engedte magát lesodortatni.

És csak mikor már lételét, életét támadták meg, volt kénytelen — ekkor is a törvényesség korlátain belől — mint egy férfiu felállni, önvédelmére fegyvert fogni, miután már a hálátlan, fegyveres rablók sebet ejtettek nem csak lelkén, de testén is — kénytelen volt halálos elleneit, kik szabadsága, élete elrablására törtek, visszaverni, porba sujtani.

A magyarok részéről nem volt ez forradalmi fölkelés, nem volt ez pártütés a dynastia ellen, hanem inkább az ellene ármányosan fellázitott, az ellene s törvényes jogai, szabadságai, sőt a saját szabadsága elnyomásaért vakon harczoló buta néptömegek életretörő dühös megtámadásainak nyugodt visszaverése, megszégyenitő elnyomása, — a századokon át kivivott s kiérdemlett független nemzeti önállóság, szabadság, igazság és az emberiség önvédelmi harcza.

Hosszas volna itt részletesen elősorolni azon vérlázitó jeleneteket, azon iszonyú dolgokat, mik a horvát, szerb és oláh nép, felizgatott szenvedélyei magánkivüli állapotában még a legártatlanabb lé-

nyeken is elkövetett; de a magyar szabadság védőinek még legnagyobb ellene is kénytelen elismerni azt, hogy a legjogtalanabb, legméltatlanabb megtámadás fanatizált eszközeivel szemben, a barbarság égre kiáltó véres tettei, pusztitásai, kegyetlen, irgalmatlan boszuállásai ellenében, az önvédelmi harcz bajnokai férfias higgadt nyugalommal, bátor elszánt vitézséggel, de lehetőleg szeliden, nemesen, sőt nagylelküen viselték magukat.

Most már csak azon tényeket hozzuk fel, mik Batthyány Lajos, mint ministerelnök és hazafi életrajza keretébe tartoznak.

Rajasics, a karloviczi érsek és patriarcha épen oly szerepet játszott a magyarországi szerbek közt, mint Jelasics Horvátországban. Május elején nemzeti gyülést tartottak Karloviczán, a nádor és a m. ministerium rendeleteit nyilvánosan elégették, több helyen körülsánczolt s erőditett táborba szállottak, Szerbiából számos fegyveres nép jött segélyökre, a reactio nyiltan pártolá őket, fővezérül Suplikáczot, határőrvidéki ezredest választák meg s ágyukat és tüzérséget a császári katonaságtól kaptak. Czéljuk volt Magyarországtól elszakadva önálló szerb vajdaságot alapitani, minden történeti és népjogi alap nélkül, miután tudva van, hogy a szerbek a török háboru pusztitásai után telepedtek le Csernovics Arzén vezetése alatt az áldott földü magyar alvidéken, s e földterületen még szám szerint is kevesebb a szerb mint a többi más népfaj.

A magyar kormány eleintén Csernovics Pétert, azután Szentkirályi Mórt s utóbb Vukovics Sebőt küldte a szerb mozgalmak elnyomására, s ők mindhárman erélyesen jártak el

tisztökben, valamint a páratlan buzgalmu, tevékenységü országos főkormánybiztos, Csányi László is, a Dráva partján a horvátok ellen felállitott táborban.

Mindezeknél fontosabb volt a magyar ministeriumnak azon intézkedése, mely szerint május hó 16-án kiadott rendeletében 10 honvédzászlóalj toborzás utján leendő felállitását elhatározá. S miután egy ily honvéd 20 frt fölpénzt, s kettőzött napi dijat kapott, s a veszélyben lévő királyi trón és alkotmány, nem a zsarnok kényuralom, hanem az igaz ügy védelmére volt felhiva, s magyar tisztek, magyar vezényszó s emberséges bánásmód alatt kellett szolgálnia; — igazi lángoló hazafias lelkesültségből a magyar, német és tót ajku fiatalság csak ugy tódult a kitüzött nemzeti zászló alá, nagyobb részint müveltebb tanulók, papnövendékek, iparos segédek, földmivelők.

A magyar ministerium felhasználva a dynastia szorongatott állapotát, s tudva azt, hogy a forrongó Bécs nem lehet többé a magyar király székvárosa; kötelmének tartá oda hatni, hogy a magyar király Budapestre tegye át lakását, s ez által vessen véget a horvát és szerb mozgalmaknak. E végből a nádor, Széchenyi és Eötvös ministerek Innsbruckba utaztak.

Az udvar késznek nyilatkozott a magyarok kivánatát teljesiteni, oly föltétel alatt, hogy ha 40,000 ujonczot adnak az olasz hadjáratba, s ezt a mi ministereink egész biztosan megigérték, de viszont oly föltétel alatt, hogy az ujonczok megszavazása után az udvar azonnal Budapestre jőjjön lakni, s addig is horvát és szerb mozgalmak megszüntetése végett minden lehetőt elkövessen.

A királyné közbenjárása folytán május 29-én ujabb királyi kéziratot küldtek Jelasicsnak azon parancscsal, hogy haladék nélkül jelenjen meg Innsbruckban. A nádor és két minister a legszebb reményekkel tértek vissza Tirolból, hová aztán maga a ministerelnök utazott pár nap mulva, hogy az odaidézett bánnal találkozzék, s a viszályok kiegyenlitését személyesen megkisértse.

Jelasics azonban most sem jelent meg azalatt mig Batthyány ott volt, ki is megboszankodott e komédián, s látva, hogy itt alkudozással boldogulni nem lehet, a leghatályosabb eszközökhöz nyult, fegyverek szerzése végett Belgium és Poroszhonba biztosokat küldött, s itt bent minden fegyvermüvest az állam szolgálatába fogadott.

Az egy pár nap alatt összetoborzott első 10 honvédzászlóalj képezte magvát azon hatalmas hon-i védseregnek, melyet a szabadság szent ügye iránt-lelkesedés tüzelvén, a következő tavaszon győzelemről győzelemre hágott s egymás után leverte elbizakodott és számra nézve is tulnyomó erővel bir elleneit. Ezeket küldék a szerb lázadás elnyomására, de mivel vezéreik eleintén a reactió támogatói voltak, itt kezdetben sok bajjal kellett küzdeniök s csak később arathattak diadalt, midőn tiszta szándéku vezéreket kaptak.

Kossuth, a pénzügyér is nagy munkásságot fejtett ki. Ő csak 400,000 forinttal vette át az országos kincstárt, de tudott ám jövedelmi forrásokat nyitni, az uj magyar bankónak hitelt szerezni. Önkéntes adakozás utján oly sok ezüstöt, aranyat, gyártmányokat, posztót, vászont, s terményeket

gyüjtött össze, hogy ezekből egy igen jelentékeny pénzalapot teremtett elő.

Mind a mellett, hogy a kormány rendeletei nem jutottak el a külföldön lévő magyar katonasághoz, a derék harczfiak, még is megtudván azt, hogy hazájuk szabadsága veszélyben forog, — tömegesen kezdtek beszökdösni annak védelmére, különösen a Württemberg- és Koburg-huszárok Galliczíából, a Nádor-huszárok Csehországból a legnagyobb akadályok hősies legyőzésével tértek vissza szeretett hazájukba s elszánt vitézséggel harczoltak a jó ügyért.

Hrabovszky, a magyar érzelmű altábornagy, junius 12-én támadta meg a vitéz Dom Miguel-zászlóaljjal, 1 század lovassággal s 1 üteg ágyuval a karloviczi szerb tábort, s erélyes föllépése a szerb táborban nagy félelmet idezett elő.

Murguj Eutim a márcziusi napokban kiszabadulván fogságábél, hive lett a magyar ügynek s Krassóban az oláhokat a szerbek ellen izgatá fel, mig Gränzenstein, oraviczai bányaigazgató és Asbóth Lajossal egyesülve, 1800 nemzetőrt állitott ki a sikra, s a bányamivelés eszközeit lőszerek, sőt ágyuk készitésére fordítá, s ezzel jelentékeny hasznot csinált.

Batthyány távoztával Jelasics megjelent Innsbruckban, s a nyilvános fogadáskor engedetlensége miatt feddő szavakat adtak a király szájába, mig titkon magasztalták a horvátok és szerbek a dynastia érdekében tanusitott törekvéseit. A bán és a karloviczi érsek, a dynastia főbb tagjaival, többször értekeztek titkon, s a Magyarország ellen intézendő megtámadás részleteit határozták meg. A bán egy

ízben Eszterházy herczeggel is értekezett, s kétszinű szerepet játszott, békülési hajlamot mutatva.

Az udvar tagjai a horvát küldöttséget rendkivüli szivességgel fogadták s a bán beszédére ellágyulva könyeztek. A bán Innsbruckból Bécsbe utazott a Magyarország elleni titkos tervezés végett a német ministeriummal.

Batthyány Innsbruckban létekor junius 10-éről két szózatot eszközölt ki a királytól, melyek egyike Jelasicsot mint árulót megfosztja báni hivatalától. Ez okmányt a ministerelnök hivatalosan nem közölte vele, mert várta a János főherczeg által igért közbenjárás eredményét, s Bécsben letette azt a magyar külügyi ministerium levéltárába. Azonban az akkor itt hivatalkodott Pulszky nem állhatta meg, hogy időnek előtte ne közölje azt egy bécsi német lapban, mi által még inkább növelte a zavart és ingerültséget. A m. hivatalos „Közlöny“ is kiadta azt, s midőn junius 21-én a horvát tartományi gyülésben felolvasták a hirlapi czikket, felzudult a pártszenvedély, árulásról kezdtek beszélni, s a király személyét is tiszteletlen kifejezésekkel illették. Ámde a Bécsből visszaérkezett küldöttség jelentése a jó fogadásról rögtön más hangulatot idézett elő.

János főherczeg alkudozásának sem volt sikere, s a horvátok dictátorrá nevezték ki a bánt. Mint ilyen kezdé levetni álorczáját; a déli szláv birodalom felállitásáról többé mitsem akart tudni, hanem az egységes osztrák birodalom megszilárditását kivánta a reactióval együtt. A János főherczeghöz intézendő feliratban a béke feltételül azt tüzte ki, hogy a magyar ministériumot eltörüljék, s Magyar-

ország legfontosabb ügyeinek igazgatását egészen a bécsi ministeriumra bizzák.

Batthyány Innsbruckban létekor még több fontos, a hadügy szervezetére vonatkozó kéziratot eszközölt ki a királytól. Mészáros Lázárt tábornoki rangra emelte, s Latour bécsi hadügyér számára is nyert egy császári kéziratot, melyben utasitást kap, hogy minden magyar és erdélyországi, s a határőrvidéki hadi kormányszék és parancsnokság egyedül a magyar hadügyministertől függvén, a szerint intézkedjék. Gróf Majláth János azzal vádolta Batthyányt egy rágalmazó közleményben, hogy ez Ferdinand királylyal azt iratta alá à mit akart, s maga a király sem tudta mit ir alá, holott Eszterházy herczeg is jelen volt s mindent hiven megmagyaráztak neki.

Ugyancsak Innsbruckban egy titkos kabineti tanácsban, egy főherczegasszony is részt venni óhajtván. Batthyány azon nyilatkozatára, hogy hivatalos minőségben mint ministerelnök értekezik fejedelmével, kénytelen volt távozni a teremből, s mint állitják, ezóta lett a főherczegasszony Batthyánynak engesztelhetlen ellene.

Közeledvén a julius elején megnyitandó országgyülés, a ministeriumban nagy vita támadt s majdnem szakadás ütött ki a trónbeszédben és válaszfeliratban főkérdések gyanánt megemlitendő horvát és rácz mozgalmak, s az olaszok ellen megajánlandó hadsegélyezés ügyében.

Batthyány iszonyodva a bekövetkezhető belháborutól, s még inkább tartva a magyar nemzet és az uralkodó ház közt kötött szerződés s három százados kapocs felbontásától, a ministerium többsé-

gével együtt még mindig a békés utoni kiegyenlitést óhajtották; ellenben Kossuth és Szemere a horvát és szerb mozgalmak elnyomására, és a magyar kormány önállásának biztositása végett a legerélyesebb fegyveres föllépést kivánták, s az olasz függetlenségi harcz ellen a szintén szabadsága fentartásaért küzdő magyar nemzet részéről megajánlandó hadi segélyezést oly erős föltételekhöz kötötték, hogy ez által Batthyány- és pártjának békepolitikája egészen meg volt gyöngitve. Ámde Kossuth ehhez köté egyszersmind ministeri állását, s a ministerelnök ismerve az ő roppant népszerüségét, kénytelen volt neki engedni.

Megjött végre julius 5-én a pesti nemzet-gyülés megnyitásának nagy napja. „A lelkesedés, — irja Horváth Mihály a magyar függetlenségi harcz történetében, — melynek a főváros e napon tanuja volt, nem ismert határt. Egy nagyszerü, az elragadtatásig megható ünnep volt ez: diadalünnepe az alkotmányos szabadságnak és nemzeti függetlenségnek! egyesülési ünnepe az anyaországnak a három évszázad előtt tőle elszakadt részekkel s Erdélylyel, örömünnepe a jogegyenlőség által egygyé vált, minden osztályra nézve egyaránt képviselt nemzetnek.“

István főherczeg nádor s királyi helytartó s jelenleg a király teljhatalmu képviselője, a független önállóságát tettleg kivivott és annyi akadály legyőzésével férfiasan fentartani birt összes magyar ministerium élén, a most már szerepet váltott képviselők és főrendek vegyes gyülésében megjelenvén, szünni nem akaró éljenzés s örömriadások közt foglalta el helyét a városi redout-terem, (vigarda, most komolyda), e czélra átalakitott pompás termének men-

nyezetes emelvényén. A nádor a király felhatalmazó oklevelét felolvastatván, a trónbeszédben érczes hangjával meghatóan adta elő az országgyülés egybehivatásának okát, a Horvátországban s az ország egyéb déli részében kitört lázadást. „Ő felsége az ország jólétét óhajtva, saját szivének sugallatát követte, midőn az utósó országgyülés alatt hü magyar nemzetének kérelmére szentesitette ama törvényeket, melyeket ez idő szerint a nemzeti jólét igényelt. Mély fájdalommal értesült tehát, hogy az ország déli vidékein s kapcsolt részeiben rosz akaratu izgatók támadnak, kik a különnyelvü s vallásu lakosokat valótlan hiresztelések, rettegtetések s ama rágalom által fellázitották, mintha az emlitett törvények nem ő felségének szabad akaratából eredtek volna, sőt még azt is merészelték állitani, hogy ama törvények iránt ő felsége tudtával, az ő és háza érdekében engedetlenek. Ünnepélyesen kijelenti tehát ő felsége, urunk királyunk különös rendelete szerint s az ő nevében, az ország minden nyelvü s vallásu lakosainak biztositására: hogy valamint változhatlanul el van határozva, a magyar korona egységét s az ország épségét mind külmegtámadások, mind a belszakadások ellen megvédni, s az általa szentesitett törvényeket fentartani: ugy mind ő maga, mind királyi házának valamennyi tagjai szigoruan kárhoztatják azok vakmerőségét, kik a törvényes hatalom iránti engedetlenséget ő felsége legmagasb akaratával megférhetőnek merik állitani. Megemlitvén aztán, hogy ő felsége a legszivesb atyai indulattal szentesité Erdélynek Magyarországgal való egyesitését; a külviszonyokra nézve pedig egyszerüen nyilvánitván, hogy a lombard-velenczei királyság-

ban, hol a szardinai király s más olasz hatalmak seregei ő felsége hadait megtámadták, a háborut bevégezni nem lehetett: reményét fejezi ki, hogy a nemzet képviselői az egymással válhatlanul egybeforrott trón és alkotmányos szabadság érdekében erélyesen fognak intézkedni.“

Ezen, az akkori körülményekhöz képest a legfinomabb diplomatiai tapintattal, de egyszersmind metsző élü mély iróniával, valóban remekül szerkesztett trónbeszéd már is erkölcsi vereséget adott mind a király tekintélyéből gúnyt üzött udvari reactiónak, mind a horvát és szerb nép lázitóinak, s jelentékeny diadalát képezé az a független magyar kormány önállósága- s erélyes politikájának.

Az országgyülési többség eleintén a mérsékeltebb elvek, a békés kiegyenlitési irány, Batthyány és Deák pártszinezete mellett látszott alakulni; majd azonban Kossuthnak az események rohanó folyamához alkalmazkodó, s a kivívott jogokhozi szigorú ragaszkodása, a valódi törvényesség áltál támogatott szónoklati varázsa egyesité maga körül a többséget.

Julius 8-án a Pillersdorfféle császári ministeriumot a bécsi biztossági választmány lemondásra kényszeritvén, János főherczeg Dobelhoff bárót, a szabadelvü osztrák ellenzék vezérét bizta meg uj ministerium alakitásával. Kossuth a távolból az egész birodalom érdekében néhány igen jó intő szózatot, tanácsot intézett az uj bécsi kormányhoz; ez azonban nem hallgatva reá, ismét az udvari reactió karjaiba veté magát, s a zsoldos sajtót, s a nép önző részét a magyar nemzet vivmányainak elnyomására, s Ausztriának Németországhoz való csatlakozása ellen izgatá.

Julius 11-én Kossuth Lajos óriási izgató ereje, s elragadó szónoklata egész hatalmával fujta meg a riadót; azon ismert jelszavával: „A haza veszélyben van!“ A külföldtől, szóla ő, hiába várunk segélyt; a veszély elháritására minmagunkban kell keresni az erőt mindenek főlött. Élni csak azon nemzet fog, mely magában hordja az életerőt; kit nem saját életereje, hanem mások gyámolitása tartogat, annak nincs jövendője; s felhívja a nemzetet, hogy a haza megmentése végett szavazza meg 200,000 honvéd s 62 millió forint államkölcsön kiállitását. Erre az egész ház felállott s egy szívvel egy lélekkel kiáltá ki: „Megadjuk!“ — „Önök felálltak, folytatá Kossuth, mint egyetlen férfiú, és én leborulok e nemzet nagysága előtt.“ Valóban nemzetünk ujabb életében ezt lehet a legnagyobbszerü mozzanatnak nevezni. Ezt aztán ki merte volna törvénytelen lépésnek mondani?! Az igért 40,000 ujoncz helyett kétszáz ezeret adott a nemzet, s nem másnak, hanem magának. Ez ártatlan önszeretetét talán csak meg lehet neki bocsátani.

A julius 20-án kezdődött válaszfelirati vitában fődolog lévén az olasz kérdés, Batthyány mindent elkövetett, hogy ezt az ő mérsékelt s kibékitő modorában oldják meg. Ellenben Kossuth nagyon is élire állitá a dolgot, most megszünt diplomata lenni, s oly őszintén nyilatkozott, hogy Batthyány kénytelen volt az ellen tiltakozni; — mind a mellett mégis Kossuth súlyos föltételeit fogadá el a többség, s ez által Batthyány mindinkább le lőn szoritva a békéltető politika teréről, de azért még sem hagyott fel az alkudozás sikerének reményével.

E végből B. a nádorral együtt ismét Bécsbe

ment, hogy ott János főherczeg közbenjárása által megelőzzék a horvátokkal való fegyveres összeütközést. Jelasics julius 27-én szintén Bécsbe érkezett, s a magyar királyi helytartó és ministerelnök jelenlétében a katonaság küldöttségekkel s fáklyás zenével tisztelgett neki, s nem csak az udvar, hanem az uj ministerium is pártolá terveit.

Gróf Teleky László inditványára az országgyülés kebeléből küldöttség ment a királyhoz, őt megkérendő, hogy igérete szerint jőjjön az országba s Budára tegye át székhelyét. Azzal biztatták ezt, hogy majd september hó folytán lemegy Budapestre az országgyülés bezárása végett. Nem is mult volna az ő felsége jó akaratán.

Radetzky olaszországi győzelme után más hangon kezdtek a Lajtán túl beszélni; — az osztrák császárt visszavitték Bécsbe — s a magyar királyt sem feledték azért Innsbruckban egészen — s az aug. 14-én kelt leirat István főherczegtől visszavonta a királyi képviselői teljhatalmat.

Batthyány aug. 28-án Szalayhoz sürgönyt küldött Frankfurtba, az iránt, hogy miután a reactio nyiltan kezd föllépni, s Magyarország s azután Bécs van kitüzve áldozatul, birja a német parlamentet oly diplomatiai lépésre, mi által a magyar alkotmány biztositva lesz. Ámde Szalay felszólitását meghiusitá a reactio.

A felállitandó nagy honvédsereg iránti törvényjavaslat Mészáros elfoglaltsága miatt az alvidéken, lassan készült el, s győzött Batthyány azon mérséklő terve, hogy ne egészen magyar lábra állitsák azt, s ily módon terjesztték föl azt Bécsbe. Ellenben

Jelasicsnak Olaszhonból 24 határőrvidéki zászlóaljat küldtek vissza.

Batthyány folytonos összeütközésben lévén Kossuth merészebb, erélyesebb s népszerübb politikájával, már többször vissza akart lépni állásáról, de a nádor tanácsára büszkeségét legyőzé tiszta honszeretete s a király iránti lovagias hűsége. Több ideig csak azért nem mondott le, hogy az Ausztria és Magyarország közt már-már kitörni készülő háborut minden áron meggátolja.

A had- és pénzügyi törvényjavaslatok megvitatása után Batthyány és Deák aug. 28-án Bécsbe utaztak azok királyi szentesitése végett; de azon ürügy alatt, hogy a király beteg, nem bocsáták őket kihallgatásra, Ferencz Károly főherczeg pedig az osztrák ministeriumhoz utasitá őket.

Augustus 31-éről a bécsi ministeriumtól egy emlékiratot küldtek Budára a nádorhoz, melyben azt követelik, hogy a pénz-, had- és kereskedésügyi tárczát adja vissza a magyar, és a statusadósság egy részét vállalja el. Sonst haben sie keine Schmerzen.

Sept. 4-én Kossuth inditványozá, hogy 100 tagból álló küldöttség menjen az országgyülés kebeléből a királyhoz. Pázmándy csak kihagyásokkal mondhatta el férfias nyiltságu beszédét, mint ultimátumot. A válasz erre épen nem volt kielégitő, s a küldöttség leverve, de más részről fenyegetőzve, hajójára veres zászlót kitüzve távozott vissza.

Ez alatt Kossuth nem maradt vesztegen, egyre nyomatta az 5 forintos bankjegyeket, s a fegyverzést és táborzást hathatósan folytatá. Ekkor kezdett a sorkatonaság csoportosan átlépni a honvédzászlók alá, a sárgafekete zsinórt letépvén egyenruháiról.

Ekkor jött a hire, hogy a horvátok pár nap mulva betörnek Magyarországra, mire Eszterházy herczeg azonnal beadta lemondását. Batthyánynak terve volt együtt az összes ministeriumnak beadni lemondását, s uj ministeriumot alkotni Kossuth nélkül. Sürgette is a nádor Batthyányt, hogy sietne Pestre, mert csak az ő személyes erélyében volna még segély a radikálpárt kicsapongásai ellen.

A gróf haza érkezvén, sept. 10-én, a nála tartott ministeri tanácsban valamennyien beadták lemondásukat, Szemere kivételével, kire a rend és bátorság fentartását bizták. E tanácsban már nem vett vala részt gróf Széchenyi, elmeháborodása miatt, mit a haza jövője iránti aggodalom okozott.

Az országgyülés a hazánk függetlenségét, s önkormányzati jogát tagadó bécsi emlékiratot egyhangulag elveté. Felolvasták a nádor levelét, melyben a ministérium lemondását elfogadja, s jelenti, hogy az uj ministerelnököt már fölterjeszté a királynak. Kossuth azt hitte, hogy ő van uj ministerelnöknek kijelölve, s már-már kezébe akarta ragadni a hatalmat, de a mint megtudá, hogy Batthyány a jelölt, bizalmát fejezte ki iránta, mert bár nézeteik eltérők is az eszközök megválasztásában, czélja nem lehet más, mint a hon szabadságának biztositása. B. átvevén az ideiglenes kormányzást, legelőször is tudatja a házzal, hogy Csányi László főkormánybiztostól épen most vett levelet, melyben értesítik, hogy Jelasics előcsapatai a Dráván átkelvén, az országba törtek, s gróf Teleky Ádám a magyar sereg vezére, kisebb erejével kénytelen visszavvnulni.

A betörés sept. 11-én valóban megtörtént, s a bán magyar nyelven irt kiáltványokat bocsátott a

néphez, telve ámitásokkal, miknek ki sem adott hitelt. A Muraközt elfoglalván, azonnal Horvátországhoz csatolta. A bécsi kormány egész behálózást tervezett a magyarok elnyomására, de többnyire rosz számitással. Igy a magyar ezredeket behozta a végből, kogy a bánnal szövetkezzenek, ezek azonban a nemzeti sereghöz csatlakoztak.

Batthyánynak köszönhető a nagy fontosságú komáromi vár biztositása a magyarok részére, valamint a Hurbán és cseh izgatók veszélyessé vált mozgalmának elnyomása b. Jeszenák kir. biztos erélyes intézkedései által.

B. a hadi készületekben nagy munkásságot fejtett ki. A próbált jellemü báró Hrabovsky altábornagyot tette országos főparancsnokká, ki az uj épületben talált hadi szereket részint Budára, részint Komáromba hordatá. Budavárát a nemzetőrség s az ujon alakitott tüzérseg őrzé. A megyékben alakult mozgó nemzetőröket Fehérvár tájékára küldé, mig a dunántúli megyékben tömeges fölkelést rendelt. Perczel Mór néhány nap alatt a Zrinyizászló-aljat állitá ki, a radikál körben Makk vezérlete alatt önkéntes tüzérség alakult. — Ujházi László vadászcsapatot szervezett. Bécsből Szeredy egy ott toborzott német legiót hozott le, az országban létező lengyelek és francziák külön légiókat alkottak.

Kossuth is hasonló nagy munkásságot fejtett ki; először hirlapjában fegyverre, honvédegyletek alakitására szólitá fel a nemzetet, s még a legtulzóbb radikálokat is bizalomra Batthyány kormánya iránt, mi legszebb tanuságot tesz arra nézve, hogy Kossuthot nem a hatalomvágy, hanem a tiszta ügyszere-

tet lelkesité. Rövid időn az egész ország egy nagy s élénk táborrá változott át.

Kossuth inditványára az országgyülés kebeléből küldöttség ment nem az udvarhoz, sem az irántunk ellenséges indulatu ministeriumhoz, hanem a bécsi országgyüléshez, oly czélból, hogy tegye a küldöttség az austriai népet bizonyossá arról, hogy ha szabadságát megtámadják, a magyarra mindig bizton számithat, és szólitsa fel azt, hogy szövetkezzék vele az alkotmányos szabadság köcsönös megvédésére. A bécsi nép jól fogadta őket s a bécsi országgyülés képviselői közül az értelmesebb rész ügyünk iránti rokonszenvének kifejezése mellett azt kivánta, hogy fogadják el a küldöttséget, de az elnök s a reactióval tartott többség ellenzé azt. Mindazáltal felvillanyozó hatással volt e dolog a bécsiekre.

Megnyugtatólag hatott Batthyány azon jelentése, hogy a horvátok ellen müködő hadsereg erősitésére 11,000 gyalog önkéntest, két század rendes huszárt, s 32 ágyut küldött; Csányi L. mint kormánybiztos mindent elkövetett, hogy a tisztikar hazafias érzelmét s harczi vágyát fölébreszsze, elannyira, hogy két főtisztet küldtek a bán táborába, s megtudván azt, hogy az nem tud parancsot előmutatni a betörésre, kijelenték, hogy készek a harczot elfogadni.

Batthyány sept. 15-én tett inditványára történt az, hogy küldöttség ment a nádorhoz, mely őt megkérte: indulna el holnap személyesen a táborba s venné át a sereg vezérletét. A nádor késznek nyilatkozott e kényes feladat elvállalására, biztositván a nemzetet, hogy ő nem fogja megcsalni hazáját. Másnap indult a táborba, s utközben alcsúti jószágán időzött pár napig, mig Bécsből választ kapott,

melyben Ferencz Károly főherczeg javallja, hogy József főherczeg a sereg vezérletét átveszi, de oly utasitást ad neki, hogy a bánnal ne bocsátkozzék ütközetbe.

A bán mintegy 40,000 főnyi nagy részint rendetlen fölkelő néppel tört be Magyarországba, kik kevés zsolddal lévén ellátva, a lovagias bán engedelméből raboltak s Muraközben még saját fajukat, a szegény horvát népet is kizsákmányolták, s több száz pinczét törtek fel s a borokat kifolyatták; az elmaradozott csoportokat Nagy-Kanizsán kezdte a magyar nép agyonverni. — Főczélja volt a bánnak Budapestet elfoglalni, hol szláv országgyülést akart tartani.

A nádor közölvén a bánnal a királynak sept. 19-éről kelt azon válaszát, melyben örömét fejezé ki, hogy a nádor a viszályok kiegyenlitése szándokával indult a táborba; kölcsönös egyezés folytán személyes találkozásuk helyéül a Balatonon járó Kisfaludy-gőzöst tüzték ki sept. 21-ére. A nádor ugyan ez nap délben indult el gőzösével Szemes helység felé, hol akkor a bánnak főhadi szállása volt. Jelasics a partra ment tisztjeivel, s mivel a viz csekélysége miatt a messzebb kikötött hajóra csolnakon kellett volna fölmennie, s a hősies bátorságú bán attól tartott, hogy a nádor majd a magyar táborba röpiti el őt a gőzösön, előre kicsinált, szinlelt komédiával, mintegy féltve őt a veszélytől, nem engedék meg, hogy a csolnakba lépjen, erővel visszatartóztaták; a főherczeg állása méltósága pedig nem engedte azt, hogy ő szálljon ki a hajóból, — s mélyen felboszantva tért vissza a magyar táborba.

Bécsben elfogadták azt, hogy Batthyány ala-

kitson uj ministeriumot, de fölkivánták a jelöltek neveit, s föl is küldte a következőket: Ghyczy Kálmán, Szentkirályi Mór, gróf Erdődy Sándor, báró Vay Miklós, báró Kemény Dénes, Mészáros Lázár, b. Eötvös József. Ezen higgadt, mérsékelt szellemü fárfiaktól semmi oka sem volt félni az udvarnak; de azért a közbejött események folytán még sem erősiték meg azokat Bécsben.

A bán komédiája által mélyen sértett nádor, a helyett hogy a táborba ment volna, s ő vivandá ki a horvát megtámadás visszaverésének örökös dicsőségét, nem bizva a magyar sereg s önmaga vitézségében és győzelmében, s hazaszeretete fölött erőt vévén a családi ösztön érzete; a csak Batthyánynak nyilvánitott azon ürügy alatt, miként a királytól levelet kapott, hogy a magyar ügyekben többé részt ne vegyen, titkon elhagyá Budát, s visszavonult németországi jószágába, hol mint a magyar nemzet nagy része előtt népszerüségét vesztett, s másfelől az udvar kegyéből is kiesett, jobb sorsra méltó szerencsétlen áldozat, meghasonlott kedélylyel, megtört lélek- és testtel végzé fényesebb jövőre érdemes életpályáját.

Batthyány is neheztelt reá, mert a magyar ügy egyik leghatalmasabb fentartó oszlopát veszté el benne; de azért a roppant lelki erővel, szivós kitartással birt ministerelnök még sem esett kétségbe, s azon hitben élt, hogy a horvátok és magyarok fegyveres összecsapását meg fogja gátolni s a dynastiát is kibékitendi.

Kossuth elkeseredve s aggódva a fölött, hogy a horvátok utóbb még kardcsapás nélkül foglalják el hazánk fővárosát s ezzel együtt az egész országot,

ott hagyta az országgyülést, s először is Czeglédre ment, szónoklata hatalmával tömeges fölkelésre izgatni a népet, minek oly jó sikere volt, hogy gyorsan bejárván N.-Kőröst, Kecskemétet s Csongrádmegyét, pár nap alatt 15,000 fölfegyverzett embert inditott meg Jelasics tábora felé.

István főherczeg sept. 25-én Bécsbe érkezvén, még az nap a királylyal akart szólani, de a reactio tanácsosabbnak tartá őt be nem bocsátani, mire azonnal lemondott nádori hivataláról, mit csak örömmel fogadott az udvar. A camarilla még az nap több rendbeli okmányt iratott alá a királylyal; az egyikben tudatja Batthyányval István főherczeg lemondását, a másikban, hogy az általa fölterjesztett ministerium nem nyert megerősitést, és hogy helyette báró Vay Miklós van megbizva uj ministerium alakitására. A harmadik inti a katonaságot, hogy térne vissza elhagyott zászlói alá, a negyedik a vezérhez szól, melyben gr. Lamberg Ferencz altábornagyot nevezi ki Magyarország főhadi parancsnokának s rendkivüli királyi biztosának, kinek első feladata: mindenütt fegyverszünetet eszközölni.

Batthyányt sérté az, hogy uj jelöltjeit nem fogadák el, más részről azonban ismervén Lamberg higgadt, igazságos jellemét, örült küldetésének, s hitte, hogy Jelasicscsal békét fog eszközölni és sietett őt a táborban fölkeresni. Ámde máskép gondolkodtak a képviselőházban. Madarász László, a kis Robespierre, felolvasván Lambergnek kir. biztossá lett kinevezését, — Kossuth ezt az alkotmány eltörlésének tartja, s inditványára határozatot hoztak, mely azon rendeletet törvénytelen- és érvénytelennek nyilvánitja, s gróf Lamberget a főparancsnok-

ságból a törvény és alkotmány nevében eltiltják, s mindazt, ki engedelmeskedik neki, magát az ország alkotmánya s törvényei felforgatásának bünében részesitené.

Batthyány visszatérve Fehérvárról, hol Lamberget hasztalan kereste, kijelenté az országgyülésen, hogy a fönebbi határozatot a hadseregre nézve veszélyesnek tartja, s mindenre kéri a képviselőket, ne hirdessék azt ki. Ugy lett mint a gróf akará, de már akkor a rendkivül fölingerült budapesti nép mégis tudta már a határozatot.

Sept. 28-án fegyveres csoportok lepték el Pest utczáit, mert hire futott, hogy Jelasics már a főváros felé közeledik, hogy Lamberg már Budán van s a bástyákra Pest felé ágyukat vonat, a felbőszült nép a hidon majd minden uri fogatot megállit, s véletlenül Lamberg kocsija is kezére kerül, ki Pesten gróf Majláth Györgyöt vala fölkeresendő. A mint a kir. biztos semmi roszat nem gyanitva megnevezte magát, az „alkotmány megsemmisitőjének“ látása oly dühbe hozta a népet, hogy azonnal rárohantak, s irgalmatlanul felkonczolták és sebekkel boritott testét diadallal vitték a Károlykaszárnyába.

Kossuthot annyira megdöbbenté e dolog, hogy a távollévő Batthyánynak tüstént irt, hogy siessen haza, mert ha egyszer a nép dühe veszi át a hatalmat, akkor minden veszve van. Lamberg meggyilkoltatásának hire villámcsapásként hatott a grófra, ki a mint a Lambergnél talált királyi okiratokat kézhöz vette, sietett a horvát táborba, s közlé azokat a bánnal oly czélból, hogy meggyőzze őt a felől, miként a király és az egész udvar nem fegyverrel, hanem békésen akarja kiegyenliteni a viszályokat. Látva

azt, hogy a bánt, ki egyedül Latourtól fogadott el parancsokat, fegyverszünetre birni nem lehet, a tábort azonnal elhagyá és Bécsbe sietett, miről a távollétében mindinkább megerősödött „honvédelmi bizottmányt“ eleve tudósitá.

Jelasics sept. 28-án erőszakolt szemlét intézett a magyar tábor ellen. Másnap sept. 29-én már hajnalban megkezdé előőrseivel a csatározást. Az első lövés, a megtámadás, a horvátok részéről történt. A bán egész erejével megtámadta a félannyi, nagyobbára ujoncz, de harczi vágytól égő, lelkes magyar hadsereget, mely mint tudva van, mindenfelől vitézül visszaverte a támadó ellent, s ujoncz tüzéreink 3 órai heves harcz után elnémiták az ellen ágyuit, mely öt sikertelen roham után bátorságát vesztve, rendetlen futásban keresett menedéket, s esti 5 órakor az egész harczvonalon odahagyta a csatatért s Pákozd felé hátrált. E diadalmas ütközet fővezére a román származásu Móga, császári tábornok volt, Kohlman százados készité a csatarendet, s vezénylő főtisztek közt leginkább kitüntették magukat: a külföldi származásu Holtsche, vezérőrnagy, Kiss Ernő, ezredes, Anacker, őrnagy, Ivánka Imre, őrnagy, és Makk, tüzérfőhadnagy, kiknek valamint az egész seregnek köszönetet szavazott a képviselőház.

Az igy visszavert és megalázott bán másnap maga kért fegyverszünetet, melyet oly föltét alatt, hogy mindkét sereg nyugton marad 3 napig a maga táborhelyén, meg is kötöttek, a magyar sereg vezéri kara azt gondolván, hogy ezen idő alatt még inkább megerősödnek. A bán azonban ez időt szökésre használta fel, — megtörve a kötést, 1500 em-

bert Fehérvártt hagyott s a többivel Mór felé indult Kis-Bérre, 3-án Győrbe, 5-én Óvárra, s innen az osztrák határszélekre, — oda, honnét ki volt küldve, a bécsi kamarilla védszárnyai alá.

A magyar tábor csak okt. 2-án vette észre ezen, oldalmozdulatnak (Flankenbewegung) nevezett szökést, s Móga, a Pestről vett utasitás szerint, seregének mozgékonyabb részével azonnal a futó ellenség után indult, más részét pedig Perczel Mór, s az ellenséggel czimborált Zichy gróf felakasztatása által egyszerre oly hiressé lett Görgey vezetése alatt Róth tábornok közeledő tartalékhada ellen küldé, melyet — számszerint 9000 embert — a fölkelő nép segélyével elfogtak és lefegyvereztek.

E kettős győzelemnek igen nagy erkölcsi hatása volt a magyar hadsereg bátoritása- s önérzetének növelésére, az egész nemzet s különösen a fővárosiak s a képviselőház megnyugtatására. Tagadni nem lehet, hogy e győzelmes csata kieszközlése Kossuth azon erélyes intézkedésének tulajdonitható, miszerint Ludvigh János és Repeczky képviselőket, mint biztosokat azon meghagyással küldte a táborba, hogy a vezért, ki egész Budáig akart visszavonulni, valahára ütközet elfogadására birják, mi sikerült is nekik, de csak Batthyány gróf közbenjárása folytán. Mert az ütközet előtt pár nappal a sukorói templomban tartott haditanácsban a heves vérü Perczel Mór a sárgafekete főtiszteket vádolá a késlekedés miatt, mire Móga leoldván kardját kijelenté, hogy a vezérségről lemond s már a többi főtiszt is követé példáját, midőn a jelen volt Batthyány gróf, mint közbenjáró föllépett ministerelnöki tekintélye egész súlyával, s roszalva Perczel sértését, kibékitő modorával

oda vitte a dolgot, hogy Móga ismét felkötė eldobott kardját, s az igy lecsillapitott tisztikarral együtt elfogadta s emberül megállta a csatát.

Batthyány részéről nem kis bátorság s áldozatkészség kellett ahhoz, hogy utósó számadás végett épen akkor, sept. 30-án menjen Bécsbe, midőn hire jött oda, hogy Lamberget szörnyü módon meggyilkolták, és hogy Jelasics már octóber 1-én seregével okvetlenül Budapesten leend. A gróf nem akarván többé a dynastia tagjaival találkozni, Wessenberg ministerhez ment, s kimutatván előtte a sept. 25-éről kelt királyi leiratok törvénytelenségét, beadta lemondását ministerelnöki állásáról, s még most is jót akarva a dynastiának, azt tanácslá neki, hogy a Lambergen egyes bőszültek által elkövetett merényletért ne akarjanak boszut állani az egész nemzeten, s ha a rend helyreállitása végett egy népszerü királyi biztost küldenek a magyar fővárosba, ki a törvényes utról el nem tér, mint lemondott ministerelnök is gyámolitani fogja őket.

Ezen értekezés folytán Batthyány oct. 1-én egy kéziratot vett a királytól, melyben lemondását elfogadja, s felszólitja a grófot, jegyezné ellen b. Vay ministerelnökké kineveztetését, mit azonnal teljesitett; de midőn azt kivánták tőle, hogy ellenjegyezze a másik okmányt is, melyben Eszterházy herczeg helyébe a király oldala mellett lévő ministerré, báró Récsey Ádám tábornok van kinevezve, határozottan ellenzé ezt, miután a törvény által erre nincs felhatalmazva, s figyelmezteté a nálunk egészen ismeretlen Récseyt, hogy valami ármányos csiny kivitelére ne hagyja magát eszközül felhasz-

náltatni, s ki szavát is adta neki, hogy nevét semmiféle manifestum alá nem fogja ellenjegyezni.

S ime, már october 4-én kezébe jön a nyomatott manifestum, Récsey mint magyar ministerelnök aláirásával a király neve után, mely még a horvátok visszaverése előtt készült, s melyben feloszlatják az országgyülést, s ennek a király által nem szentesitett határozatait, rendeleteit törvénytelenek- és érvényteleneknek nyilvánitják, s az annyira gyülölt Jelasicsot nevezik ki Magyarország teljhatalmu kir. biztosává, főhadi parancsnokává.

Batthyány tanuk előtt boszusan támadta meg a hazája szabadságát, s alkotmányát elárult Récseyt, s keserüen hányta szemére szószegését, s törvénytelen vakmerő tettét, s nyilvánitá előtte, hogy ez oly kihivó, önkényes hadüzenet a magyar nemzet ellen a reactio részéről, mely után Magyarországnak nem marad mi mást tennie, mint önvédelméről gondoskodnia.

Batthyány lemondott képviselői állásáról is, fájdalommal említvén fel lemondó levelében azt, hogy a háznak teljes bizalma nem lévén hozzá, utóbb oly határozatokat hoztak, mik az ő meggyőződésével s politikájával ellenkeztek, s miknek szomorú következéseit nem volt képes megakadályozni. Lemondási levelét ily jellemző nyilatkozattal zárja be: „Bár miként itéljenek is felőlem, legyenek önök uraim meggyőződve, hogy akár soraikban, mint képviselő, akár polgár leszek, mindig küzdeni látandnak Magyarország jogaiért és a törvények szentségeért, és soha nyugodni mindaddig, mig hazánk földét ellenség szentteleníti jelenlétével, s mig van

törvény, mely teljes végrehajtást nem nyert, akár felülről, akár alulról jőjjön a forradalom.“

Épen Batthyány nyilatkozata Récsey előtt a kényszeritett önvédelemről, s egy jeles történetirónk azon állitása, hogy az ilyféle szereplésre, t. i. az önvédelmi harczra a magyar ministeriumot maga az udvar kényszerité, midőn magát a nemzet legfőbb érdekeivel ellenséges állásba helyezte, bizonyítja, hogy tévedésben vannak azok, vagy elfogultak és részrehajlók, kik Batthyányt Kossuth rovására és viszont, emelik vagy kisebbitik. — Lehetett köztük véleménykülönbség az eszközök mikénti megválasztásában, de czéljok egy volt· a kivívott jogok, szabadságok, az önálló kormányzat megtartása, a mindenfelől megtámadt s veszélylyel fenyegetett haza megvédése. E tekintetben mindkettő egyaránt híven, erélyesen, s önfeláldozással teljesité hazafiui kötelmét, sőt olykor akarata ellen is egyik a másik malmára hajtá a vizet, az egyik talán nagyon is fenlobogó, s mindenkit elragadó nemes tüze, a másik talán nagyon is simogató, tulzott engedékenysége, s önmérsékletének jege által egészíték ki egymást.

Batthyány érezve a mindenfelől tornyosuló felhők villámainak kitörését, a hazánkat leginkább sujtandó és pusztitandó vész mindinkábbi közeledését, külföldre akart visszavonulni, hol becses élete koczkáztatása nélkül is, kivált a diplomatiai körökben, tekintélye- és lángeszénél fogva többet tehetett volna hazánk ügyeért, mint a kik most s később ki voltak küldve. Ámde egy váratlanul közbejött esemény miatt elhalasztá, utóbb megváltoztatá ebbeli szándokát. Jelasics Pákozdnál visszavert hadának haszonvehetlen fölkelő népe egy részét

visszaküldvén hazájába, s a gróf épen akkor érkezett meg ikervári jószágára, midőn a rabló csoportok az ő hajthatlan jellemével egyező nevét viselő, szeretett Vasmegyéjén is, a népet kizsákmányolva s legbotrányosabb kicsapongások közt, keresztül vonultak. Vidos József — de nem ő mint vádolva volt — a rablók elleni önvédelem végett fegyverre szólitván Vasmegye nemzetőrségét és népét, — a gróf is azonnal fegyverekkel látta el tisztjeit s volt jobbágyait, s maga mint közvitéz indult a rablók kiüzésére, „hogy — saját szavai szerint — mint hű fia szeretett hazámnak nem csak tanácscsal, hanem vérem- s életemmel is őszinte szolgálatomat bebizonyitsam.“ Ugy látszik, hogy a lovagias jellemü gróf szerencsétlen hazája sorsán, az ez ellen és személye ellen szőtt pokoli ármányok, a reactió konoksága és saját nemzete nagy részének iránta tanusitott bizalmatlansága s a szájhősek méltatlan gyanusitásai miatt annyira el volt keseredve, hogy szintén kereste a halált, mely feldult lelke- s mélyen sebzett nemes szivének is, idejekorán nyugalmat adott volna. Ámde a gondviselés nem akará megröviditeni hazafiui szenvedéseit; mint harczba készülő vitéz october közepén megbotlott lováról véletlenül leesvén, karját tetemesen megsérté, mi miatt harczképtelen lőn, s mi egyszersmind baljóslatul szolgált végzetes jövőjére nézve. Ekkor bocsátá közre Kossuth Hirlapjában a következő nevezetes önigazolását, mely szépen jellemzi a nagy férfiut:

„Hat nehéz hónapon át küzdöttem a kormány gondjaival, s midőn a körülmények kényszerüségénél fogva visszalépek, teendő mindent, mit a hon tőlem mint hű polgárától

igényelhet, az első, mit izlelnem kell, keserűség. Mert mi lehet keserűbb a tiszta keblű hazafira nézve, mint midőn az ugyis annyi cselszövénynyel körülhálózott s ocsmány árulással veszélyeztetett hazában rejtélyességgel vádoltatik?! Ha valaki eddig követett politikámat egyenesen kárhoztatja, ezen nem ütközöm meg: de arról nem gyanusithat, arról nem szabad senkinek gyanusitani engem, mintha titkos működésekre, hazám függetlenségét veszélyeztetőkre, használtam volna befolyásomat, mert ezt egész multam, nyilvános térrei föllépésem óta a mai napig, mely nyitott könyv gyanánt fekszik a nemzet előtt, tökéletesen megczáfolja. Sokan leginkább azon akadnak fenn, mit csináltam, s miért voltam annyi ideig Bécsben? Hogy e tekintetben is megnyugtassam a kétkedőket, száraz rövid tényeket fogok elősorolni; szóljanak azok. Ön tisztelt barátom tudja, miként a honvédelmi bizottmány s több nálam összegyült képviselők megegyezésével mentem a táborba, ott Lamberggel találkozandó, s őt, a mennyire tőlem függ, a tőrvényes téreni maradásra kényszeritendő. Ott azonban nem találtam, s azt hittem, tán Jelasics táborában lesz, s azért Móga fővezér megegyezésével Bubna őrnagyot oda küldtem oly utasitással: miszerint még azon éjjel Lamberg vezért nevemben egy találkozóra kérje meg, ha pedig még nem volna ott, ittlétemről emlitést se tegyen. Bubna őrnagy Lamberget természetesen ott nem lelvén, azon reményben, miszerint Lamberg ez alatt megérkezendik, eszközlötte ki minden előleges tudomásom és befolyásom nélkül a fegyverszünetet. Ezt csak azért emlitem meg, mert e fegyverszünet létrehozását is, mintegy gyanusitólag, némelyek nekem tulajdoniták. Ekkor hozták a táborba küldött képviselők a háznak azon végzését, mely nem csak ellenemi bizalmatlanságon alapult, hanem hitem szerint hadi seregünkre nézve is veszélyes leendett. Ezt kijelentettem az oda érkezett képviselőknek azon tanácscsal: miszerint ezen tárgyat minden beleavatkozásom nélkül terjesztenék a tisztikar elé, mi megtörténvén, veszélyességéről ők is meggyőződtek, s azért a végzés kihirdetésétől el is állottak, miután az összes tisztikar megigérte és kinyilatkoztatta: hogy ők, ha Jelasics a manifestumnak nem hódol, s őket megtámadandja, fegyvereiket addig le nem teszik, mig seregei közül csak egy is e haza földét tapodja. Innen Pestre indulván, utközben egy futár által Lam-

berg kimultáról tudósittattam, s egyszersmind ő folségének hozzám intézett három rendbeli kézirata kezemhez szolgáltatott. Fölszólittattam t. i. hogy Lambergnek, mint meghatalmazott kir. biztosnak s Majláth Györgynek, mint helytartónak kinevezését, s az országgyülés elhalasztását tárgyazó okleveleket ellenjegyezzem. Rögtön visszasiettem a táborba, hogy miután Lamberg már az élők között nem volt, magam szólván Jelasics-csal, s a kir. kézirat által igazolván Lamberg kineveztetését — mert Jelasics ezt, a manifestummal együtt csak koholmánynak állitá — őt arra birjam, hogy seregével együtt az országból kitakarodjék. Ez nem sikerült. Ekkor indultam Bécsbe, s pedig két okból: először, hogy a kapott kir. kéziratok törvénytelenségét kifejtsem, másodszor, hogy Lamberg szomoru halálára nézve a dolgot kiegyenlitsem, nehogy önkény és roszakarat ezen esetet, egy status-csapás merényletére felhasználja Es sejtvén már ekkor, miszerint ügyeink legközelebbi fordulata Bécsben fog eldőlni, azért is mentem oda, hogy törekvéseim által a fenyegető veszélyt ott háritsam el, honnan az hazánkra nézve leginkább származott. Szóltam Wessenberggel, mint a kihez mindig utasitottak, s mondám neki, miszerint helytartót a törvény nem ismer, az osszággyülést pedig elhalasztani vagy berekeszteni a törvények értelme szerint addig nem lehet, mig a budget tárgyalva és befejezve nincsen, s ezért az e tárgyban kiadott okleveleket ellenjegyezni nem fogom. Lamberg ügyében pedig mondám, hogy a mint e szomoru esetet illetőleg a törvényes nyomozás szükséges, ugy azt politikailag egy coup d'état végbevitelére kizsákmányolni annál kevésbé lehet, miután ezt a képviselőház is általánosan roszalta. Arra is figyelmeztettem őt, miszerint e szomoru esetnek közvetett okai ők is, mert ez, a törvényes formák mellőzésének gyászos következménye, s nehogy effélékre ujolag okot szolgáltassanak, küldjék hozzám báró Vay ministerelnök kinevezését, mit ellenjegyezni kötelességemnek ismerek. Ezen értekezésnek eredményeként a következő napon megkaptam ő felségének azon kéziratát, melyben hivatalnoki lemondásom elfogadtatik, s egyszersmind megküldetett b. Vay miniszterelnökké neveztetése egy más irattal megtoldva, melyben fölkérettem, hogy b. Récsey Ádámnak kinevezését hg. Eszterházy helyébe, ellenjegyezzem, mit természetesen nem tettem, miután a le-

lépő miniszterelnök törvényesen csak utódát ellenjegyezheti, ennek levén hatalmában minisztertársait megválasztani, s megerősités végett fölterjeszteni. Erről Wessenberget egy irat által tudósitottam: egyszersmind figyelmeztettem b. Récseyt, hogy ne hagyja magát eszközül felhasználni egy készülendő statuscsapásra, mit ő nekem egyelőre meg is igért. Nemsokára azonban tudósitásomra jött ama hires manifestum, mely ellenjegyezve van b. Récseytől, s a mely Magyarország függetlenségét semmivé tenné; fölkerestem tehát őt, s miután találkoztunk, tanuk előtt szemére vetettem ingatagságát és törvénytelen lépését, a manifestumról pedig kinyilatkoztatám, miszerint az oly megvetése minden törvényszerűségnek s önkényes hadizenet a magyarok ellen, mely után Magyarországnak nem marad más hátra, mint önvédelméről gondoskodni. És ezzel többé dolgom nem lévén, tüstént oda hagytam Bécset, és Sopronon keresztül jószágomra mentem, hol felszerelvén magamat, s fegyvereimből ellátva tiszteim s volt jobbágyaim közül is többeket, csatasikra indulék, hogy mint hű fia szeretett hazámnak, nem csak tanácscsal, hanem életemmel és véremmel is őszinte szolgálatomat bebizonyitsam. Azonban a gondviselésnek máskép tetszett rólam rendelkezni, s egy szerencsétlen esés következtében jelenleg ágyhoz szegezve, tétlenül vesztegelnem kell; de hiszem, miként rövid idő alatt ismét gyülekszik roncsolt karomba annyi erő, hogy a hazát duló ellenséggel szembeszállhassak, s a győzelem dicsőségében, vagy ha lenni kell, a gyászos, de nagyszerü temetésben részt vehessek. Ezekben van Pestről eltávoztom óta napjaim rövid vázlata. A mi pedig a számtalan pletykákat illeti, sokkal többre becsülöm magamat, semhogy azok mindegyikére válaszolgassak, melyek ugy is már oly szemtelenekké fajultak, miszerint még az Augsburgi Allgemeine szerkesztőjét is mardosta a lelkiismeret, és kénytelennek érezte magát egy csillag alatt okt. 7-ki 281 számában védelmemre szállani. Azt sem hittem, hogy ilyen védelmezőre szoruljak! . . Egyébiránt csak záradékul jegyzem meg, hogy én soha semmit minisztertársaim beleegyezése nélkül nem tettem, olyanokról pedig hallani sem akartam, mik által az 1848-ki törvények megcsonkittattak volna: ezt nemcsak soha nem változott jellemem, hanem mind privát nyilatkozataim, mind nyilvános és hivatalos előadásaim eléggé bizonyitják."

A fent emlitett baleset miatt majdnem két hónapig kellett vesztegen maradnia s tétlenűl néznie a nagyszerü dráma fejlődését, melynek egyik fő tragikai hőse ő maga volt, s melyben a cselszövő, megrontó és buktató szerepét a reactio képviselője, a horvát bán játszá. Ennek leginkább a gróf finom taktikája s kibékitő politikája által eszközölt visszaveretése Pákozdnál, és Ausztria felé vonulása idézte elő az oktober 6-án kiütött nagyszerü bécsi forradalmat.

Az osztrák nép képviselői tartva attól, hogy Jelasics kiszoritott rabló hadai náluk is ugy fognak gazdálkodni, illetőleg garázdálkodni mint Magyarországon, és épen ugy tör az ő márcziusi vívmányaik, alkotmányos szabadságuk elnyomására is, az országgyülésen kérdőre vonták Latour hadügyministert: hogyan meri e pártütőt pénzzel s fegyveres erővel segiteni? ő erre kitérő választ adott, mi legkevésbé sem nyugtatta meg a népet, s a lapokban már ekkor ily velős szózatok jöttek ki: „Bécs! állj szilárdul s tekints Magyarországra; ha ez győz, te is győztél; ha Magyarország megbukik, a te végórád is ütött!“

Az alkotmányos érzelmü népben nem kis aggodalmat gerjesztett azon hir, hogy Bécset ostromállapotba fogják helyezni, és kivivott jogaitól megfosztani. — És midőn Latour oktober 5-én több zászlóaljnak parancsot adott, hogy Magyarországba induljon s ott a horvátokkal csatlakozzék, több magyar és német zászlóalj nyiltan kijelenté, hogy Magyarország ellen a horvátokkal nem fognak harczolni. Latour erőszakhoz nyulva parancsot ada ki, hogy az engedetlen zászlóaljakat vértes és könnyü

lovasság kisérje, mint valóságos foglyokat Magyarországba. Ezt azonban a nép, az akademiai legio, a wieden-külvárosi nemzetőrség megakadályozá az által, hogy a Tabor-hidat, melyen át kellett volna a katonaságot kisérni, már korán reggel fölszedték. A hid helyreállitása végett azonnal hidászokat s födözésül ágyukat rendeltek ki, de az elszánt bátorságu wiedeni nemzetőrség, s az egyetemi legio segélyével megtámadá a tüzéreket s lefegyverezte. Ennek hirére az egész város rögtön fegyverben állott, s Bécs utczáin a legujabb párisi divat szerint torlaszok emelkedtek, s a katonaság borzasztó kartács-tüzelése iszonyú vérontást idézett elő, de a szabadság hősei rohammal vették el az ágyúkat s Latourt, a reactio egyik főeszközét, rejthelyéből kihurczolták, agyonverték, s holttestét a piaczon egy lámpaoszlopra akasztották fel. A harcz egész éjen át folyt, s a fölkelők reggel nagy vérontás után mégis bevették a katonaság által védett fegyvertárt, s az elfoglalt 60,000 fegyvert kiosztották a nép között.

A képviselőház másnap küldöttséggel járult a császárhoz Schönbrunnba, az iránt, hogy a Jelasicsot királyi biztossá s képviselőjévé kinevező oct. 3-iki manifestumot vegye vissza, s nevezzen ki uj, szabad szellemü ministeriumot. A császár a megrettent reactio sugallatából biztatta őket, de másnap az egész udvarral együtt katonaság s ágyúk födözése alatt Olmützbe menekült, mi még inkább fölingerlé a győztes népet, mely testvériséget esküdött a magyaroknak, szabadságaik kölcsönös megmentésére. Latour gyászos kivégzésében a nemezis sujtó ostorát látván, legjobban megijedt Bach, a hiteha-

gyott torlaszminister, s ő is az udvarral szökött, s az áruló Récsey bitorlott ministerelnöki hivataláról erővel le akart mondani, s kérte a manifestum visszavonását, de hasztalan, nem hallgattak reá.

Az különös, hogy még a bécsi forradalom kiütése előtt az october 3-iki manifestum Magyarországon, a nemzetgyülésen, ily nagy ellenhatást nem idézett elő, és sokkal nyugodtabban fogadták azt, nem is akarták komolyan venni e dolgot, a reactio ezen ujabb komikus ötlete, tréfás csinyje, kivált midőn Récseyt mint ministerelnököt látták ott figurálni és figurázni, gúnyos nevetésre fakadtak, Kossuth inditványa folytán elhatározták, hogy Récsey uram parancsára az országgyülés nem fog szétoszolni, sőt még együttebb marad mint azelőtt; s a ház ez alkotmányfelforgató manifestumot érvénytelennek nyilvánitja, s mindazt ki annak értelmében a hazánkból kiszoritott Jelasicsnak hódolna, a bitorló Récseyvel együtt honárulónak tekinti, s velök a hadi törvények szerint fog elbánni. A bán nem igen bánta ezt, csakhogy ő Bécs, vagy a kiktől e merész kalandra felbátoritva volt, a bécsi camarilla védszárnyai alá vonulhatott, a szegény elámitott horvátok nem kis veszteségével és kudarczával; mig a bécsi forradalom kitörése csak örömre gerjeszté őt, miután most már nem mint menekülő vonult Bécs alá vert hadával, hanem megforditva a kiporozott veres köpenyt, mint a szorongatott dynastia megmentője.

A képviselőház, ministerium hiányában, az ország kormányzatát teljhatalommal a 12 tagból álló honvédelmi bizottmányra ruházta, s annak elnökévé Kossuthot nevezte ki, s a régi ministerek közül csak

Mészáros és Szemere maradtak meg itt előbbi hatáskörükben, s most már Batthyány mérséklő szelleme nélkül bátrabban törtek előre, de azért nélküle sem birtak gyorsabban haladni. — A már megszokott habozás, tétova, félénk halogatás és aggódó késedelem miatt a reactio terveinek elnyomatását, s a szabadság megszilárditásának nyilt karokkal kinálkozó két legszebb alkalmát gyorsan, erélyesen megragadni s felhasználni elmulasztották, mi talán ellenkezőleg történik, ha a félénknek nevezett Batthyány áll a kormány élén.

Ugyanis midőn Perczel Mór, s kivüle még a magyar hadsereg elfogta Roth tartalék-hadát s Muraközből is kiszoritá a horvátokat, győztes hadával okvetlenül be kellett volna vonulnia Horvátországba, és ott a törvényes rendet helyreállitania, a horvátokat ügyünk számára megnyernie, nem ugy mint a bán akarta nálunk, a törvénytelen rendet, vagyis a rendetlenséget helyreállitani. Perczel azonban kard helyett a bibliára hivatkozott, — ha te engem kővel, én téged kenyérrel, — s veszve volt a nyereség.

És mikor a bécsi nép kiüzte városából a legyőzött katonaságot s 60,000 fegyvert foglalt el, mi könnyü lett volna a horvátok után nyomult hadseregnek a diadalmas bécsiekkel egyesülni, ha a Lajtát minden habozás, megyek nem megyek-féle meggondolás nélkül átlépi s gyorsan és erélyesen Bécs alá nyomul, hol már tárt karokkal várták őket a szabadság hősei, sőt ha kellett elibök is mentek volna a reactio kezéből kicsikart fegyvereikkel.

No de meg van már régen mondva: csata után okos a magyar. És maga nagyhirü történetirónk és

csinálónk, ki a hazafias szellemét az időben többszörösen tanusitott magyar főpapság vallásos sulyával akart az Olmützbe vonult istenfélő kamarillára ráijeszteni, s ki később a muszka sereget böjtölés- s imádkozással akarta hazánkból exorcizálni, kifüstölni, — miután Batthyányt, mint ministerelnököt érdeme szerint megdicséri, egekig emeli bölcs, ovatos és mérséklő politikája- és a törvényesség teréről semmi áron le nem szédithető jellemszilárdságaért, Kossuthot pedig jól lerántja, olykor egészen porba sujtja, állitása szerint mindent koczkáztató, vakmerő tulzásai, nem diplomatikus, egyenes magaviselete, majd ismét a kamarilláéhoz hasonlitott ravaszsága- s főleg elszakadási vágyaiért; — igy elmélkedik akkori és előbbi helytelen (?) nemzeti politikánkról: „Valóban ha a nemzetnek a maga megtámadott jogait, alkotmányát fegyverrel védő nagy többsége s az ebből kifolyó nemzeti gyülés és az ideiglenes kormány valamiben vétkezett a haza érdekei ellen, az nem erőszak, zsarnokság és terrorizmus, hanem eleintén az a politikai eszély- s ildomhiány, utóbb pedig majdnem a gyávaságig vitt engedékenység, lágyság s az aggodalmasan őrzött törvényesség volt, a minden törvényt megvetett reactio irányában. Az udvari reactio, — folytatja — mely egy gyönge kamarilla keblében fogamzott meg s kezdte adni első életjeleit, csak azért lett mind nyiltabb ármányaival, mind bátrabb törvényszegéseivel, mind kiméletlenebb árulásaival, mivel látta, hogy a törvényességet, loyalitást, király iránti kegyeletet annyira túlűző ármányt ármánynyal, erőszakot erőszakkal, árulást szigorral visszatorlani nem tudó, nem merő, most szint oly félénk, mint elébb eszélytelen magyar kormánytól,

mely örökké csak békés kiegyenlitést emleget s a miatt egy ministert a másik után járat Bécsbe és Innsbruckba, mely ott is könyörög, hol követelnie lehetne, a legroszabb esetben sincs mit tartania "

Mi ez itéletet nagy részben igaztalan- és tulszigorunak, s önmagával ellenkezésbe jövő történetirói habozás- és határozatlanságnak tartjuk, és sem Kossuth egyoldalulag vádolt eszélytelensége vagy vakmerősége, sem Batthyány tulóvatossága- s alkudozni kivánó loyalitásában keressük bajaink legmélyebb indokát, mert az első magyar ministerium, bár kissé késedelmes volt, de minden lehetőt elkövetett a király által szentesitett törvények életbehozása- és fentartására, s különösen arra nézve, hogy a magyar kormánynak önállóságot, s különösen a pénz- és hadügyre nézve a bécsi kormánytól való függetlenséget biztositson.

Bajaink s általán véve a szinleg felszabadulni látszott európai nemzetek bajainak legmélyebb oka ott keresendő, honnan szabadságunk üdvforrása először oly bőven és biztos boldog jövőt igérőleg látszott reánk árasztani áldásait, t. i. Párisban. Az osztrák dynastia — valamint a többi német is — megijedvén az 1848-iki párisi forradalomnak rá nézve oly rémes szülöttjétől, a kikiáltott franczia köztársaságtól, s az ez irányban haladni kezdett bécsi, prágai és pesti mozgalmaktól, eleintén szorultságában minden jogos kivánatát teljesité a magyarnak; — de a mint észrevette, hogy Napoleon nem igen siet a köztársaság további terjesztésével, sőt már a zavarosban halászók a háttérben ott is finom hálót szőnek a diadalmas franczia nép s köztársaság befonására; az egy időre meghökkent s engedékeny-

nyé lett absolutimus, az alattomos reactio vérszemet kapott, ismét fölemelte hydrafejét, s a csak félelemből oda dobott jogokat, szabadságokat lassanként erőszakosan kezdé visszafoglalni az elámitott, kijátszott népektől.

Mi jóhiszemü, tulbizakodó, vérmes reményü, s a magunk kárán soha okulni nem akaró magyarok mennyire biztunk a frankfurti német parlament, a szabad szellemünek képzelt angol és franczia kormány segélyében, — s mily rettenetesen csalódtunk, mutatta a következés; — s az volt a mi volt egy kis szerencsénk s dicsőségünk, hogy utoljára a kiábrándulások után csak minerőnkben biztunk, néha el is bizakodtunk, s a mi a jóegyetértést s kitartó hazafiui hűséget s áldozatkészséget illeti, végre minmagunkban is keservesen csalatkoztunk, s most még inkább mint valaha teljesül rajtunk a kicsiny, de erős és csipős Borsszemjankó nótája, notabenéje:

„Török, tatár és a német,
A magyarnak sokat vétett,
De maguknak a magyarok,
Még többet mint együtt azok.

No de ne essünk még azért kétségbe — másként lesz az ezután — okkal móddal majd segitünk a hazán.

E kis eltérés után ismét fölveszszük történetünk fonalát.

A tehetetlen Ferdinand, hogy mint magyar király ne álljon többé utjában a reactio terveinek, s vele együtt az általa szentesitett 1848-iki törvényeink is mintegy önmaguktól elenyészszenek, kénytelen volt lemondani a trónról; mig Ferencz Károly főherczeg örökösödési jogáról, 18 éves fia Ferencz

József részére önként lemondott. A lemondási oklevelet Olmützben adták ki Ferdinand és Ferencz József aláirásával, mig az uj fejedelem Schwartzenberg minister ellenjegyzése mellett egy más nyilatkozatot is bocsátott ki, melyben tudtul adja Ausztria népeinek, hogy I. Ferencz József név alatt trónra lép s el van határozva a birodalom minden országát és néptörzsét egy nagy államtestben egyesiteni, s most, midőn Magyarországon egy vétkes pártfelekezet az ő hű seregét megtámadta s felségsértő ellenszegülésében folyvást megmarad, ennek zsarnoki nyomása alól fegyver erejével szükség az ország lakosainak nagy többségét kiszabaditani. E czélból a november 6-án és 7-én kiadott rendeleteket, melyekben Windischgrätzet meghatalmazzák, a magyar országgyülést feloszlottnak jelentik, Kossuthot és pártját lázadónak s honárulónak nyilvánitják, megerősiti, s Windischgrätznek ujolag meghagyja, hogy az országot fegyverrel hóditsa meg.

Ezen két okmányt Csányi kormánybiztos küldte meg az országgyülésnek, mely dec. 6-án tárgyalta azt először zárt ülésben. Az ellenzék egykori hajthatlan jellemü vezéri bajnoka, az akkor már megvakult b. Wesselényi Miklós nyitá meg a tanácskozást, azt ajánlván e válságos perczekben nemzetének, ne koczkáztassa kétes kimenetü háboruban politikai életét, hanem meghajolva a kénytelenség hatalma előtt, fogadja el a rendeleteket, ismerje el királyául Ferencz Józsefet s ez által tegye meg az első lépést a még nem lehetlen békés kiegyenlitésre, s Pázmándy Dénes, Kazinczy Gábor s még néhány békepárti képviselő szintén e véleményben voltak.

Ámde Kossuth és pártja nem tágitott, s látva azt, hogy az 1848-iki törvények biztositékát akarják megsemmisiteni, még inkább ragaszkodott ahhoz, s az előbbinek hathatós beszéde után határozattá lőn, hogy az országgyülés, mint Magyarország törvényes organuma, ezennel kinyilatkoztatja, hogy az országgyülés hire, tudta s megegyezése nélkül a magyar királyi szék birtokával egyoldalulag senki nem rendelkezhetik; s azért a két okmányt törvénytelen- és semmisnek nyilvánitja, s meghagyja, hogy azoknak meghódolni senki ne merészeljen, különben a honárulás büntetését nem kerüli el. E határozat ellen a nyilt gyülésben senki nem szólalt fel. — A hadsereg fővezérévé kinevezett Görgey is adott ki ily nyilatkozványt a hadsereg nevében.

Ez volt az egységes, összpontositandó ausztriai császárság részéről a független, önálló magyarországi királyság lábaihoz dobott keztyünek fölvétele és a csakhamar világhirüvé vált nagyszerü párbajnak elfogadása.

Az országgyülés elnöke, Pázmándy Dénes gyakrabban felszólitá Batthyány Lajost az iránt, hogy az uj fordulatot figyelembe véve, a haza megmentése végett állana ismét a mindinkább erősödő békepárt élére; — a gróf saját meggyőződéséből s e czélra hivatottsága ihletétől áthatva engedett a kivánatnak, ismét országgyülési képviselővé választatta meg magát, s deczember hó közepén a ház nagy többségének örömüdvözlete közt foglalá el helyét az egykori nagy tekintélyü ministerelnök, s az ő megjelenése uj erőt, bizalmat és vigasztalást öntött a csüggedezők szivébe.

Batthyány kivált az ujabb csatavesztések után

ugy volt meggyőződve, hogy a magyar hadsereg nem lesz képes a birodalom összes erejének sokáig ellentállani, s minél tovább huzódik e viszály, annál többet fogunk veszteni alkotmányos jogainkból, a legnagyobb lelkibátorság- s önfeláldozó hazaszeretettel még egy utósó kisérletet akart tenni a harcz megszüntetésére. A móri csata elvesztése után, deczember 31-én Sylvester estvéjén Kossuth előadván azt, hogy a császáriak már a fővároshoz közelednek, s igy biztositása végett az országgyülés és a honvédelmi bizottmány székhelye Budapestről Debreczenbe tétessék át; ez inditványt közakarattal elfogadták. Ekkor Batthyány azt inditványozá, hogy küldjön ki az országgyülés követséget a császári had fővezéréhöz békeajánlat vagy legalább fegyverszünet kieszközlése végett, mi nem kis ellenzés után elfogadtatván, a gróf azt is inditványba hozá, hogy az országgyülés mindaddig maradjon Pesten, mig ottmaradhatásának végpercze el nem érkezik; a kormánynak ellenben hagyja meg, távozzék Debreczenbe azonnal, hogy ott biztosságban intézkedhessék a hon védelméről.

Ezzel Batthyány a honvédelmi bizottmányt és Kossuthot el akarta szakasztani a Pesten maradandó országgyüléstől, s igy ezzel könnyebb leend az alkudozás. Azonban nem érte el czélját, mert a történtek után kevés képviselőnek volt kedve az ittmaradásra, kivált Madarász László a rendőrfőnök és gyémántos minister ur nagyon csiklandós bőrrel birhatott, mert azon ürügy alatt, hogy most már Debreczenben kell rendet csinálnia, legelső szökött a szolnoki vasuton, s midőn arról volt a szó, hogy a béketküldöttség tagjaivá kiket válaszszanak, nem minden malitia

nélkül ő kiáltá ki Batthyány nevét, kivüle még Majláth György országbiró, gróf Majláth Antal, Lonovics József érsek és Deák Ferencz lőn küldve a követségbe.

Másnap január 1-én, 1849-ben kezdődött az apostolok oszlása; volt zürzavar, tolakodás a vasuthoz, az egész Pest egy, magából rajt kibocsátó méhkashoz hasonlitott s volt még elég idő az ország kincsének, különösen a bankócsináló gépek s a hadi fölszerelés eszközeinek elvitelére.

Batthyányt barátai közül többen figyelmezteték, hogy Prága kegyetlen bombáztatója, a gőgös Windischgrätzhöz követségbe menni ovakodjék, miután ő a reactiò legfőbb embereivel együtt ellenszenvvel és boszús indulattal viseltetik iránta. — „Magamért — mondá a nemes gróf fölemelt fővel — mit sem félek, ha fejemmel kellene is játszanom, mihelyt azzal hazámnak hasznos szolgálatot tehetek, kész vagyok elmenni.“

Görgey hadserege Buda alatt nem ereszkedvén csatába, Váczon át vonult vissza a bányavárosok felé, s helyette az országgyülési küldöttség bátorkodott a császári fővezérrel szembeszállani, január 3-án főhadi szállásán Bicskén; gróf Majláth Antal maga ment előre a tábornagyhoz, a küldöttség elfogadását kieszközölni. Windischgrätz hajlandó volt a küldöttség négy tagját elfogadni, de az ötödiket, Batthyányt nem; — de azért négyen is megjelentek előtte. Majláth György országbiró előadá, hogy ők a magyar országgyülés küldöttei, — mire a tábornagy rögtön megjegyzé, hogy ő a magyar országgyülést, mely ő felsége által már fel van oszlatva, el nem ismeri; — elmondá békés kiegyenlitésre

czélzó küldetésöket; de a herczeg határozottan válaszolá, hogy azok után mik az országban történtek, semmiféle egyezkedésről vagy fegyvernyugvásról szó sem lehet, hanem egyedül föltétlen meghódolásról.

Batthyány most már elkeseredve látá utósó békeajánlati kisérletének meghiusultát; de azért, bár az el nem fogadásból észrevehette, mily kegyben áll az udvarnál, kislelkü gyávák, s magukat bűnösnek érzők módjára nem rejté el magát a sutba, épen nem akart menedéket keresni szökéssel; — sőt annak tiszta és nyugodt önérzetével, hogy semmi törvénytelen dolgot nem követett el, sőt lovagias hűségénél fogva a dynastiának csakugy mint hazájának javát akarta az utósó végletig eszközölni, visszatért Pestre, és sokkal büszkébb és bátrabb volt, semhogy egy tapodtat is távozott volna innen, vagy épen Debreczen felé vette volna utját. Ily bámulandó jellemszilárdsággal s minden áldozatra kész vaskövetkezetességgel kell tiszteletet s érvényt szerezni azon elvnek és meggyőződésnek, melynek határozott szinü zászlaját egy vezéri nagy szellem kitűzi és lobogtatja.

Január 5-én vonult be Windischgrätz Budapestre; s pár nap mulva, január 8-án estve, erős katonai őrcsapat fogta körül gróf Károlyi György kastélyát, hol sógorát, Batthyányt, két tiszt fogolynak nyilvánitá, s Budára kisérték őt a helytartósági épületbe, s ezóta szünt meg szerepelni a nyilvánosság terén.

Windischgrätz Batthyányt hadi törvényszék elébe állitá, s ő kijelenté, hogy ily biróság előtt, mely az ő politikai eljárását megitélni teljesen kép-

telen s egyszersmind illetéktelen, egy kérdésre sem fog válaszolni, s azt kivánta, hogy a hazai törvényszék elé állitsák. De midőn az ellene felhozott vádakból látta, hogy az october 6-iki bécsi forradalom s közvetve Latour meggyilkoltatása miatt is őt terhelik, kijelenté, hogy mivel ezen esemény már akkor történt, midőn ministerelnöki hivataláról lemondott, most mint magán-polgár kész magát igazolni, s meg is czáfolta azt, úgy hogy még itéletében sem merték azt megérinteni.

Midőn 1849-iki tavaszi hadjáratunk dicsőséges győzelmei következtében a Magyarország fegyveres meghóditását oly könnyü munkának hitt Windischgrätz serege gőgös elbizakodottságának megtört szarvaival, valóságos páni félelemmel retirált, Batthyányt fogolytársa-, gróf Károlyi Istvánnal együtt Laibachba szállitották. Utközben Sárváron a polgárok fölismervén őt, mint országos képviselőjüket, fegyvert ragadtak s erőszakkal akarták kiszabaditani a gyönge kiséret kezeiből; ő azonban érezve ártatlanságát, önmaga inté a polgárokat békére s fegyverök lerakására, miután ezzel csak ártanának neki, önmaguknak és az ügynek. Ugyanez történt vele Stájerországban, Cillyben is.

Batthyány a végből, hogy mielőbb kiszabaduljon s a kibékülés munkáját folytathassa, elhatározta, hogy az ellene intézett vádakra válaszoljon, de miután a magas állásu tanukat, kikre hivatkozott, nem akarták előidézni, s még a hiteles okmányok használatát is megtagadták tőle; az egész eljárás igen hiányos, részrehajló s igaztalan volt ellenében, s azért mégsem birtak semmi olyast kisütni reá, mi őt valóban bünösnek bélyegezhette volna.

És ezen méltatlan bánásmód, e hosszas börtönzés sem volt képes megtörni az ő lelki erejét, jellemszilárdságát és loyalitását. Értesülvén a magyarok győzelmeiről s a függetlenség kimondásáról, még a börtönben is azon törte a fejét, mint engesztelhetné ki nemzetét a dynastiával s a békepárt élére állani ajánlkozott; de az elfogultság s az orosz interventióban vetett bizodalom, mely még veszélyesebb volt a belső ellenségnél, sűketté és vakká tette üldöző ellencit.

Batthyány magasztos és erős lelkü neje, gróf Zichy Antónia minden lehetőt elkövetett, hogy oly igaztalanul fogva tartott, gyötrött, a harczi zavarok miatt ide-oda hurczolt, szeretett férje sorsát enyhitse, vigasztaló biztatásaival könnyebbitse. Az első hetekben kinek sem volt szabad meglátogatni őt, kivéve nejének hetenkint kétszer, de csak a tiszt jelenlétében volt szabad félórát ott tölteni. A magyarok részére fordulván a harcz szerencse-koczkája, márczius hó folytán s april elején, mikor a győzhetlen császári hadakat Hatvannál, Tápió-Bicskénél, Isaszegnél, Pest alatt, Váczнál oly gyorsan és sürüen megverték, neje s gyermekei többször is bemehettek hozzá, sőt Reichard nevü őrnagy, kinek őrizete alatt volt, neje előtt azt nyilvánitá: „készittesse minél előbb a gróf szobáját, egyszerre csak haza hozom őt.“

De mikor a császáriak elhagyták Budát, a grófot is, mint már mondva volt, april 23-án elvitték Budáról Laibachba. Vele együtt vitték oda sógora testvérét, a szintén fogva tartott gróf Károlyi Istvánt, ki nagylelkü, hazafiui s emberbaráti áldozatainak koronájául egy egész, az ő nevét viselt vitéz huszárezredet állitott ki saját költségén a magyar szabad-

ságharcz mezejére, a miért nemcsak hosszas fogság, hanem 400,000 forintnyi pénzbirsággal is kellett bünhödnie, s ki a harcz viharának eltüntével visszavonulva élt fóti jószágán, egy góth izlésü, remek alkotásu templomot épitett Isten dicsőségére, s ki vallásos ihletü, s kimerithetlen jóságu, emberszerető szivének nemes tetteivel már is örök emléket állitott magának nemzete iránta kegyeletes hálával eltelt kebelében.

Laibachból szabad volt a grófnak nejével leveleznie, de csak a militär-commando által. Később, midőn már az oroszok is harczoltak ellenünk, julius utósó napjaiban, szülőföldére, Pozsonyba vitték, hol neje, nagybátyja Zichy Ferencz közbenjárására néhányszor meglátogathatá. Klapkának a komáromi várból aug. 31-én történt kitörése s nagyszerü győzelme s hadi prédája után a grófot Pozsonyból hirtelen elvitték éjjel s titokban Olmützbe, s aug. 18-án neje is utána kivánt utazni, de utlevelet nem kapott s minden látogatás be lőn tiltva.

Képzelhetni mily kétes, részint gyötrő, részint vigasztaló érzelmek és gondolatok támadtak a gróf és neje hányatott lelkében az ily börtöncserék alkalmával. Ő mindazáltal nem tartott attól, hogy halálos itéletet mondjanak fejére, miután a maga védiratában oly világosan s kézzelfogható valósággal, megczáfolhatlan tényekkel igazolta magát az ellene felhozott vádakra nézve, hogy a haditörvényszék sem találta őt vétkesnek; s eleintén csak azon okból, mert tudva volt, hogy a grófot Bécsből minden áron büntetni kivánják, néhány évi börtönre itélte el oly utógondolattal, hogy rövid időn amnestiát nyerend.

Ezen itélet azonban nem elégité ki azokat, kik a nemes férfiu vesztére törtek. Schwarzenberg Felix bécsi ministerelnök azon rendelettel küldte vissza a peres okmányokat és a börtönbüntetésre szóló itéletet, hogy azt oly alakban szerkesztendő halálos itélettel cseréljék föl, melyet szabályszerüleg s kivétel nélkül legfelsőbb megkegyelmezés szokott követni. S habár a hadi törvényszék elnöke, Wetzlár tábornok kifogást tett ez ellen, mint a lelkiismeretével meg nem férhető halálos itélet ellen, de őt is rábeszélték azzal, hogy azok, kiket kegyelemkéréssel szokott a haditörvényszék halálra itélni, még mindig s kivétel nélkül kegyelmet nyertek, s az ellenkezőre még soha nem fordult példa elő, s a kegyelemkérést itt azzal indokolták, miként a gróf ministerelnöki eljárásában gyakran oly súlyos körülmények közé jutott, hogy másként mint tevé, alig cselekedhetett.

A gróf halálos elleneinek azonban az elitélés azon módja sem tetszett. El volt végezve, hogy miután Nagy-Sarlónál a magyar hadsereg győzelme végfelbomlását okozá az osztrák seregnek, s a magyar a maga belső ellenségével képes volt diadalmasan megbirkózni, s csakis az orosz interventió és az árulás által nyomhatták el a magyar szabadságharczot; — e szégyent, ezen veszteségnek és kudarcznak nevezhető gyászos győzelmet iszonyuan meg kell boszulni a még életben maradt fegyvertelen foglyokon. Batthyányt tehát, hogy a császár ne adhasson neki kegyelmet, s maguk az elleneinél igazságosabb hadi törvényszéki birák reménye is meghiusitva legyen, — sept. 8-án Olmützből Pestre vitették az uj épületbe, hol a kivégeztetendő s

hosszas fogságra vetendő magyarok egy része már fogva volt. A gróf ellenei a hiénának nevezett Haynau tábornagy kezeibe azért dobták oda a legnemesebb életet, hogy az szabály ellenére is ne adjon neki kegyelmet, s igy a császár személye se legyen compromittálva, miután Haynau teljhatalmu képviselője, élethalálnak ura volt.

Az uj épületben nem háborgatták többé Batthyányt törvényszéki vizsgálatok-, vallatásokkal, sőt mint a siralomházba kitett elitéltekkel szoktak bánni, különféle kedvezésekben részesiték őt, tanuk nélkül láthatá nejét, gyermekeit, s maguk a jobbszivü osztrák főtisztek is azzal biztaták a grófot és családját, hogy rövid időn, Komárom meghódolása után átalános amnestia lesz, s ő is ki fog szabadulni a többivel.

Ámde a komáromi várnak october 3-án történt átadása után egy nappal, a megszabadulás édes reményének ringató karjai közül, iszonyu valóra kellett a nemes grófnak fölébrednie. A boszuállás ördöge állott előtte, csattogó éles fogaival, dühtől tajtékzó ajkakkal, vérbe mártott körmeivel, mérget lehellő kigyókból font ostorával, átkos győzelme kárörvendő gúnyhahotájával. — October 5-én reggel a törzsporkoláb a foglyot s börtönét nagy szigorral megmotozván a végből, hogy nincs-é nála valami fegyvernemü elrejtve, a hadi törvényszék elé vezette őt, hol a következő véritéletet olvasták föl előtte:

„Gróf Batthyány Lajos, pozsonyi születésü, 46 éves, katholikus, nős, részint bevallotta, részint reá törvényesen bebizonyult, hogy előbbi magyar ministerelnöki minőségében oly határozatokat alkotott, hajtott végre vagy engedett végre-

hajtani, melyek által Magyarországnak a márcziusi tőrvényekben engedett igazgatási határait átlépték, Magyarország és a császári királyi örökös tartományok közt a pragmatica sanctio által megállapitott törvényes kapocs meg lőn tágitva, s a statusalkotmány erőszakos felforgatására vezető veszélyek idéztettek elő; nemkülönben azzal, hogy ministeri hivatalának mult évi october 3-án történt letétele után, a felkelők soraiba állás, a fegyveres ellenszegülésre nyilvános felhivás és az ő felségétől feloszlatott országgyülésbe isméti belépte által a forradalmi pártot erősitette és támogatta, — felségsértés miatt a statuskincstár kártalanitására forditandó összes vagyona elvesztésével, kötél általi halálra itéltetett, mely itélet megerősités és kihirdetés után rajta, oct. 6-án reggeli 7 órakor végrehajtatik.“

Ez egészen alaptalan, az elferditett ellenkező tényeket minden ok nélkül ráfogott, igaztalan itélet az erős jellemü grófra nem hatott leverőleg, sőt inkább rendkivül felinditá, a legméltóbb boszankodásra gerjeszté őt. Ünnepélyes óvást téve, tiltakozott az ellen, s égbekiáltó igaztalanságnak nyilvánitá azt. Egyszerre átlátta, honnan és kiktől jön e vész a fejére, s az emlitett szörnyeteg még rengetőbb alakban tünt fel előtte mint valaha, ámde iszonyu, mindenektől elhagyatott magányában mit tehetett ellene?

E véritéletet történetiróink közül Horváth Mihály czáfolta meg legalaposabban. — „Történelmi elbeszélésünk folyamában, — mond ő — elég részletesen előadtuk, miképen Batthyány egyetlen fontosabb rendeletet sem alkotott, s hajtott vagy hajtatott végre, melyre nézve maga a király, vagy ennek helytartója s képviselője, István főherczeg nádor előleges megegyezését s helybenhagyását nem birta. S midőn B. ministeri hivatalát oct. 3-án a király

kezébe letette, Ferdinánd király e lemondását minden gáncs nélkül, egyszerün elfogadván, maga adá neki a teljes érvényü nyugtatványt, hivatalviselése iránt. Batthyány soha sem állott a tulajdonképeni fölkelők soraiban; ő a nélkül hogy kéztörése miatt harczolhatott volna, csak azon vasmegyei nemzetőrök sorában állt néhány napig, kik a Jelasicstól Győr és Mosony tájáról hazabocsátott, megyéjén keresztül vonult horvát felkelők rablásainak meggátlása s határaikból kiüzése végett fogtak fegyvert. Vajjon e rablócsapatok megtámadása is felségsértés volt? — Bizvást el lehetne mondani az egykori vezérrel: „egy országot annak jutalmul,“ ki csak egy betüt is képes felmutatni, melylyel B. a király és udvar ellen fegyveres ellenszegülésre bárkit is „felhivott“ volna. — Igaz, Batthyány másodszor is belépett 1848-iki deczemberben az országgyülésbe, de miért? Tudja az egész világ, hogy épen nem a forradalmi párt erősitése, hanem e párt megbuktatása s a békepártnak támogatása végett. A forradalmat támogatta-é, midőn minden erejét megfeszité, hogy a Debreczenbe költözést meggátolja, s az országgyülést arra vegye hogy Pesten maradjon, mely pár nap mulva Windischgrätz hatalmába vala kerülendő? A forradalmat támogatta-é, midőn Kossuth daczára kieszközölte, hogy Windischgrätz elébe békekövetség menjen, mely nagy áldozatokkal is meggátolni igyekezzék a háborút a nemzet és fejedelmi háza között? S vajjon jószágai elkobzásával kit büntettek, a pár óra mulva kivégzendő Batthyányt-é, vagy kiskoru ártatlan gyermekeit? Talán épen ennek szégyenérzete okozta, hogy, bár az itéleteknél másoknál mindig ki szokták

tenni: „nős, ennyi s ennyi gyermek atyja," itt szóval sem emlitik. hogy B. három gyermek atyja volt."

Mi még azt teszszük e czáfolathoz, hogy Batthyány nem csupán személyes boszuból, hanem az a fölötti végtelen boszankodásból öletett meg, mert a világosi fegyverlerakás után Kossuthot is nem kerithették kézre. (Ugyan micsoda halálnem jutott volna ennek a hadsereg-megsemmisitő és dynastia-száműző magyar menekültnek?) A nagyszerü temetkezésben a többivel együtt meg kellett halni Batthyánynak nemcsak Kossuth, hanem Görgey helyett is, kit egyedül a föltétlen megadás miatti orosz protectiónál fogva nem mertek bántani. Meg kellett neki halnia, mert nagy birtoka volt, s miből fedezték volna a roppant hadi költséget, ha nem az elkobzott javakból? Meg kellett halnia, mert bár még maga a fővezér Windischgrätz sem merte őt famózus felhivásaiban Kossuth mellett pártütőnek nevezni, az itélet készitői kénytelenek voltak, őt, a békés kiegyenlités tántorithatlan bajnokát, a dynastia rendithetlen hivét, legnagyobb jóakaróját fölkeléssel vádolni, s hálából bitóra elitélni.

És ugyan miért épen október 6-án kellett Batthyánynak az aradi vértanúkkal együtt kötél által kivégeztetni, mint valami latornak? Mert Latour bécsi hadügyministert épen egy évvel ezelőtt, az október 6-án kitört bécsi forradalomban verték agyon s akasztották fel egy lámpára. S bár Batthyány jelen sem volt, s annyira bebizonyitá, miként e tényre semmi befolyással nem birt, hogy még az itéletben sem merték azt felhozni; mind a mellett még a bécsi feldühödt népért, a hadügyminister gyilkosaiért is neki kellett bünhődnie az ellentünte-

tés, a boszuállás évfordulatának vérben gázoló ünnepén.

Batthyány nemes büszkesége mégsem engedé azt meg, miként az életfojtogató s nyaktörő boszuállásnak titkos kéjérzete még abban is gyönyörködjék, hogy Magyarország ünnepelt ellenzéki vezére, a magyar nemzet és király ministerelnöke, legtisztább lelkü hazafia — kötél által haljon meg. A mint az itélet felolvasása után a siralomházba kitették, mindenek előtt nejét s gyermekeit kivánta látni, hogy tőlük örökre elbucsúzzék, s megáldhassa őket. Ezt azonban megtagadták. Neje előtt zárva volt a császári vezérek ajtaja; de végre Lichtenstein herczeg kieszközlé neki azt, hogy férjét néhány perczre több katonatiszt jelenlétében s ellenőrködése mellett még egyszer s utószor láthassa az életben, de azt nem engedték meg, hogy gyermekei elfogadhassák szerető és szeretett atyjuk végső áldását. Képzelhetni mily megható vala az elválás s az atyai fájdalom szívszaggató jelenete.

Keresztényi kötelességét végezvén a pappal, Batthyány nejéhez a következő levelet irá:

„Pest, 1849-diki october 5-kén esteli 9 órakor. Drága, kedves nőm! Hasztalan reméltünk az emberiség utolsó szikrájában, midőn egymást látók, — ezt is megtagadták tőled. Ismétlem tehát e sorokban mélyen érzett kijelentését legforróbb hálámnak és csodálatomnak a te tiszta szerelmed mindazon kincsei iránt, melyeket megérdemleni soha sem tudtam; s oly igaz, a minthogy a halál küszöbén állok, ez bennem a hibának egyetlen tudata, mit magammal a sirba viszek . . . .

Ezen ünnepélyes órában eszküszöm neked, hogy a király és birodalom iránti árulásnak soha még csak gondolata sem fért lelkemhez. Hogy a hazának nem kevésbé hive voltam s vagyok, ki fogja most kételeni? És azért halok én

meg; — a törvény s a király esküje volt az én szabályozóm, és attól sem jobbra, sem balra nem engedtem magamat eltántorittatni; viam meam persecutus sum, és azért ölnek meg engemet.

„Ennyit a nyavalyás politikáról, megnyugtatásodra, bár arra neked nincs szükséged, ki egymagad sohasem estél irányomban tévedésbe.

„A gyermekeket csókold s áldd meg nevemben. Ne szégyeljék, nem kell szégyelniök magukat atyjok miatt. Elébb vagy utóbb azokra hárámlandik vissza halálom gyalázata, kik engem hálátlanul s igazságtalanul gyilkolnak meg. Hagyd el most az országot a gyermekek miatt; itt az ő jövőjük csirájában megmérgeztetnék. A te vagyonod elég leend nekik; jobb egy szerény sors, mint az alamizsna azok kezéből, kik őket árvákká tették.

„Az én szegény, jó kedves nővérem! Menj mindjárt hozzá, szükségtek leend egymásra, hogy egymást támogassátok!

„Szegény hű Jancsimat ajánlom neked; lásd el őt, megérdemelte irántam.

„A gyalázattól, melyet nekem szántak, menekülni remélek. E végre van nálam egy szabaditó.

„És most még egy bucsucsókot! Isten veled! Szivemben egyedül képeddel, ajkimon a te neveddel halok meg.

„A viszontlátásra! BATTHYÁNY LAJOS."

Megirván e jellemző levelet, ágyába feküdt. A porkolábtól már akkor, midőn fogházából a siralomházba költözött át, kikérte lószőrrel töltött fejvánkosát, melyen aludni szokott. A mint október 6-án reggel a porkoláb ébreszteni jött a grófot a gyalázat fájához leendő gyászos menetelre, ez mély álomba látszott merülve, s midőn a fejére húzott takarót föllebbenté, elszörnyedve látta őt megaludt vérében eszméletlenül feküdni, mig kezében egy rövid kis tőrt tartott, melyet titkon s észrevétlenül kibontott fejvánkosából vett vala ki. Az orvosi vizs-

gálatból kitünt, hogy egy szurás a nyakán oly mély volt, mint csak a tőr keresztvasa engedé; de üteret szintugy nem talált mint egy másik a karján, s egy harmadik, mely szive mellé furódott. Az ágyához közel állott fegyveres őrök egész éjen át a fájdalomnak egy rángását vagy nyöszörét sem vették észre e szörnyü műtét alatt a vasakaratu férfiun, ki a legborzasztóbb halálos torturát állotta ki, s ha kezét a nagy vérvesztés folytán beállott ájulás el nem lankasztja, halálig marczangolta volna magát.

A segélyre hivott orvosok egyikét, a nagy hirű Balassa Jánost, ki akkor szintén az uj épületben volt fogva, az illetők megkérdezték: valljon a kötél általi kivégeztetést lehet-é még rajta végrehajtani? s ő nemcsak orvosi lelkiismeretes kötelessége, hanem az emberiség érzetéből is azt állitá, hogy a sebek, különösen a nyak-seb tátongó mélysége miatt nem lehet végrehajtani, mert még utközben meg találna halni; különben is a nagy vérveszteség miatt egy pár óra mulva magától kialszik élete. Ámde volt egy szivtelen katonaorvos, „dr. Bee,“ ki Balassa előtt az ellenkezőt állitá, s utasitást kapott, hogy a sebek bekötése s izgató szerek beadása által legalább néhány órára hosszabbitsa meg a már-már kialvó életet.

Az emberibb érzésü Lichtenstein herczeg lovassági altábornagy saját felelőségére, nagy nehezen csak ugy birta az illetőknél kieszközölni azt, hogy a szerencsétlen grófot kötél helyett golyó által végezzék ki; mert azzal ijeszté őket, hogy a nép megbotránkoznék a sebesült s tovább is kinzott nyak látásan; s ezt maga az udvar is roszallaná. Midőn a már igy haldokló grófnak tudtára adák,

hogy kötél helyett golyóval fogják kivégezni, egészen felvidámult, s a vérvesztés miatt többször beállott ájulásból az izgató szerek mindannyiszor eszméletre hozták.

Délután 6 óra felé vezették őt a vesztőhelyre, az uj épület éjszaki oldalán, mely a főtérre néz, a ma is fenálló korlát mellett, hol egy sor ákáczfa látható, s két fa nagyobb távolra áll egymástól a többinél. A katonaorvost, ki a bágyadt grófot támogatni akarta, elutasitá, de hogy a vesztőhely körül megjelent, nagy tömeg előtt, mely utósó perczig azt hivé, hogy az ártatlan gróf kegyelmet fog nyerni, valamikép össze ne roskadjon, s ezt a haláltóli félelmének ne találják felróni, összeszedte minden erejét, s a lelkészre támaszkodva egy gránátos osztály kiséretében szilárd léptekkel haladt keresztül a néptömegen, mely némaságában is hódoló tisztelettel köszönté őt. Arczán nemes, magasztos lelkü nyugodtság kifejezése ült, mely a nézőket is megvigasztalá, s azt látszott kifejezni, hogy e pillanatban igazságosabb itéletet remél a legfőbb birótól, mint az embereké volt. Menet közben még azt mondá a lelkésznek: „ne higye hogy lelkem gyöngül, csak testemet érzem kimerültnek, szeretnék már a czélnál lenni.“

Midőn a vesztőhelyre értek, a börtönőr levette békóit, egy hadbiró felolvasta az itéletet, fölemlitve a megváltoztatott halálnemet. A gróf ekkor sapkáját emelte le, baljával pedig tisztes kopasz fejét simitá meg, s a mint szemeit beköték, a mennyire gyöngesége engedé, hangosan kiáltotta: „Éljen a haza! — allez Jäger!“ — Alig hangzottak el e szavak, a parancsnok leereszté jelt adó kardját; a lövések el-

dördültek, s egy golyó fejébe, másik szivébe furódva, kioltá Batthyány nemes lelkét, — eloltá ellenei boszuszomjáı; s az itélet nem várt végrehajtása megdöbbenté az elámult néptömeget, mely olykori féktelen kicsapongásával szintén előmozditá igy bekövetkezett iszonyu kinos s a nézőket is megkinzott halálát.

A kivégzések e borzasztó napjának éjjelén mint mindenkor ugy most is, a halandó emberek közül sokan nyugodtan, sokan nyugtalanul aludtak és némely virrasztó hazafi igy gondolkozott magában: ime azt, ki minden erejét, igyekezetét arra forditá, hogy a nemzete s idegen ellenei közt támadt viszály miatti vérontást meggátolja, ki annyira fukar és aggódó volt mások vérének kiméletében, — most maga mily pazar bőségben ontotta ki vérét azon szent ügyért, melynek ádozatául esett, — s ime az, ki a békés uton kivivott 48-iki törvények fentartásáért mindent elkövetett, s ki a felülről s aluról elibe gördîtett óriási akadályok miatt a politikai diplomatiai pályán nem volt képes kivivni azt, mit imádva szeretett hazája, nemzete, s a trón érdeke- és javáért csupán az ész fegyverével akart sikerre emelni, ki oly sok nyugtalanságot tűrt, szenvedett a haza részére annyira óhajtott béke biztositásáért, most már valahára elérte czéját: a sir csöndes nyugalmát, az örökbékét, mely egyszerre megszünteti az élet nyomoruságos küzdelmeit.

A 13 aradi vértanun kivül egy Széchenyi István, egy Perényi Zsigmond, egy Teleky László, mint a magyar szabadságharcz nagy tragikai hősei vérzettek el; de köztük mégis a legtragikaibb sorsa, kimulása volt Batthyánynak. Ilynemü áldozatok,

ily, a pártszenvedélyeken fölülemelkedett, a maga kitüzött ösvényén tántorithatlanul előretörő, rendithetlen, következetes jellemü honfiak meteori feltünését is kivánja a történelem múzsája, hogy ragyogó példaként mutathassa be azokat nem csak a szabadságszerető népeknek, hanem zsarnoki elnyomóiknak is.

Az élőhalottak közül pedig egynémelyik igy töprenkedett magában: élet vagy halál kérdése volt ez, de ha már fölvettük az elébünk dobott keztyüt, s békés kiegyenlitések hasztalan történt kisérletei után elfogadtuk a párbajt, be is végeztük azt becsületesen, magyarokhoz illő elszánt és döntő vitézséggel. Ha igy elvesznénk is, büszke önérzettel mondhatjuk el, hogy nem gyáván, de sőt dicsőséggel halnánk meg.

A magyar e kétes kimenetelü párbajban végre is legyőzvén ellenfelét, ennek párbajsegédei is megrohanták, sebekkel halmozták el őt, — de lelkét megölni, kiszorítani testéből még sem birták. Majdnem két évtizeden át dermedt halottként hevert fölkarolt és föltámogatott ellene lábainál, — de halála csak látszatos vala, — a maga szivós életerejéből felüdült, feltámadt; kiépült halálos sebeiből, s most már ismét képes a kardforgatásra; — ám a ki nem hiszi, mérkőzzék meg vele, kivált ha jó fegyvert adnak a kezébe, s párbaj-segédei nem hagyják cserben.

Egyesek, ezer és ezer magyar rokonunk, elvesztek, elvérzettek ugyan, de maga a nemzet nem veszett el, oly nagy harczi munka, a Debreczenbe történt menekülés helyes voltát oly fényesen igazolt 1849-ik évi győzelmes és dicsteljes magyar szabad-

ságharcz, az oly igaz ügyért történt nemes küzdelem után nem veszhetett el, a tetszhalottaiból föltámadt nagy vértanunk, Batthyány halhatlan szellemével együtt. A korlátlan hatalom azt hitte, hogy a magyar alkotmány eltörlésével örökre nyugalmat szerez magának. Ellenkezőleg, ha 18 évvel azelőtt tette volna azt, mit 1867-ben tett, hogy t. i. véres kivégzések, üldözések, a nemzet minden joga és szabadságának elnyomása helyett baráti jobbot nyujt a kibékülésre mindig hajló magyarnak, — bizonyára ő maga sem lett volna kénytelen oly iszonyu csapásokat és veszteségeket szenvedni, nem lett volna kénytelen a mostani kétes és bizonytalan helyzetbe szorulni, melyből csak az segitheti ki, ha őszintén kivánja a halottaiból feltámasztott s most már biztosabb alapokra fektetett 1848-iki magyar alkotmány fentartását s a birodalom minden népének szabadságát, anyagi s szellemi jólétét, boldogulását. — Amen.

* *
*

Hátra van még megemlitenünk azt, mi történt a dicsőült Batthyánynak vas és golyók által annyira összeroncsolt földi maradványaival, az ujépületi ákáczfák közt elejtett hullájával? — Épen az, a mi a Krisztuséval történt. Rokonai, barátai eltüntették azt, hogy annál tisztultabb és dicsőültebb alakban támadjon fel, és üljön majd az Urnak jobbjára.

Haussmann, a jeles pesti hasonszenvi orvos, a gróf kedvelt házi orvosa, a család által meg volt bizva, hogy a hulla kiadását a Rókus-kórházból eszközölje, s Szántófy Antal, akkori józsef-kül-

városi plébános és mostani esztergomi kanonok pedig a hulla tisztességes eltemetését vállalván magára, fölkérte a kóroda akkori igazgatóját, engedné meg, hogy a dicsőült hullája a sz. ferenczrendiek zárdájába vitessék, mit ő a kapott szigoru parancs folytán nem akart megengedni; de Szántófynak végre mégis sikerült arra birni őt, hogy saját felelősségére a józsefvárosi temetőben történhessék az eltakaritás.

Ezután a plébános a boldogult D a n k A g á p-hoz, a ferenczrendiek akkori házfőnökéhez ment, s fölkérte őt, hogy a gróf tetemeit fogadná el a zárda sirboltjába, ki hazafias kegyelet- s a legnagyobb szivességgel késznek nyilatkozott neki e czélra segédkezet nyujtani. Miután Szántófy plébániája temetőjében szinleg sirt ásatott volna, Haussmann orvostudor s a titokba avatott B á r t f a y L á s z l ó n é kiséretében esti 10 óra felé kocsin megjelent a rókuskóroda kapuja előtt, mely néhány percz mulva kinyilván, a dicsőült ministerelnök tetemeit egy egészen közönséges halottas szekér vitte kifelé mint rendelve volt, a józsefvárosi temetőbe.

Ők hárman nyomban követték azt, s a vámháznál a katonai őrség megvizsgáltatta a halottas szekér tartalmát, mig végre a temetőben Szántófy leszállt a kocsiról, s mint a hely ura szinből szigoruan dorgálta a sirásót, a sirnak nem elegendő mélysége s egyéb hibái miatt, s azon ürügy alatt, hogy miután éjjel az uj ásás által a dolgon segíteni nem lehet, forduljon vissza. S igy történt, hogy ismét a vámház mellett, hol többé kérdésre nem vonták a kis halottas menetet, Szántófy egyenesen a ferenczrendiek zárdája felé hajtatott, hol éjjeli 11 óra körül érkeztek

meg s hol már várták őket a jó érzelmü szent atyák, s hol boldogult Dank Agáp, néhány öregebb páter kiséretében fáklyákkal fogadá őket. Ezzel a halottas kocsi haza robogott, Batthyány hült tetemeit pedig a kolostor sirboltjába tették le, ez esetben nem örök, csak ideiglenes nyugalomra, és egyházi szertartás mellet ünnepélyesen beszentelték. A sirbolt üregének, hová a hullát elhelyezték, márvány táblával történt elzáratását a legszigorubb titoktartás kölcsönös kérelme követte, mit évek hosszu során át hiven meg is őriztek. A dolog jó tapintatu, bátor és elszánt kivitelének dicsősége Szántófyt, a hosszas titoktartásért a nevezett egyéneket is illeti.

Batthyány elkobzott javait illetőleg egy egészen uj felvilágositással szolgálhatunk; — nem adták azokat vissza a családnak, de miután a hitelezőknek kamatot nem fizetett a kincstár, vagy csak igen kevésnek, e miatt az adósság annyira növekedett, hogy vagy jószágok eladásához kellett fogni, vagy más összeggel a tartozásokat kielégiteni. Gróf Zichy János, a grófné fivére — ki Ikervárt és Batthyánt haszonbérbe vette át — ajánlatot tett a bécsi pénzügyérnek, a több millióra ment adósságok árán. Az ajánlatot két izben visszautasiták, később azonban a ministerium maga ajánlá neki a megvételt, mi meg is történt, a jószágok egy része eladásával tüstént kielégiték a hitelezőket, s igy került vissza a család kezeibe Ikervár es Batthyán; s csak a Stájerhonban fekvő Burgaut, mely a vételárból ki volt véve, a közelebbi időben a koronázás után adták vissza B. ártalan atyjukért ártatlanul bünhődött gyermekeinek.

A pesti derék ferenczrendiek 21 éven át hiven megőrizték a nagy vértanu krisztusi hulláját. Boszuló ellenei azt hitték, hogy az általuk annyira gyülölt ministerelnök s a büszke magyar mágnás hült tetemei nagy részben az ő eszközlése által felszabadított nép egyszerü sirdombjai, a rókus-kórházi fenyőfakoporsó szük falai közt nyugszanak a temetőben, az egyenlőség, szabadság és testvériség valódi honában. Amde a részben csalatkoztak. A pesti ferenczrendiek, nem csak azon mély hálából, minél fogva németujvári zárdájukat még a 17-ik században a Batthyány-család alapitá s azóta folyton segélyezé, hanem hazafiui kegyeletből is, bár ez az akkori világban igen nagy veszélylyel járt, legnagyobb készséggel helyezték el zárdai sirboltjukba a Szántófy plébános által kezökre játszott hullát, a sirbolti üreg nyilásához vörös márványkövet alkalmazván, melynek belső felén ezen felirat volt bevésve: „1849-ben október 6-án az Úrban elhunyt G. B. L. Áldás és béke hamvaira.“

A jelen év elején a hálás és kegyeletes hazafiság eljöttnek látta az időt arra nézve, hogy a nagy vértanunak a legegyszerübben és titokban eltakaritott hamvait nyilvános, ünnepélyes és országos temetési szertartással szentelje föl. Királyi Pál, országos és Pestvárosi képviselő inditványára Pestváros hazafias érzelmü hatósága bizottságot küldött ki kebléből a hült temetek fölvétele, s a nagyszerü temetés rendezése végett. S miután márczius 29-én a bizottmány a dicsőült fia, Elemér jelenlétében a porhadt hullát megvizsgálta, s a gróf személyével minden kételyt kizárólag ugyanazonosnak találta, a földi maradványokat a régi korhadozó fakoporsóval

együtt egy, e czélra készitett nagy ércz-koporsóba helyezték.

Ezen, fejedelmi pompával végbement temetés, melynél nagyobbszerüt a főváros még soha nem ünnepelt, s mely a megyei és városi küldöttségek megjelenése által lett országossá, a dicsőült kivánata, modora szerint ujabban is békés uton helyreállitott magyar alkotmányos szabadság védpaizsa alatt, s melynek kivivásáért áldozta fel a nagy vértuna élctét, — a legfényesb igazságot, s elégtélelt szolgáltatott Batthyány halhatlan szellemének, gyászba borult derék családjának, s valóságos koronázási diadalünnepe volt az a dicsőült békepolitikájának, kit az igaztalanság és boszuvágy hűségeért bitóval akart megbélyegezni. Égi tiszta szelleme az elhunyt nagy vértanunak, — a nemesebb, jobb világ magasában, — bocsáss meg nekik, mert ők nem tudták mit cselekesznek !

A temetési gyászünnepélyt megelőző napon julius 8-án már tömérdek vidéki embert lehetett Pest utczáin látni, kiknek szállásairól a város eleve gondoskodott, s a vendéglők, kávéházak asztalainál alig lehetett helyhöz jutni. Ugyanez nap mind a küldöttségek, testületek számára külön, mind a nép számára átalánosan nyitva volt már a ferenczrendiek e czélból fehér keresztes fekete szőnyegek-, a család czimereivel, gyászlobogók- s koszorúkkal földiszitett egyháza, melynek fődiszét az óriási gyertyatartókkal környezett nagyszerü gyászravatal, a nagy halott hamvait rejtő érczkoporsó s az elhunytnak Alexy által készitett márvány-mellszobra képezé. A rendkivüli tolakodás miatt alig lehetett a templomba férni, s bent mozogni, s Batthyány kisebb-

nagyobb arczképeit, hosszabb rövidebb életrajzait, a nagy halottat dicsőitő verseket mindenfelé árulták, s ezek között Heckenast képes kiadása volt a legjobb, legélvezhetőbb, mely több ezer példányban kelt vala el ezen, országos bucsujárásnak is nevezhető temetésen.

Junius 9-én ment végbe a főváros legnagyobbszerü gyászünnepélye, a nemzeti temetés, melyet minden részletében hiven leirni, lerajzolni alig lehet. Déli 1 órakor zárták be a ferenczrendiek templomát, s 2 óra felé jött a nagy halott özvegye, gyászkocsin, leánya, gróf Keglevics Bélánéval, a hosszasan, majdnem 21 évig viselt gyász, a valódi szivfájdalom, a legmélyebb bánat nyomaival, de egyszersmind a nemes és magasztos önérzet, az áldozat fölötti kiengesztelődés jelével. A nép, mintegy enyhiteni akarva szivök azon mély sebét, melyet a dicsőült vértanu töviskoszorúja neki is okozott, — virágokat, rózsákat hintett most utjokra, s midőn a templomba léptek, s félórai csöndes, magános imádkozás után kijöttek onnan, a nép önkéntelenül megéljenezte őket.

A templom főbejárása előtt magyar diszruhába öltözött polgárok tartták fen a rendet s csak azokat bocsáták be, kik belépti jegyekkel birtak. Meghható volt látni az ország igazgatását szerencsésebb körülmények közt kezökbe vett közügyéreinket, gróf Andrássy Gyula ministerelnököt, b. Eötvös Józsefet, Horváth Boldizsárt, Gorovet, Kerkápolyt, Szlávyt, mint a második ministerium tagjait, az uttörésében áldozatul esett első magyar ministerelnök koporsója körül, valamint az éles párttusákat vivó, de mégis egy czélra, a haza anyagi, szellemi jóbbléte előmoz-

ditására, a nemzet boldogitására törekvő jobb- és baloldal kitünőbb bajnokait s vezéreit, Deák Ferenczet, mint Batthyány békepolitikájának főapostolát, jellemével egyező igénytelen, egyszerü öltönyében, Horváth Mihályt, mint a dicsőült nagy tetteinek remek tollu történeti jegyzőjét, Somssich Pált, a képviselőház akkori jó tapintatu elnökét, Ghyczy és Tisza Kálmánt, Jókai Mórt stb., az ez országos gyászünnepélyt tervezett és fényes sikerrel végrehajtott pestvárosi hatóság előkelőbb tagjait, a fővárosunk érdekeiben oly nagy tevékenységet s erélyt kifejtő mostani polgármester, Gyöngyösy Alajos vezetése alatt, a temetés inditványozóját, Királyi Pált, a temetési bizottmány fáradhatlan buzgalmu tagjait: Aul Józsefet, Becker Károlyt, Radocza Jánost, Sztupa Györgyöt, Wimmer Antalt stb. Az országos képviselők sorából a derék Wahrmann Mór sem hiányzott, s átalán véve nagy számu izraelita vett részt a szertartásos menetben, jeléül annak, hogy itt minden vallásfelekezet egybeolvadt a kegyelet adójának leróvásában. A templom szentélyében a magyar gazdasszonyok egyletének küldöttsége Damjanicsné vezetése alatt teljes gyászban jelent meg, hogy a nagy halott koporsóját virág- és babérkoszorúkkal s örökzöld ágakkal halmozza el. A karzatokat nők lepték el; a choruson a zenekedvelő egyletnek a szertartás alatt működött tagjai voltak elhelyezve.

A dicsőült özvegye mély gyászban, fia karján, két leányával és a gyászoló családhoz tartozókkal, gróf Batthyány Géza-, gróf Zichy János-, József- és Pállal, 2¾ órakor lépett a templomba,

hol a főoltár közelében számukra fentartott padot foglalták el. A szolgálattevő papság a feszület elől-vitele mellett a következő sorrendben jött a ravatalhoz: elől a ferenczrendiek pesti szerzetének, s a pesti központi papnöveldének tagjai karingben, utánuk a szertartáshoz szükséges edényeket vivő adstansok, két diakon, a szertartást végző érsek-primási helyettes, Szabó József esztergammegyei nagyprépost és fölszentelt püspök segédletével, Ipolyi Arnold, Schwendtner József, Klempa és Ráth apátokkal teljes ornátusban, s végül az infuláriusok.

A „requiem aeternam“ megható dallamának előadása után a beszentelés végeztével a chóruson, jeles zeneszerzőnk, Mosonyi Mihálynak, ez alkalomra szerzett igen sikerült gyászdala hangzott fel, Till Nándor karnagy vezetése mellett. A szöveget jeles tehetségü költőnk, Komócsy József készité ahhoz „Batthyány Lajos emlékezete“ czim alatt, mely igy hangzott:

Batthyány emléke.

Hajtsátok meg a zászlókat
Le a földig,
Melyre magyar vér egy ezred
Óta ömlik;
Hajtsátok meg a zászlókat
Emlékére,
Itt ömlött a szabadságért
Nemes vére.

Hajoljon meg le a porig
Minden homlok,
Itt, hol az ő homlokának
Vére omlott;

Nemzetünknek büszkesége,
Szabadsága,
Volt ő benne porba döntve,
Megalázva.

Ó nem! ezen nincs hatalma
A halálnak:
Piros vére csöppjei mind
Maggá válnak,
S a nemes fő, magas lélek
Nagy eszméi,
Itt e földön, örök éltet
Fognak élni.

Emeljétek föl a zászlót
Föl az égre!
Dicsőséget zengjen a dal
Emlékére;
Évtizedek, évszázadok
Mennek, jönnek,
S dicsőítve adják nevét
A jövőnek.

Az ének után Piry Czirjék, a zárda ősz főnöke lépett a szószékre s az ünnepélyes alkalomhoz illő, hazafias szellemü beszédet tartott.

„A nemzet — mondá ő többek közt — most kivánja közös részvéttel véghöz vinni azt, mit 20 évvel ezelőtt az akkori katonai hatalom tenni nem engedett; most az önkéntelen mulasztást fényesen helyrehozni szent feladatának tüzte ki a hazafiui kegyelet; mert a megboldogultban a már — Isten jóvoltából — kiderült szabadság és alkotmányosság nemzeti vértanuját ismeri és tiszteli; — s kiemelvén előtte Dank Agáp érdemeit a gróf hamvainak hü megőrzése körül, a koporsóból ily szavakat ád a dicsőült szelleme ajkaira: „Nemzetem! testvéreim! legyetek egyek, a haza, a koronázott király, és a törvény szeretete- és tiszteletében, egyek a hala-

dás és a közjó magasra vitele munkájában!" Vigasztaló s lélekemelő szót intézett a nagy halott gyászoló özvegyéhöz, ki enyhülést nem ismerő fájdalmaitól vezetve, évenkint meglátogatá e szomorú sirboltot s tanuk nélkül áztatá ama földet, hol szeretete tárgya hamvadott; — de családjával együtt szakitson vigasztalást a nemzet részvéte fájáról és nyugodjék meg annak enyhitő tudatában, hogy a nemes áldozat örök fényt deritend legkésőbb unokáira is, s mig a nemzet él, a Batthyány-család áldásos emlékezetben lesz nála!"

A templomi szertartás bevégeztével, a koporsót pesti polgárok emelték a pazar fényü halottas díszkocsira, s az óriásilag hullámzó gyászmenet 4 órakor indult meg Budapest minden harangjának mélabús zúgása közt, mely a nemzet átalános zokogását viszhangozá. A meginduláskor az összes pestbudai dalárdák Beethoven „Miserere"-jét megindítólag énekelték, s menetközben 40 tagból álló polgári zenekar klassikus gyászdalokat adott elő.

A menet, mely a ferencziek terén, az egyetem- és kecskeméti utczán, a szénapiaczon és az országuton kezdett sorakozni, a hosszú és széles kerepesi uton fejlődött ki egész pompájában s nagyszerüségében, s ki tanúja volt Kossuth Lajos követválasztási diszmenetének 1847-ben, vajjon eszébe jutott-e az, hogy a háládatos nemzet, e roppant nagy néptömeg, ugyanazon férfiu 21 éven át titkon megőrzött hamvait viszi most szent ereklye gyanánt, ki ugyanezen országuton vezette még akkor oly délczeg, erőteljes alakjával a népet, legkedveltebb embere országos képviselővé leendő megválasztása végett, nem is álmodva még akkor, hogy ez által önmagát viszi a sírba a szabadság áldozatául. Ah! még akkor nemzeti zászlók lobogtak s mosolyogtak körülte, a viruló épségű daliás férfiu körül, a zöld

szín a haza szebb jövőjének reményét, a veres a szabadságért kiontott vért, a fehér az ügy és az értte küzdők kebleinek tisztaságát jelezvén; — mig most a nagy vértanu saját kezeivel s a halálos golyókkal összeroncsolt testmaradványait, mindenfelől bánatot hirdető fekete lobogók és ruhák környezik, nemcsak a köz-, de a magán-épületekről is bucsút és áldást sóhajtozva reá.

A menetet a városi őrmester és négy városi huszár nyitá meg, kik után mindjárt a czéhek sorakoztak gyászfátyol- és szalagokkal ellátott zászlóikkal. Mindenek közt legnagyobb számmal volt e menetben a derék budapesti munkás osztály képviselve, jeléül annak, hogy ők nem csupán a nagy hazafi és vértanu, hanem a magyar ipar- és kereskedelmi szabadság egyik leghathatósabb pártfogója, a magyar véd- és iparegylet vezéri befolyással birt igazgató tagja országos temetésén jelentek meg a végső tisztelet megadására. Legnagyobb számmal mutatkoztak itt az ó-budai hajógyár ép oly erőteljes mint lelkes munkásai 7 zászló alatt és saját zenéjök kiséretében, továbbá a cs. kir. államvasuttársaság munkásai, azután a szabók, czipészek, kovácsok, vasöntők, lakatosok, csizmadiák, stb. külsőleg is sajátságos jellemmel birt testületei.

Ezek zászlóaljai közt Budapest számos jótékony s temetkezési egyletei, társulatai, intézeteinek képviselői csoportosultak külön osztályokban, soronként négyen, öten. A dunagőzhajózási társulat értelmes s erélyes igazgatói, tisztviselői és hajóskapitányai díszöltönyben, utánuk az Erzsébet-Ferencz egylet, a Fortuna-, Gábriel-, Hajóstestvér-, Haladás-, István-, Jópásztor-, Józsefvárosi szőllőmives

egylet, Lipótváros-, Mátyás-, Mária Valéria-, Őrangyal-, Budapesti ácsiparegylet, Salvátor- Terézia- s Terézvárosi szőllős-egylet, Unio-, Zion, izraelita temetkezési egylet, mindenik 2 —300 taggal,s közben-közben teljes gyászt, vagy fehér s fekete öltönyt viselt leánykák fekete párnákon babérkoszorúkat víve.

A magyar kir. egyetem lelkes ifju polgárai, a felsőbb, alsóbb tanodák növendékei, a kereskedelmi testületek és ifjuság, a pesti és budai népkör, a ministeriumi, s egyéb tisztviselők hosszu sorokban tünedeztek föl. De mindenek közt legfestőibb látványt nyujtott a városi lovas bandérium fekete bársony mentében és föveggel, paripáik gyásztakarókkal, a lovagias kinézésü Taroni vezetése alatt; — utánuk a földmivelő nép lovascsapata Gödöllőről, mit erősebben s izletesebben kellett volna kiállitani; a fővárosi tüzoltók, mintegy 400-an, csinos egyenruháik- és tüzoltó szerszámaikkal: — a díszruhában megjelent megyei küldöttségek, s alispánok vezérlete alatt czifrán öltözött huszárjaikkal; Thaisz Elek, a pestvárosi erélyes főkapitány, kinek paripája hófehér szinével sajátságos ellentétben állt a fekete szerszámzat, a gyászszalagokkal befont sörény, s az ő daliás termetét födött magyar fekete diszöltöny, ki valamint más ily ünnepélyes alkalmakkor, úgy most még inkább büszke lehetett arra rendezői- s rendőreivel együtt, hogy ezen nagyszerü, óriási tömegben, melynek számát 200,000 főre becsülték, a csend és rend sehol legkevésbé sem volt megháboritva, s a résztvevők komoly s illedelmes magaviselete legszebb öszhangzásban állt az ünnepély méltóságával, a békeszerető nagy halott emlékével, mire nézve az is sokat tett, hogy a gyászmenet komoly-

ságának megóvása a nemzeti önérzet védpaizsa alá volt helyezve. A Fortuna-egylet valamennyi tagja, 150-en, Batthyány arczképét viselték jelvényül mélleiken.

Az országgyülés, az akadémia, a Kisfaludy-társaság, az egyetemi tanárikar számos tagja volt itt testületileg képviselve. — Azonban ezek között egy sem nyujta oly megható, szivrenditő látványt, mint a honvédegyletek küldötteinek hosszu sora, melynek élén egy öreg honvéd vitte a honvédzászlót, még az időből fenmaradt s megőrzött kopottas honvédegyenruhában, nagyobb résziut, megőszült, sebekkel halmozott rokkant vitézek, élő vértanui a szabadságharcz nagyszerű korszakának, melyért a nagy halottnak is áldozatul kellett esnie.

Az ország, a város s a Batthyány-család fátyollal bevont lobogóit a lovas bandérium vitte. A menet 3-ik részét a zenekedvelők egylete, a pesti nemzeti dalkör, a budai dalárda s a nemzeti szinház zenészkara zárta be.

Az e czélra külön készült, s hat lófogatu, pompás hallottas kocsit a családi ezüstös czimerekkel diszitett érczkoporsót legközelebb a hamvakat oly hűn megőrzött ferenczrendiek, azután a temetést ily nagyszerüen rendezett pestvárosi hatóság, a főpolgármester s főbiró vezetése alatt, a szertartást végző papság ornátusban, 24, diszruhába öltözött pesti polgár kivont karddal és 100 táklyavivő polgár környezé, a halottas kocsi előtt.

Beliczay Imre, a már elhúnyt városi képviselő egy nagy babérkoszorút vitt fekete bársony párnán, a koporsó gyászszalagjait a városi hatóság tagjai tartván.

A gyászkocsi után közvetlenül a család férfitagjai mentek gyalog, utánuk hat egyszerü gyászkocsi, melyek elsőjében a nagy halott özvegye ült fiatalabb leányával, a másodikban idősb leánya, a harmadikban a hősi vértanuk egyike-, az oroszlánbátorságú Damjanics ez alkalommal szintén ünnepelt özvegye, a magyar gazdasszonyok egyletének lelkes elnöke. — A hat gyászkocsi után magánfogatok és városi huszárok zárták be a menetet. Midőn az igy rendezett gyászmenet ez utósó főrésze a templomnál megindult, akkor már az eleje az egyórányi távolságra eső temetőben volt. Az utczákon tömör sorfalakat képezett, s az ablakokban s házak tetein elhelyezkedett nézők roppant sokasága túlhaladta a menetét.

Jellemző volt az, hogy e nemzeti temetésen a rendes sorkatonaság és a most szervezett honvédek közül senkit nem lehetett látni, s igy egészen polgári szinezetű vala az.

Batthyány sirja a kerepesi uton tul lévő nagy temető egyik legszebb pontján, egy, néhány száz lépésnyire emelkedő dombon van, s az itt épitendő nagyszerü mauzoleum annál feltünőbb leend e halmon. A sirnál már Feszl, városi tanácsos, és Barna főjegyző diszruhában várták a menetet. 5 órakor érkezett meg a vértanu ártatlanságát jelképző fehér ruhás és koszorus leánykák egy egész zászlóalja, melynek irányában balra a volt marczona honvédek, véres szabadságharczunk egykori oszlopai-, most élő romjaiként állottak sorban. Utánuk jöttek a gyászkocsi közvetlen megelőzői, a képviselők, akademikusok, egyetemi testület és papság tisztes csoportjai, kört képezve a sir körül s ennek

közelében helyet adva a halott özvegye- és családjának, az ének- és zenekar is közel állt a sirhoz.

A koporsót pontban 6 órakor tették le a sirnál gyászszal bevont szent Mihály lovon, s a gyászinduló elhangzása után azonnal megzendült az egyházi halotti ének: „in paradisum deducant te angeli" megható dallama, melyet a közönség egy része is áhitattal együtt énekelt. A halotti szertartást Szabó József püspök s primási helyettes elvégezvén, Barna Zsigmond, városi főjegyző szólalt meg és mondá el a távolba is elható csengő s emelkedett hangon a következő talpraesett kis bucsuzó beszédet:

„Tisztelt szomoru gyülekezet! Istenben dicsőült gróf Batthyány Lajos, Magyarország első miniszterelnökének drága hamvait rejti magában im e koporsó! — A végzet kioltá a honszerelemtől lángoló legnemesb szivet! Az alkotóhoz — kitől jött — elszállt a magasztos küzdelmekben megdicsőült lélek! — Azon mély kegyelettel, melylyel a nemzet viseltetik a nagy vértanu emléke iránt, veszszük a visszamaradt drága hamvait Pest város közönsége nevében a megmérhetlen bánatu özvegytől, a nemes gróf családjától: és adjuk közös anyánk-, a földnek, mely azokat a szabadság, testveriség s egyenlőség szent eszméinek megtestesitésére nemzetünknek rövid, — igen rövid időre kölcsönzé! — Dicső halott! Fájdalomtól elszorult kebellel válunk meg, im tőled! — Fény nevedre! Áldás emlékedre! — Isten veled!

A szónoklat után lebocsáták a koporsót kövekkel kirakott sirüregébe, mialatt a dalárdák hatalmas karából Egressy Béni érzékeny „Bucsuzója" zendült fel. A sirba bocsátott koporsóra a családi koszorút a boldogult özvegye tevé egész valójában megrendülve, s utána a főváros hölgyegyleteinek képviselői, és a főváros leányai nevében két kellem-

dus hajadon hullatott számos babérkoszorut a koporsóra, melynek homlokzatán e felirat volt olvasható:

„A nemzet koszorút tesz vértanu! drága porodra,
Két csepp függ levelén, hószinü ez — piros az“

lábainál pedig ez: — „Gróf Batthyány Lajos, Magyarország első ministerelnöke, elhunyt 1849. october 6-án, eltemette szabad kir. Pest város 1870. junius 9-én.“

Mindezek után, a mélyen meghatott közönség a legnagyobb csend- és rendben oszlott szét, a legszebb tavaszi est tiszta és nyugodt verőfényében, mely hasonlitott az ünnep hőse élete utósó perczeinek leáldozó napjához.

Ez országos temetés Batthyány szellemére nézve a halhatlanság, a feltámadás és kiengesztelődés nagy ünnepe volt, s hálás nemzetére áldást lehelt az le a csillagok honából.

Másnap, junius 10-én a belvárosi plébánia-egyházban nagy gyászrequiemet tartottak, melyre a család, a szabadságért szintén sokat küzdött és szenvedett derék hazafi, Almási Pál kiséretében jelent meg, s a nagy halottnak méltó utóda, követője békepolitikájának a jelen kedvezőbb, de mégis nehéz körülmények közt bölcs tapintata, diplomatai előrelátása, mérséklete, s önfeláldozó, kitartó hazafiui jelleme által diadalra-emelője, az akkori második magyar ministerelnök, gróf Andrássy Gyula is kellem- és szellemdús nejével együtt gyászba borulva volt itt jelen, kinek az ő nagy munkáját erélyesen támogató, s a legéletbevágóbb reformok létrehozására törekvő mostani magyar kormányunk és törvényhozásunk segélyével legszebb feladatul jutott,

e viharos idők nagyszerü mozgalmai, zajló hullámzásai közt szabad alkotmányunk hajóját a vésztől, a töréstől megmenteni, és biztos révpartra vezetni.

Befejezésül kedves kötelességünknek tartjuk ez emlékiratban is közzétenni a dicsőült özvegyének lapjainkban közlött hálanyilatkozatát:

„Szivem mélyéből meginditattva azon páratlan s nagyszerü részvét által, mely Istenben boldogult férjem, néhai gróf Batthyány Lajos hült tetemeinek nemes Pestvárosa által rendezett ünnepélyes eltakarittatása alkalmával a nemzet minden osztálya részéről nyilvánult: ezennel kedves kötelességemnek tartom legforróbb hálámat fejezni ki mindazon mélyen tisztelt törvényhatóságoknak, egyleteknek és testületeknek, melyek kiküldött képviselőik által a gyászünnepély nagyszerüségét emelni törekedtek, — de egyszersmind bensőleg megrendülve kedélyemben a gyászos mult keserü emlékeinek fölelevenitése által, legmélyebb sajnálattal kénytelen valék lemondani azon szerencséről, hogy jelenlegi megindut kedélyhangulatomban a kiküldött tisztelt választmányokat egyenkint személyesen fogadhattam volna. — Meg lehetnek győződve a tisztelt küldöttségek tagjai, valamint a haza minden polgárai, miként mélyen és örökre szivemben vésve maradand s gyermekeim által szent kegyelettel fog ápoltatni emléke a folyó évi junius hó legközelebb mult három napjának, melyek folyamában Istenben elhunyt felejhetlen férjem hamvainak Pestvárosa nemes kezdeményezése s áldozatkészsége, ugy a nemzet nagyszerü részvéte által igazság lőn szolgáltatva"
Gróf Batthyány Lajos özvegye.
